

Gárdonyi Géza

Aranymorzsák

TARTALOM

A SAJTÓ ALÁ RENDEZŐ SZAVA

ELŐSZÓ
BABÓ EMIL
BÁNFFY DEZSŐ BÁRÓ
BÁRSONY ISTVÁN
BARTHA MIKLÓS
BECK PISTA
BESSENYEI FERENC
CSÁVOLSZKY LAJOS
DANKÓ PISTA
EÖTVÖS KÁROLY
ERKEL FERENC
FERENCZ FERDINÁND
FESZTY ÁRPÁD
GOETHE MEG PETŐFI
GORKIJ MAXIM
GYULAI PÁL
HELFI IGNÁC
HORVÁTH GYULA
JÓKAI MÓR
KÁLDY GYULA
KEMECHEY JENŐ
KOHÁNYI TIHAMÉR
LÉVAY JÓZSEF
LISZT FERENC
MALONYAY DEZSŐ
GUY DE MAUPASSANT
PETŐFI SÁNDOR
POLÓNYI GÉZA
PÓSA LAJOS
PROHÁSZKA OTTOKÁR
RÁKOSI JENŐ
ROHONCZY GEDEON
RUDOLF TRÓNÖRÖKÖS
SZABOLCSKA MIHÁLY
SZEDERKÉNYI NÁNDOR
SZEMERE MIKLÓS
SZÉN JÁNOS
SZILÁGYI DEZSŐ
TÁRKÁNYI BÉLA
THALY KÁLMÁN
TISZA KÁLMÁN
TOLSZTOJ LEÓ
TÓTH BÉLA
UGRON GÁBOR
VAJDA JÁNOS
WEKERLE SÁNDOR

A SAJTÓ ALÁ RENDEZŐ SZAVA

Az *Aranymorzsák* Gárdonyi Géának kortársairól szóló írása. Összeszededgettem, gereblyézgettem, gyűjtögettem sorait Gárdonyi naplójából, a lapokban megjelent ólombetűk hátáról, tintafoltos jegyzeteiből. A célom: ne hulljon le egyetlen értékes gondolat se Gárdonyi Géza asztaláról a feledés papírkosarába. És: hogy aki Gárdonyi műveit elolvassa, lássa, hallja azokat az irodalmi és politikai nagyságokat, akikkel az Egri Csillagok, A bor és a Láthatatlan ember szerzője életében érintkezett.

Valahányszor neves írók sorozatos munkáit olvastam, mindig úgy tűnt elém a szerző, mint a rétről letépett virág a vázában. Elmúlt mellőle a mező s ha díszes is volt a lakásomnak, éreztem rajta a különvalóságot, a mellőle lemaradt gyönyörűségét annak az ékes élő szőnyegnek, amiből kitépték.

Gárdonyinál írásai számára örökre üdeséget óhajtottam teremteni, - megmenteni a vele élők szavát, gondolkozását! - hajszott a vágy. Az *Aranymorzsák*at azzal a szándékkal bocsátottam sajtó alá: az olvasó ne csak Gárdonyit lássa, hanem emléke legyen Gárdonyi barátairól, kortársairól. Érezze az olvasó azt a levegőt, amelyben az író mozgott, amelyben gondolatainak rózsái, pityangjai nyiladoztak. Érezze, lássa, élvezze a mezőt.

Gárdonyi írásait figyelmes gonddal csiszolgatta, mielőtt közönsége elé bocsátotta. Az *Aranymorzsák* aprólékos átjavítgató munkáját élete végére hagyta:

- Majd ha öregkort érek! Az lesz a munkám, hogy ezeket átrostálom.

A „majd ha öregkort érek”-en változtatott a sors. Az írás megmaradt a maga eredetiségében. Van, amelyik derült, szép színekkel toppan az olvasó elé. De akad néhol kissé megfakult is. A fakóbb írások Gárdonyi fiatalokból kiragadottak.

Az olvasó figyelme megérzi majd a különbséget. Ítéletének mértéke szétválogatja belőle a valódi értéket s örömmel illeszti hozzá Gárdonyi Géza tolla kedvelt alkotásaihoz.

ELŐSZÓ

Olvasom Tóth Béla Anekdota kincsét, meg a többi könyveit. Bámulok rajta, hogy ennyi értékes mindenfélét össze tudott írni. Csak az ilyen munkában látja az ember, hogy sok apró történet, amely mellett hideg arccal megyen el a historikus, olyan, mint a kis kézi lámpás: személyeket és koronákat világít meg, csak fel kell emelni.

Azok az adomák meg, amelyek nem történelmiak, rendesen az emberi lélek szétszórt gyöngyei. Rajtok taposunk. Az élet pora fedi őket, vagy néha csak könyvtári pókháló. Mikor aztán egy jóhiszemű ember fölveszi és elének tartja a tenyerén, akkor látjuk, hogy bizony érték: el kell tenni az utánunk következőknek is, hadd gyönyörködjenek bennök ők is.

Mert minden gondolat kedves, amely az embert földeríti.

Mától kezdve följegyzek mindent, amit hallok, látok, vagy ami eszembe jut, s akár történelmi morzsa, akár az emberi lélek gyöngyöcskéje, akár csak egy tarka babszem, bizony elteszem.

Íme egynehány azokból, amiket följegyeztem.

BABÓ EMIL

Magas, sudár, barna legény. Az arca a magyar, jász és tatár típus sajátságos keveréke. A haját gondosan szétválasztja. A nadrágját vasaltatja. Veres nyakkendő hord fekete ruhához és feketét a tarka ruhához.

Az 1892-iki választások hozták be a házba és a szegedtanyai népet képviseli.

Mikor először megszólalt a házban, azt mondták:

- Szakasztott Orbán Balázs.

És mély, dörgő hangjában van is a megboldogulttal valami hasonlatossága.

A függetlenségi pártnak egyik legmerészebb szónoka. Szorgalmas képviselő. Mindig hú óre a tanyai nép érdekeinek.

A háznak ő a leggyakorlottabb és a legflegmatikusabb vívója. Egy duellum előtte oly csekélység, mint egy beretválkozás.

A flegmájáról beszélnek a következő történetet:

Szegeden ezelőtt egynéhány esztendővel egy angol járt, aki nem tudott magyarul.

Az angol, azon a részen, ahol az ember állati származásának címerét hordja, megharapta egy kutya.

Az angol megy az utcán és meglátja Babó Emilnek az ügyvédi tábláját:

Dr. BABÓ EMIL

A „dr.” tévedésbe ejti.

Fölmegy Babóhoz.

Babó a szokott egykedvűséggel fogadja és helyet kínál neki. Azonban az angol nem ül le, se szól, se beszél, leveti a kabátját, leveti a mellényét, lerakja a gallérját és ekközben a kardokra néz, amik az irodát díszítik.

Babó látva az angolnak haragos szótlanságát, szintén levetkezik derékig. Aztán leemel két kardot a fogasról. Az egyiket az angol kezébe nyomja. A másikat ő fogja maga marokra. Azzal összezsap vele és végigvágja az arcán és a mellén.

Az angol káromkodik.

Babó tűt és cérnát vesz elő. Legyűri az angolt a kanapéra és összevarrja a sebet, vattát tesz rá, beköti. Azután felöltözteti szépen és az ajtón kikísérve, barátságos kézszorítással elbúcsúzik tőle.

Ez Babó Emil.

Mindig lovagias, mindig udvarias; mindig flegmatikus, mindig magyar ember.

BÁNFFY DEZSŐ BÁRÓ

A Bánffyak állítólag skandináv eredetűek. No, ez a vér a Bánffy Dezső ereiben már nem csörgedez. Ez egy kedves, paprikás, egyszerű ember.

Az újságírók meg az ellenzékiek nem szeretik. Wekerle is pokolba kívánja néha, mikor a jó Bánffy az ülés unalmai közepette a naszódi ülések hangulatába beleandalodva, el-elszólja magát, vagy elfelejti, micsoda kérdést kell feltennie, vagy rendreutasít egy olyan képviselőt, aki az ülésen nincs is jelen.

Bánffy is Szapáry mágnásparlamentjének a kreatúrája. A jó, öreg Péchy Tamást letették miatta, csak azért, mert az nem volt báró. Gondolták, hogy a világot is csak parva sapientiaival kell kormányozni, milyen jól el fogja kormányozni az üléseket Bánffy Dezső, akinél ez a kellék nem hiányzik.

És mégis csinált zavarokat.

Emlékszem egy ülésre, mikor a vitát bezárta, holott szónokok voltak még följegyezve.

A ház fölzúdult.

Csattogtak az Ugronok és dörögtek a Horváth Gyulák.

Bánffy pedig összesunyorított szemekkel és szétborzolt bajusszal mosolygott.

Mert nála a düh mosolygásban nyilvánult.

Lehetetlen nem kacagni, mikor azt a mosolygást látjuk.

Az arcán ilyenkor egyszerre lehet látni a jókedv ráncai között az ijedtséget, a zavart és mérgeződést, és a kifejezését ennek a gondolatnak:

- Volnál csak közelebb Horváth Gyula, egyszerre leharapnám az orrodát.

Horváth Gyulára különösen haragszik. Nemcsak azért, mert az erdélyiek egyáltalán haragszanak egymásra, hanem azért is, mert Horváth Gyula jobban érti a házszabályokat, mint ő.

A zavarokat, amiket csinál, pompás ebédekkel paralizálja.

Hogy ezeken az üléseken kitűnően elnököl, az bizonyos. Sehol jobban nem lehet mulatni, mint az ő ebédjein.

Mert ő a magánéletben szeretetreméltó, jókedvű magyar ember. A felesége meg pláne gyönyörűséges szép asszony, egyike az ország legszebb nőinek.

Kár is, hogy Bánffy Dezső politikai szereplést vállalt. Neki a sorsa az, hogy örökös zavarban legyen.

Lám, Kossuth temetésével is hogy meg volt akadva. Meg kellett ugornia.

Már most el lehet képzelni ezt a jóvérű magyar embert, milyen keserősége lehetett, hogy a kormány szorultságába neki is szorulnia kellett, s ahelyett, hogy érzelmeinek megfelelően sirathatta volna Kossuth Lajost, megint csak mosolyognia kellett.

Hanem ekkor azt hiszem, a saját orrát szeretete volna leharapni.

*

Az egyik fiatal újságíró társamnak (harmadrendű kis riporternek) valami kérni valója volt Bánffytól, valami irat, amely Budán hevert a miniszterelnök asztalán. A klubban várakozott reá.

Aznap erős napja volt Bánffynak, s tízre járt már az idő, mikorra hazagondolhatott. Megpillantja a fiatalembert és szól neki:

- Jöjjön.

Lementek a lépcsőn. Bánffy beült a kocsijába, s a riportert is beültette.

A fiatalember csaknem elolvadt boldogságában.

Várta, hogy Bánffy szólani fog, de a miniszterelnök gondokba borult arccal ült a kocsiban és hallgatott.

Végre is a riporter kezdte a beszélgetést:

- Nagy lelki erő kell, kegyelmes uram a miniszterelnökséghez és nagy tudás.

Bánffy kedvetlenül legyintett:

- Pofa kell hozzá öcsém, pofa, egyéb semmi.

BÁRSONY ISTVÁN

A magyar úri embernek két fő mulatsága a vadászás meg az adomázás. Az irodalmunkban vissza kellene tükröződnie ennek a két tulajdonságnak. Ha az irodalmunk a nemzet lelkéből fejlődött volna, minden negyedik, ötödik könyv a vadászat világából merítene, s minden második könyv vidám volna.

De nem így van.

Ha végiggondolom, miféle könyvek jelennek meg egy-egy év alatt a könyvpiacra, azt látom, hogy a vadászatról beszél a legkevesebb s a magyar humor alig nyilvánul a sok száz könyv között egy-kettőben.

A századnak első tizedében nem is tudok Bársony munkáin kívül mást, mint azt az egy könyvet, amit Lakatos írt a vadászéletről, meg Fónagy könyvét a vizslanevelésről. A többi vadász munka mind Bársonyé. Bársony az egész vadász irodalmunk.

Én ugyan nem vagyok valami lángoló híve a vadászatnak: azt vélem, hogy a mi unokáink már nem puskacsővével nézik az állatot. De ma még az a meggyőződésünk, hogy ez a mulatságunk ősi, férfias, egészséges, s annak, akinek az idegeit nem bántja a vér látása, minden más mulatságok között a legelső.

Bársony az irodalomban való megjelenésével, - mindnyájan emlékezünk rá, - nagy feltűnést keltett. Az ő felfogásában a vadászat megnemesedett, mert ezt a testedző mulatságot a természet szépségeinek megmutogatásával kötötte össze; kiemelte a nyersességéből s megfinomította a természet poézisének feltárásával.

Bársony már a művelt kor vadásza. A puska a vállán, tekintete a természet szépségein. Ha kerül eléje vad, jó, - ha nem kerül, úgy is jó. Vidáman tér haza. Mert ha a vadásztarisznya üres is, a lelke tele van új kincsekkel.

Oh, a természet gazdag bányája az írónak: nincs nap, hogy ne adna aranyat. És boldog ember, akinek a műveltség felnyitotta a szemét. A természet könyve az Isten könyve. Minden sora csodásan szép még ott is, ahol a közönséges ember csak üres lapokat lát.

A mi irodalmunkban Bársony az egyetlen, aki pápaszem nélkül tud olvasni ebből a könyvből. Neki a természet nem dekoráció és nem háttér, mint nekünk. Neki az mindene.

Az eddigi könyveiben mindig a természet szerelmeseképpen beszél Bársony. Szinte vártuk már, hogy a vadász is megszólaljon egyszer, a magyar vadász, amint elmondja mulatságos kalandjait. Mert hogy ő sokat tud effélét, az kétségtelen. Élethosszán járta az országot és hát emberek között is forgott, nemcsak a természet fenséges vidékein. Az ember pedig, s különösen a közönséges vadászember rendszeren komikus.

A Vig Világ-ban kaptuk ezt a könyvet.

Itt az író a kandalló mellett ül. Puskája a falhoz van támasztva. Vadásztarisznyája a szögön lóg. Őmaga kurta vadászpipával a karosszékben és beszél jóízű történeteket, amiken nevetni lehet.

A kántor, aki mindig lő, de sohasem talál, - jó figura. A felesége addig csúfolja, mígnem egyszer a házi kacsáit lövöldözi le mérgében az udvaron.

Aztán a sokdohányú földesúr, akihez fináncok toppannak be. Ijedtében úgy megvendégeli a fináncokat, hogy azok akár dohányon hálhatnának, mégse vétenének ellene.

Aztán ismét egy mulatságos történet: a szegény gazdasági írnok, akinek nem ad a gazda tisztességes ellátást, de ő nagy furfanggal mégis pompásan éldegél.

Kedves történet a két régi jóbarát találkozója is. Együtt alusznak egy szobában, de az egyik lámpavilágnál szokott aludni, mert gyermekei vannak, a másik meg erdész, csak a sötétben tud aludni. Éjjel hol az egyik ébred fel, hol a másik. Egyik meggyújtja a lámpást, a másik eloltja. Utóvégre összeülnek kártyázni.

Egy másik ilyen éjjeli történetben a kutya szerepel. A gazda a díványon alszik és olyanformán lélezkedik, mintha fűtülne. A hű kutya egész éjjel ott ül a dívány előtt és veri a padlót a farkával.

Hát a parasztok leírása milyen hű és milyen eleven!

Egyáltalán a leírás az, amiben Bársony mindig remekel. Ahol történetet mond el, ott is a leírásai a világító pontok. Más írók az egész világirodalomban szinte félve kezdenek az olyan semminek látszó valamik leírásába. Chateaubriand, a minden leírók mestere csak a természet pompáit rajzolja örömeit. Zola leltárt készít. Más leírók görögtűzet gyújtanak előbb, mielőtt leírásba belekezdenének. S a többi, - magamat se véve ki, - mind-mind csak annyiban foglalkozunk a leírással, amennyire a történetünknek keretre vagy elhelyezésre van szüksége.

Azonban Bársony mint célt tűzi maga elé egy-egy akármilyen tájnak vagy állatnak a leírását. Mindig igaz, - s ez a főereje, - és mindig gyönyörködtető művészi munkát nyújt. Őt utánozni nem lehet, mert a maga szemével lát és a maga fejével gondolkodik, s formája nincs. Márpedig utánozni csak a formát lehet.

BARTHA MIKLÓS

A vihar emberi alakban.

Született 1848-ban. Élt 1848-nak.

1880-ban vonta magára először a nemzet figyelmét, mint áldozata egy katonai fegyveres brutalitásnak. Ő csak a tollával sértett. Azok ketten karddal rohanták meg őt és a védtelen embert a szobájában úgy összevagdalták, hogy csak az Isten csodája tartotta életben.

De a kegyetlen affairnek jó vége lett. Országgyűlési képviselőnek választották, a két hadnagyot pedig kapitányi rangba emelte a legfelsőbb kegyelem.

Bartha a legszebb politikai cikkeket írta az országban és a legformásabb beszédeket mondta a képviselőházban.

A stílusában volt valami Kossuthból, Hugó Viktorból és Sekszpírből.

Magas, deresfejű ember. Az arcát az erős akarat vonásai karakterizálták.

Ifjúságában Petőfi volt a bálványképe. Innen van, hogy Petőfi-szakált viselt.

Később, hogy Kossuthnak a vezéreszméit megértette, lángoló lelkesedéssel állott a függetlenségi tábor zászlója alá.

Ott is maradt mindvégig.

BECK PISTA

Ördögök a fészületnél.

A hetvenes években föltűnt a katonai hatóságnak, hogy a szegedi tanyákról nem igen kapnak katonát.

Nézik az anyakönyveket, hát, uramfia! esztendőkön át alig született egypár fiú, mind leány az valamennyi.

Mit tehettek a katonai ügyosztálynál egyebet, megvakarták a fejüket és azt mondták, hogy:

- Ez csudálatos!

Hanem a véletlen mégis megoldotta előttük azt a kérdést, hogy miért nem terem a tanyákon fiú?

Két legényt hoztak be az alsótanyáról verekedés miatt.

A tárgyalás folyamán mind a két legény tanyai születésűnek mondta magát.

A bíró kérdi az egyiket:

- Voltál-e katona?

- Bizony nem voltam én, nem is kerestek soha.

- Hát te voltál-e?

- Nem én! - válaszolja a legény.

Persze a bíró nem elégedett meg ennyivel, hanem azonnal átírt a paphoz, hogy keresse ki az anyakönyvben Dörmő János és Szerencsés Fekete Miklós megkeresztelteteket, akiket a keresztvízre tartott egyrésztől Gohér István és Biczó Julianna, másrésztől Fenekes Bálint és Czafrinka Juli kisasszony.

Visszaír a pap, hogy nevezett keresztszülék valóban tartattak akkor keresztvízre gyermekeket, de azok leánygyermekek voltak, névszerint: Csamangó Mária és Kása Bugyborék Katalin.

Így aztán á-ról b-re, b-ről c-re szépen kisült, hogy némely furfangos tanyaiak a fiúgyermeküket leányok gyanánt kereszteltették és iratták be az anyakönyvbe, hogy a katonaságtól megszabadítsák őket.

Persze, megindult a hajsza a katonaság alól kibujt fiúk iránt. Beck Pista, aki akkoriban került a katonaságtól a városhoz, ugyancsak *nyomozott*.

A tanyákon futótűzként terjedt el a hír, hogy szedik a katonákat. Bujdostak is a fiúk mindenfelé, kazlakba, csűrökbe, szénapadlásokra.

Titkos följelentést kap egyszer Beck Pista, hogy Galiba Szabó Jánosnak is van egy fia, de elküldte hazulról bujdosni. Egyúttal azt is megmondották Beck Pistának, hogy ha Galiba Szabó Jánosból ki akarja tudni az igazságot, hát ugyancsak szedje össze az esze beretvált, mert Galiba Szabó Jánosnál furfangosabb paraszt aligha van az országban.

Jó Beck Pistánk tépelődik, töri a fejét, hogy mit csináljon. Estére kelve aztán kifundálta: elküldött egy hajdut a bazárba, hogy hozzon két olyan szerecsenfejű dohánytartót, aminőt néhol még most is lehet látni.

Mikor a hajdu visszatért, Beck Pista fekete kendőt terített az asztalra. Közepére oda helyezte azt a rézfeszületet, amely most Bárczy kapitány szobájában áll. A feszület mellé oda tette a két villogó szemű fekete szerecsenfőt és mind a három tárgyat letakarta újságpapírossal.

Éjfél volt, mikor a parasztot és a feleségét behozták.

- Maga Szabó János?

- Az vónék, kéröm; csakhogy tévedés löhet, mer sok a Szabó; van Batancs Szabó, Csüke Szabó, Hosszú Szabó, Fölvégi Szabó, Vasas Szabó, Kender Szabó, Dudra Szabó, Kenderesi Szabó és Ludas Szabó. Melyiket tetszik kerestetni?

- Galiba Szabót!

A paraszt ránézett a feleségére, aztán egyet simított a fehér báránybőrös sipkáján.

- Az én vónék.

- Hát miért nem adják elő Pistát?

A paraszt vállat vont.

- Nem tudom, miről tetszik beszélni.

- Ne tetesse magát, Galiba Szabó János, mert meg kell esküdnie.

Az asszony pityeregni kezd.

A paraszt merőn nézett Beck Pista szeme közé.

- Mire köll mögeskünni?

- Arra, hogy igazat beszél.

- Hiszen igazat mondok én.

- Maguknak van egy István nevű katonaköteles fiúk. Igaz-e vagy nem?

A paraszt hóna alá fogta a báránybőr sipkát s hunyorgott:

- Ajnye kéröm, de elbolondították magát. Hiszen nem vót minékünk sohase ilyen gyerökünk de semilyen se, mer' magtalanok vagyunk. Igaz-e anyjuk?

Az asszony zokogva felelt:

- Igönis, könyörgöm, tavaly temettük el a kis lányomat, a Julcsát.

A paraszt nagyot lökött könyökével az asszonyon.

Beck Pista elővett két szál gyertyát, beletette a tartókba. Meggyujtogatta. Azután így szólt a parasztokhoz:

- Hát jól van, Galiba Szabó János, én elhiszem, amit mond, hanem esküdjék meg a Krisztusra! *Ha magát el nem viszi az ördög, hát mi se visszük el a maga fiát!*

Ezt erős hangnyomattal mondta Beck Pista és föltakarta a rézfeszületet, oda helyezte az égő gyertyákat a feszület mellé. Aztán titkon markába fogta azt a cérnaszálat, amely a szerecsenfejeket borító papiroshoz volt kötve, s jó távol állva az asztaltól, így szólt a parasztokhoz:

- Galiba Szabó János és felesége, Lajkó Borbála, itt a feszület, esküdjének kentek az Isten szent nevére.

A paraszt letette a süvegét a sarokba és odament az asztalhoz.

A felesége a feszület jobb ágára, ő pedig balra tette az ujját és esküdtek:

- Én, Galiba Szabó János...

- Én, Talpas Lajkó Borbála...

- Esküszöm az Isten szent nevére...

E pillanatban a kereszt mellett levő újságpapiros megmozgott, zörögni kezdett és lerepült a két szerecsenfejről.

A paraszt fölfordít, a felesége sikolt, - mind a ketten a sarokba hanyatlanak.

- No hát miért nem folytatják? - kérdé nyugodtan Beck Pista.

A paraszt fogai hallhatóan vacogtak. Kimeredt szemét nem tudta levenni a két csillogó szerecsenfejről. A szerecsenek pedig vigyorogva néztek reá nagy karikás szemmel.

- Jaj Istenem, ne hagyj el!... Az ördögök! - hörögte, míg felesége az iszonyattól megdermedve, halálápadtan nézett a két dohányos bögre felé.

Beck Pista csudálkozva felelt:

- Mit beszél kend? Én nem látok semmit!

- Jaj, kegyelmes Isten! Mindent kivallunk! Ments meg a sátán körmeitől, én irgalmas Istenem!

Beck Pista ráhúzta az újságot a dohánytartókra és folytatta a vallatást.

Öt perc múlva tudta, hogy Galiba Szabó Jánosnak három legényfia van és mind a három sor alá való.

Dehát abban az időben oly nehezen ment ez a dolog, hogy nem volt csuda, ha mindent megmozdítottak: az eget urától kezdve egész a szerecsenfejű dohányos bögréig.

BESSENYEI FERENC

Kormánypárti ember. Ő tud a házban legjobban diákul.

Mint szolgabíró páratlan ügyességgel alkalmazta a törvényeket a román nép szelleméhez.

Bemegy egyszer hozzá egy román leány és panaszt emel, hogy Gregor Vaszili és Dimitru Juon falujabeli legények őt az úton a szabad mozgásban törvénybe ütköző módon akadályozták.

Bessenyei behivatja a legényeket és kérdi a leánytól, hogy mi a kívánsága.

- Adjanak ketten legalább egy forintot, - felelé a leány.

A legények lefizetik a forintot. Azzal elmennek mind a hárman békével.

- Uram, - szól ekkor az írnoka, - ennek a dolognak nagy büntetés az ára, ezt hivatalból kell folytatni.

- A leány meg van elégedve, a legények is meg vannak elégedve, én is meg vagyok elégedve, hát elégedjen meg ön is, - felelte Bessenyei.

CSÁVOLSZKY LAJOS

Mint képviselő nem sokat hallatott magáról. Mint szerkesztő, országszerte ismert a neve, főképpen a hallatlan szerencséje miatt, hogy a kezében minden arannyá változott.

Milliomos.

Egyetlen egy számítását húzta át a sors.

Ez eléggé érdekes arra, hogy följegyezzem:

Csávolszky ismerve Kossuthnak helyzetét, ajánlatot tett neki, hogy legyen az „*Egyetértés*”-ek fizetett munkatársa.

Ez történt 1894 januáriusában.

Havi ezer frankot ajánlott fel Kossuthnak, nem kíván tőle többet ezért, mint havonként egy cikket.

Kossuth a fejét csóválta:

- Hamisság van ebben. Így akarnak nekem pénzt juttatni. Nem fogadom el.

- De kormányzó úr, - mondotta Helfy. - Ez egészen tiszta dolog. Magyarországon ma nem úgy állanak a sajtóviszonyok, mint 1848-ban. Ma Budapesten ötven olyan hírlapíró is akad, aki kap ennyi fizetést egy-egy laptól, annélkül, hogy többet dolgoznék érte, mint amennyit kormányzó úrtól kívánnak.

Kossuthnak ekkor megtetszett az a gondolat, hogy ő a munkájával könnyítsen a sorsán, de mégis egy havi gondolkozó időt kért.

Ez alatt az egy hónap alatt történt, hogy megvették a Kossuth-könyvtárt.

Kossuth így felelt Csávolszky megbízottjának:

- Most egy évig pihenek. Az Alpeselek közé megyek üdülni. Majd a jövő évben...

DANKÓ PISTA

Dankó a hegyen.

Brassó városa egy nyári napon megtelt piros plakátokkal. Dankó hirdette, hogy a dal-társulatával odaérkezik.

A jegyzett napon meg is érkezett Dankó. Megnézte a termet, amelyben dallani fog, s megnézte, hogy mennyi jegy kelt el előre.

- Lesz itt annyi ember, - mondotta a vendéglős, - hogy be se férnek!

Dankó hát vígan megebédelt a társulatával együtt.

Ahogy ott ülnek a feketekávé mellett a vendéglő udvarán, Dankó meglátja a temérdek Cenk-hegyet. Alföldi ember: álmélikodik rajta.

- Hölgyek és urak! - mondja a társulatának, - délután úgy sincs dolgunk gyerünk fel arra a hegyre.

A dalosoknak tetszett az ötlet. Dankót különben is szerették.

- Hát csak gyerünk.

Megtöltetnek egy kosarat borral, egy kosarat sonkával, kalácscsal, azzal megindulnak.

A Cenk persze magasabb, mint amekkorának látszik. Pihengetnek közben, iszogatnak is közben. Jó uzsonna-ídő, mikorra felérkeznek.

Áll Dankó a hegyormon és bámul. Nézi a tájat hosszan, szótlanul. Felnéz az égre is.

- Fiúk! - fakad ki végre költői lelkesedéssel, - oly közel vagyunk a jó Istenhez: fujjuk el neki a műsört!

Isznak egyet előbb, aztán csoportba állnak. Danolnak oly szépen, mint a nagyközönség előtt.

Megint isznak, megint dalolnak. Uzsonnáznak is. Megint isznak, megint dalolnak.

Egyszercsak azt látják, hogy a nap lecsúszik a hegyek mögé.

A brassóiak odalenn nem kaptak aznap nótát.

*

Dankó nagyságos úr.

Nagyságos úr is volt egyszer Dankó.

Kiállítás előtt való nyáron történt meg vele, mikor egyszer Feszty Árpád levitte egynehány barátját az ő komárommegyei paradicsomába.

Ahogy visszatér a társaság, meglehetősen álmosan hazafelé a Feszty kis gőzhajóján, integet ám a Vágparton egy pap, hogy álljon meg a hajó.

Fesztynek jó barátja volt a pap, benedekrendi professzor. Mint afféle művelt ember, mingyárt beletalálja magát a társaságba s iparkodik valamennyivel megismerkedni. Dankóhoz is oda-fordul egyszer és azt mondja neki:

- Nagyságod se volt még erre, úgy-e?

Dankó szeméből egyszerre kiröppent az álom. A lehető legbarátságosabb hangon felelte:

- Még nem, de érzem, hogy hátralevő életemet itt fogom eltölteni.

- Annak nagyon fogunk örvendeni, nagyságos uram, - felelte a pap.

Éshát vidéki szokás szerint még valami háromszor megnagyságolta Dankó Pistát.

Mikor kiköt a hajó, a pap hátramaradt Fesztyvel, hogy a hajót illető rendelkezéseknél segítsen. Dankó azt mondja az előre haladó társaságban:

- Látjátok, micsoda derék papok vannak itt Komáromban!

Alig hogy a pap is közéjük ér, Dankó mingyárt melléje szegődik és hallgatja, hogy a hajó fűtője három üveg bort elemelt.

- Mingyárt láttam én, - mondja a papnak, - hogy nem rendes ember. Olyan *rafanérozott* pofája van, hogy csak rá kell nézni.

A pap rápillant Dankóra és azt feleli:

- Hát bizony az ez *tekintetes uram*.

Dankó elhallgat, de az állomásra érve, megint beszédbe ered a pappal, s oda kínálja neki a szivartárcáját:

- Tessék egy *csigeretta*.

A pap köszöni.

- Nem szoktam - utasítja vissza hálásan, - csak tegye el, jó lesz az még *magának* az útra Dankó, úgyis kevés.

A társaság elbúcsúzik a paptól.

A vonat megindul.

Dankó hallgatagon és komoran ül.

Egyszer csak Tata felé megrázza a fejét, és imigyen szólal meg:

- Minden papot föl kellene akasztani!

A borostyán-pipa.

Egyszer az történt Dankóval, hogy negyven forint hullott a zsebébe. Harmincat egy nótájáért kapott, tizet meg egy nótaszövegért. (Ott írta hevenyében a kottakereskedés asztalán.)

Vannak olyan emberek, akiknek a pénz nyugtalanságot okoz. A cigányok talán mindnyájan olyanok. A takarékpénztárban nem bíznak. Inkább ékszert, órát vesznek, mert azt mondják: zálogba lehet tenni. Zálogház nélkül a leggazdagabb cigány se tudja elképzelni a világrendet.

Azonban Dankó Pista már akkor mindenfelé hordozható kincscsel bővelkedett. Minden ujján volt gyűrű, az ingében aranygomb és a kezélőjén ezüst.

Viszi hát a pénzt nagybúsán a Hatvani-utcán. Mert ő mindig bús, mikor egyedül van. Mindennap haragszik valakire, vagy valamire. A kalapja szokása szerint a tarkójára csapva. Egyik keze a kabát zsebében; a másikban cigaretta.

- Mit csináljak én ezzel a pénzzel? - mormogja magában. - Volna több: vennék rajta aranyórát. Volna kevesebb, hazaküldeném az asszonynak.

Meg-megáll a kirakatok előtt és a fejét rázza.

- Minek nekem múltáb? - morogja, vállát rántva egy helyen, ahol művésztagokat bámult a kirakatban. - Kell a kutyának múltáb!

A késebolt, a porcelánkereskedés, a papírkereskedés, nem elégíti ki egyik sem. A pipásbolt kirakata előtt azonban érdeklődéssel áll meg. Szemlélődik.

Egy másfélarasztos borostyánpipa sárgállik ott a tajtékárak között. Voltaképpen nem is pipa, csak pipaalakú szivarszopóka. A szopókájától kezdve, a szivartartóig borostyán, a szára is borostyán, szép felhős húsleveszínű áttetsző portéka.

- Drága lehet! - szól Dankó nagy füstöt eresztve a cigarettájából. - Talán csak a királyok szívhatják ilyenből a szivart!

De kitepi magát a csábítás karjaiból és tovább megyen. Nem néz többé a kirakatokra. Az arca még keserűbb, mint az előbb volt.

Az utca végén megáll.

- Elviszik, - mondja aggodalmasan. - Valaki azóta is megvehette.

Vakar egyet a tarkóján és megint visszasétál. Megkönnyebbülten látja, hogy a borostyánpipa még mindig ott lóg a kirakatban.

A boltban szivart is árulnak. Dankó csak cigarettázni szokott, de most szivart vásárol.

- Milyen tetszik? - kérdezi a kövér kis pocakos boltos.

- Magam se tudom, - feleli kimelegedve Dankó, - olyan hosszú vastagot...

- Britannikát?

- Azt, azt, - feleli Dankó.

Belemarkol a szivarládába és kiemel egy nagy marékkal.

- Hát az a szivarpipa mennyibe kerülne? - kérdezi félvállról. - Az a borostyánból való ott a kirakatban.

- Melyik? - mondja ravaszul a boltos.

Mert borostyánból való szipka nincs ott több csak az az egy, de ha a vevő nagyon megnézte azt az egyet, akkor meg is veszi.

Dankónak ki kell mennie az utcára, meg kell mutatnia a borostyánpipát.

A kereskedő kiveszi a pipát; megtörülgeti szarvasbőrrel, miközben egynéhányszor a világosság felé tartja, úgy, hogy a borostyán pompája szembetűnő legyen. És csak azután mondja meg az árát.

- Harminchat forint.

Dankó megkönnyebbülten lélegzik. Arra várt, hogy vagy száz forint lesz a pipa, vagy legalább is negyvenegy, szóval hogy az ő mindennapi boldogtalansága, - amely az ő életrendjében úgy kell már, mint a feketekávé - ezen a napon is meglesz. Azonban, a pipa megvétele most már lehetséges.

- Harminchat forint, - mondja a fejét rázva, - sok pénz az ilyen hitvány kis pipáért.

- Sok? - szól az öreg úr kereskedelmi kacagással, - hetven forintos pipa ez, *nagyságos uram*. Remekmű! De én ma mégis odaadom harminchat forintért.

Dankó belenyúl a zsebébe.

- De igazi borostyán-e? - kérdezi utolsó ellenvetésképpen.

- Igazi-e? - szól kereskedelmi sértődéssel a boltos. - Mingyárt meglátja nagyságod.

Leszakítja egy újságpapírosnak a sarkát és pehelyé tépi. Odaszórja a pelyheket az asztalra, azután megdörzsöli a pipát a kabátján és fölrántatja vele a pelyheket.

Dankó nem vitatkozik tovább. Odaveti a bankókat az asztalra és ragyogó szemekkel veszi birtokába a borostyán-pipát. Az egyik szivart mingyárt bele is illeszti és rápöfent. A szivar szépen ég. A pipa jól szelel. Dankó méltóságosan vonul ki a boltból és előkelő leereszkedéssel viszonzza a boltos köszöntését.

Egy darabig a járdán megy, de hogy a Hatvani-utcán mindig sok a jövő-menő, hol jobbra, hol balra kell kapnia a pipát, nehogy valami bolond ember neki ütközzék.

- Ördög vigye ezt a sok népet, - mondja boszúsan. - Már kell a háború hiába!

Letér a kocsútra és ott füstöl tovább. Hogy ott nem járnak annyian, szeme szüntelenül a kedves portékára mosolyog, csak olykor pillant föl, hogy lássa, kik bámulják az ő pipáját.

Persze, amint fölér a Kerepesi-útra, a kocsik hol mögötte, hol szembe zaklatják. Dankó balettugrásokkal menekül hol jobbra, hol balra a kocsik elöl.

Betér hát egy kávéházba és feketéért zörget. Neki a feketekávé mindig jólesik, egyben körül is néz, hogy nincsenek-e ott írók! színészek? vagy muzsikus cigányok? Nincsenek.

Dankót fúrja a gond, hogy kinek mutassa meg a pipáját. Az asztalnál, ahova letelepedett, egy Ferenc József szakálú öreg úr ül és újságot olvas. Dankó jókedvűen keveri a kávé és füstöl, mint a propeller. Az öreg úr boszúsan pillant rá az újság mögül.

Dankó fölfogja ezt a pillantást, de félreérti.

A pipát még inkább feléje tartja az öreg úrnak és még pogányabbul füstölög.

Az öreg úr lebocsátja az újságot. És a szemüvege fölött Dankóra mereszti a szemét.

Dankó azt hiszi, hogy az öreg úr el van bájolva, s ezért néz olyan különösen.

- Ugye, szép pipa, - mondja bizalmasan, hogy megelőzze a dicséretet.

- Nem szép! - mordul meg az öreg úr.

- Micsoda?

- Nem szép! - ismétli az öreg úr még erősebben.

- De kérem, ez a pipa hetven forintos.

- Akkor sem szép!

- Borostyán.

- Bánja a tüzes istennyila! Maga... maga kémény!

Dankó megsértődve fizet. Egy pillanatra azon gondolkozik, hogy ne csináljon-e lovagias ügyet a gorombaságból, azonban ott a kávé. Magához inti:

- Látja ezt a pipát?

- Látom.

Dankó leszakítja egy újságnak a felét és széttépi, fölkapkodtatja a pipával.

- Ugye, hogy borostyán? No, mit szól rá?

A kávé hidegen feleli:

- Még négy krajcárt kérek az újságért.

Dankó haragosan füstölög el a kávéházból.

- Micsoda emberek ezek a pestiek: otthon Szegeden az egész város erről a pipáról beszélne!

A délután folyamán még három-négy kávéházban megfordul. Idegent nem szólít meg többé, de ismerősöknek sűrűn tépegeti az újságsarkokat és kapkodtatja a pipával.

De amellet folyton pöröl is. Hol a biliárdozók dákója fenyegeti a pipát, hol a kávéslégények ügyetlensége. Se zsebre dugni nem lehet, sem az asztalra tenni, hát csak szívja a szivart egyiket a másik után.

És most következnek a leírása, hogyan őrzi Dankó a pipáját éjjel-nappal az eltöréstől, mennyire szédül a sok szivartól, és mennyire nem ér rá nótát csinálni a pipa miatt. Mindezt az olvasó képzeletére bízom.

Csak ott folytatom a történetet, amint Dankó egy hét elmúltával megint a Hatvani-utcát sárgítja a pipájával.

- Meguntam ezt a pipát, - mondja a kereskedőnek. - Szüntelen kell rá vigyázni. Mennyibe veszi vissza?

A kereskedő vállat és orrot von.

Nézi a pipát.

Terjegeti a tenyerét.

Végre így szól:

- Hat forint.

- Hat forint? - ismétli elszörnyedve Dankó. - Hiszen az úr azt mondta, hogy hetven forintot ér.

- Lehet, - feleli a kereskedő, - de lássa *tisztelt úr*, ilyen pipa nem kell a kutyának se.

Dankónak élete végéig is megvolt a borostyánpipája, de az utcán többé nem dugta a szájába. Csak mikor vendégei érkeztek, akkor vette elő, s örömmel mondogatta el, hogy a pipa hetven forintos és sűrűn kapkodtatta vele a papiros-pelyheket.

Két dudás egy csárdában.

Ezelőtt egynehány esztendővel valami nótaverseny volt. Az „Új Idők” rendezte. A legjobb nótára százötven forint volt kitűzve, az utána valóra meg száz forint.

Nem hiszem, hogy volt Magyarországon cigány, aki nyugodtan aludt volna e verseny napjaiban. Az én két jóbarátom: Dankó Pista meg Lányi Géza, ez a két híres cigány is szerecsenné feketedve bolygott a fővárosban. - Mert mi kaukázusi emberfaj meghalaványodunk a belső izgalmaktól, de a cigány az megfeketedik.

Ez a két jeles cigány szerető békeességben élt eleddig egymással. Dankó a cimbalmosok fáraójának nevezte Lányit. Lányi meg gyakran törte a fejét azon, hogyan koronázhatnák meg a cigányok Dankót, az alkotmány megsértése nélkül királyuknak. A koronát ki is esztergályozta rézből egy Ganz-gyári műesztergályos, s megaranyozta egy kígyó-utcai ékszerész, de mert a kolera épp akkor járta Budapestet, a koronát elhelyezték a zálogházban.

Hogy azonban kihirdetődött a nótaverseny, a két jóbarát tigrispillantásokkal kezdte egymást méregetni. Dankó nem nevezte többé Lányit fáraónak, Lányi meg nem gondolkozott a cigánykorona kiváltásán. Vitázni azelőtt is vitáztak, mert veszekedés nélkül a cigány nem élhet, de most szüntelenül veszekedtek s ha egyéb okuk erre nem volt, hát egymás nótáit hasonlították a régi nótákhoz, hogy t. i. ki honnan csórelt.

Hát mondom: veszekedtek és agyarkodtak, de azért mindig együtt voltak. Mert ha az egyik megharagudott és fölkel, a másik is csak vette a kalapját és utána kullogott.

Végre eldőlt a verseny. A jutalmat ők ketten nyerték meg.

Amint ennek híre futott a városban a két cigány barátai az Orientbe siettek, hogy megnézzék, milyen a cigány, mikor boldog.

A két cigány ott ült most is egymással szemben, amint szokott. Feketébe voltak öltözködve és Dankó a friss borotválás fényében tündöklött, de Jeremiás nem kesergett búsabb arcával Jeruzsálemnek a pusztulásán, mint amilyen bús a Dankó arca volt, s az egyiptomi fáraó a kilencedik égicsapást nem nézte nagyobb keserűséggel, mint amilyen keserűséggel nézte Lányi a maga két decijét.

Mi lelte ezeket? Talán még nem jutottak a pénzükhöz?

- A zsebünkben van, - mondja mély sóhajtással Dankó Pista.

- Hát akkor mitől lóg úgy a fületek?

- Lányi azt mondja, hogy én szerencsétlenné tettem.

- Igazat mondom vele, - szólalt meg Lányi a megereszkedett cimbalomhúr hangján, - mert ő nyerte meg az első díjat.

Voltak ott okos emberek: költők, festők és vezércikkírók, de Lányival nem lehetett megértetni, hogy csak akkor nem lenne rendjén a dolog, ha Dankó nyerte volna a második díjat. Mert, hogy valaki cimbalmosok fáraója is legyen, meg a nótaköltők királya is legyen, az sok a méltóságból. Viszont Dankóval meg azt nem lehetett megértetni, hogy ez az ő életének legboldogabbik estéje, mert ő most a nótacsínálás dicsőségének lomnici csúcsára érkezett.

Gyászos ábrázattal ültek ottan és oly búsan néztek egymásra, mintha mindegyik a koporsóban nézné a másikat.

Végre mikor eloszlott a társaság, ők is vették a kalapjukat és elindultak.

- Ne hagyjuk őket együtt, - mondta valaki a kapuban, - ezek még ököltre mennek.

De az idő már későre járt, és senkinek se volt érkezése ahhoz, hogy mentőangyalul szegődjék hozzájuk.

A két cigány a Fiume-kávéházba ballagott. Hogy miért nem váltak el egymástól, azt én nem tudom.

Az úton nem is beszéltek, csak mentek szépen egymás mellett. Egyik sem vezetett. Mind a kettő tudta, hogy hova megy a másik, mert mind a kettő a Fiuméba szokott menni, mikor pénze van.

Leültek egy párisi gömböcszínű sarokasztalhoz és búsan összenéztek.

- Igyunk pezsgőt, - mondotta végre Dankó.

- Igyunk pezsgőt, - felelte megadással Lányi.

A pezsgő feldurrant. A két cigány összekocccintotta a poharát.

- Bizony pajtás, - mondja Lányi, - még tegnap nem gondoltam, hogy ilyen szomorú napra virradok.

- Hátha más nyerte volna az első díjat, valami klavérmajster, akkor jobban volnál?

- Azt meg agyonverném.

Hosszú volna mindezt leírni, amit ott ketten beszélgettek. A beszélgetés az *így lett volna, úgy lett volna* határai között mozgott. Mert a *volna* az a szó a cigánybeszédben, ami a sarokvas az ajtón, akkörül forog minden.

Mikor már valami négy üveg pezsgőt megittak, Lányi a veszekedő hangból egyszerre ki-lágyulva, azt mondja:

- Vedd magadhoz pajtás a pénzemet, mert én már csismollba vagyok.

Dankó belegyúrte Lányi bankóit a nadrágja zsebébe.

Tovább beszélgetnek, volnázgatnak, keseregnek és tovább is hozatják a borokat. Lányi immáron úgy pillog, mint a bagoly, Dankó meg a feje búbjáig ráncolgatja a homlokát.

- Pajtikám, - mondja Dankó, - érzem, hogy a józanságom az alsó húrokba ereszkedett, légy olyan szíves, vedd magadhoz holnapig a pénzemet, mert bizonyisten nem marad egy garasom se.

Kihúzza a vedlett bőrbugyellárist és odanyomja a százötven forintját Lányinak.

Lányi annélkül, hogy félbehagyná a beszélgetést, a mellénye zsebébe dugja a bankókat.

Már akkor seregesen állt az üres üveg az asztalukon, s a két cigány egymás szemét buzgón telefüstölve, barátságosan beszélgetett.

Egyszercsak föláll Lányi és a poharat a kezébe véve, így kezdi:

- Tehozzád zendítem szívemnek minden húrját, te magyar cigányok ragyogó üstökös csillaga, Dankó Pista...

(Még akkor Rigó Jancsi a névtelenség ködében vesztegelt.)

Dankó hallgatja ezt komoly cigarettázással, a beszéd közepéig. Itt már oldalt néz, és sűrűn peckeli a hamut a szivarjáról. Készült a feleletre.

Kocccintanak és csókolódnak.

Akkor Dankó áll föl és így kezdi:

- Tisztelt és szerelmetes barátom, Lányi Géza, te dicső fáraója minden századok cimbalmo-sainak...

Lányi hallgatja ezt komoly és méltóságos pillogással.

S tán még most is folytatnák a felköszöntéseket, ha Lányinak eszébe nem jut, hogy Dajna Bandi a világ legjobb kisbögőse és hogy vele bögzöztetni mennyei gyönyörűség.

Kávéházról-kávéházra mennek. Mindenütt megisznak egy üveg pezsgőt, de persze Dajna Bandit már a második kávéháznál elfeledik s a következő kávéháznál csak az a kérdés vezeti őket:

- Hun van még nyitva?

A reggeli napfény választja őket széjjel.

*

Fölbred este az ágyában Dankó és nézi mereven az asztallábat. Az asztalláb politúros és négyszögletű. Semmi olyan különös nincsen rajta, amit ilyen merev csudálkozással kellene nézni. Azonban Dankó mégis elcsudálkozva nézi. Azon gondolkozik, hogy ki ő és mi ő? Honnan került az ágyba és micsoda dolgok történtek vele, mielőtt az ágyba került volna?

Némi eszmélkedések után így brummogott:

- Vagy a szegedi főispán vagyok, vagy pedig Dankó Pista. De íme, én a Dankó Pista hónapos-ágyában fekszem, tehát csak álmodtam. Azonban, ha Dankó Pista vagyok, akkor én tegnap százötven forintot nyertem a nótámmal. Lássuk csak.

Nézi a tárcáját.

Abban nincs semmi.

Nézi az erszényét.

Abban egy megavasodott papiroshajtalék van. Nótaszöveg az, de valami rímet vár a negyedik sora már félesztendeje. Végre a nadrágzsebben különféle kulcsok, gyanták és cigarettamorzsalék között egy kis csomó bankót tapint ki. Elővonja.

Olvassa.

Nézi.

És vakaródzik.

Olvassa.

Vakaródzik.

És nézi.

Vakaródzik.

Nézi.

Olvassa.

- Az irgalmát, - mondja végre, - hát ilyen sok pénzt mulattam én el! Egy forint híjján éppen száz forint hiányzik. Tyhú fene teremtette!

Öltözködik és igazítja magát az Orientbe.

*

A fölbredés Lányinál hasonló elbámulások és gondolatbogozások között történik. Ő azonban azt álmodta, hogy ő Dankó Pista és hogy a rézkoronát napokig hordta a fején a Kerepesi-úton. Ebben a véleményében megerősítette a sok pénz, amit a zsebében talált. Százegy forint volt ott, egy krajcárral sem kevesebb.

Hanem, hogy az állát a kezére támasztotta, meghökkent.

- Hogyan lehet az, hogy így megnőtt a szakálám. Ha Dankó Pista vagyok, nincsen szakálám. Ez különös. De Lányi Géza se lehetek, mert akkor nem volna ilyen sok a pénzem.

Megnézi magát a tükörben és kétségtelennek találja, hogy ő mégis csak Lányi Géza.

- No, ez furcsa, - mondja, a szemüvegét az orrára csiptetve, - egész éjjel pezsgőztünk, aztán hol én fizettem, hol Dankó, mégis több a pénzem, mint amennyi volt. Kártyáztam volna? Nem, az lehetetlen. Hogy kártyáztam volna, mikor nem tudok kártyázni! De nini, mi jut az eszembe, hiszen én odaadtam Dankónak az én pénzemet, hogy el ne költsem.

Így még különösebbnek tetszett a százegy forint. Kóválygott a feje, mint az ördöghintóka.

- Irgalom Istene, ne hagyj el, - mondja kétségbeesetten, - bizonyosan loptam ezt a sok bankót, részeg fejjel elloptam valakitől. No vége a becsületnek! Szegény apám, ha te ezt megtudod a másvilágon. Hétszer megfordulsz a sírodban. De hol loptam? Miért loptam? Kitől loptam?

Kinyitja az ablakot és lenéz az utcára, hogy nem állanak-e ott rendőrök?

Nem állanak.

Gyerünk az Orientbe, talán Dankó tud valamit.

Dankó már ott ül és „csigarettázik”. Kezelnek. Lányi leül sötéten és kérdőn néz Dankóra.

- Hogy érzed magadat?

- Jól, - feleli Lányi, - nem vesztetted-e el a pénzemet?

- Micsoda pénzedet?

- Amit az éjjel odaadtam.

- Nini, - mondja Dankó, - hát a te pénzed ez?

- Persze, hogy az enyém.

- Hiszen akkor az én pénzem meg tenálád van.

Lányi a homlokára csap és kiragyog a szeme:

- Persze, hogy nálam van! Ihol van pajtás, mind a százegy forint.

EÖTVÖS KÁROLY

A tisztaeszlári pör híres ügyvédje. A parlamentnek legmagyarosabban beszélő szónoka. Kitűnő adomázó. A legkedvesebb és leginkább került ember a parlamentben.

Mert hét róka lakik ő benne, hét róka Polónyiban is.

A rókák pedig nem férnek össze.

Eötvöst azzal gyanúsítják, hogy Wekerlével egyezkedni szokott. Én is gyanúsítom vele. De lehet, hogy ártatlanul.

Én mindössze annyit tudok, hogy bizonyos időkben sokszor és sokat beszél négy szem között Wekerlével. Hogy nem szerelmeskedtek, az bizonyos.

Eötvös vezeti a Károlyi-pereket. Innen a mély barátság Károlyi Gábor és Eötvös között.

Károlyi Gábor különben is szereti Eötvöst. Még a lakását is az Eötvösé közelében tartja és az éjjeli Abbazia-kávéházi kávéestélyekről sohasem hiányzik.

Eötvös nem való pártvezérnek. Sem komolysága, sem karaktere nincs hozzá.

Mint szónok, mindig elsőrangú. A beszédei szikrásak, minden pontjukban érdekesek. Egy-két adoma legkomolyabb beszédeiben is előfordul és megkacagtatja a házat, de egyúttal megvilágítja vele a mondanivalóját is.

Sohasem tanult és mégis sokat tud. Mert jó a memóriája.

Ez a jó memória teszi őt bőbeszédűvé; annélkül azonban, hogy e bőbeszédűsége unalmassá válnék. Neki minden kicsiség, amit átélt, és amit látott föl van jegyezve az agyában. Nem felejt sem nevet, sem számot. Csak egyet felejt: a haragot.

Aki hallotta őt csibuk mellett adomázni az Abbaziában, az hallotta őt beszélni a házban is. A kettő között legfeljebb annyi a különbség, hogy a házban komolyabb témákról beszél.

A *hát* és *nohát*, meg a *teszem azt* gyakran előfordul a beszédében és meleggé, közvetlenné teszi az előadását. Ilyenkor csak a csibuk hiányzik a balkezéből, hogy teljesen otthonias legyen. Hanem azt nem hozza magával csak azért sem, mert gyakran rá kellene ütnie vele a Polónyi fejére, aki beleszól a szónoklatába.

*

Egy téli estén a Kagál-vacsorán ott volt Eötvös is és Porzolt Kálmán is, a népszínház igazgatója.

Eötvös akkoriban írta a balatoni tárcáit.

Vacsora után azt kérdeztem Eötvöstől: - Mondja kérem, miért nem ír színművet; az ilyen eredeti elme kitűnő darabot írhatna.

- De gondolkozom is rajta, - felelte Eötvös. - Van tárgyam, nótám, csak le kell írni.

- Hát írja le, - estünk rá valamennyien.

- De le is írom, - felelte nekibuzdulva az öreg, - le is írom.

Néhány napra rá ott ül Eötvös Károly a szokott helyén az Abbazia kávéház nyári uzsonnázóján. Az öreg sokat jelentő pillantással int felém:

- Készül!

- Micsoda?

- A színdarab.

- Örülök neki. Nagy sikert jósolok előre is.

- Meglesz! Csak még egy ember kell hozzá. Mert én nem ismerem a színpadot, nem tudom, hogyan kell a drámát jelenetezni és felvonásokra osztani. Hát azt gondoltam, hogy megírom a darabot egészen, aztán valami értő ember nyirkálja el annyi felvonásra, amennyire akarja.

S ezt az öreg komolyan mondta.

ERKEL FERENC

A nyolcvanas évek végén tagja voltam a Pesti Sakkörnek. Az elnök Erkel Ferenc nem igen járt máshova, mint oda. Egy télen minden este ketten maradtunk utolsóknak, és hogy az öreg úr néha beszédes kedvében volt, hallgattam.

- Kedves bátyám uram, - mondtam neki egyszer, - én azt gondolom, hogy mindig apró véletlenségek irányítják az élet kocsirúdját. Hogyan lett zenésszé?

Az öreg úr keserűarcú, nagyfejű ember volt, s a feje mindig a mellén lógott. Ha valakire ránézett, csak a szemöldökét emelte fel. Akkor is úgy nézett rám.

- Hát nem hiszi, hogy a tehetség veleszületik az emberrel?

- A tehetség veleszületik, de hogy a művészetnek miféle terére jut, oda véletlenség löki.

Maga elé nézett. Aztán azt mondja:

- Hát hogy én mért lettem muzsikus? azt már nem tudom, mert igen korán kezdtem. Hanem hogy miért lettem *magyar* muzsikus, arra emlékezem. Hát csakugyan a véletlenség. Egyszer még kicsi diák koromban hazamentem vakációra Pozsonyból. Még akkor nem volt vasút, de az alföldi kocsik föl jártak Pozsonyba is. Én egy paraszt kocsiján mentem haza.

Ez ugyan nem tartozik a történethez, de az öreg úr ezt bocsátotta előre, - emlékezem.

Azt mondja aztán:

- Volt nekünk egy furfangos mindenesünk, akit én nagyon szerettem. Este is, ha csak tehettem, kiszöktem hozzá a konyhába és lestem minden szavát. Hol tréfált, hol mesélt, de nekem mindenképpen a legérdekesebb ember volt a világon. Egy este ott ült a tűz mellett és álmosan pipázott. De nem is pipázott talán, csak éppen hogy a szájában volt a pipa. És amint ott ül bóbiskolva a tűzhely padkáján, hát hallom ám, hogy dudol valamit. Valami ilyenformát:

Hallgat egy percig, aztán megismétli. Megint hallgat egyet, megint fuj egyet. A dallam hol emelkedik, hol leszáll. De csak éppen annyit fuj belőle egyszerre, amennyire egy léleketvétel éppen elég.

Én bámulva hallgattam s a dal bűbája és szaggatottsága megragad. Csodálkozva látom, hogy a dal egységét ezek a szünetek nem hogy zavarnák, hanem inkább emelik. Pedig mondom, csak úgy halkán a foga közül dúdolt s magának, mint a macska, mert félig aludt.

Én aztán lefeküdtem, de soha ezt az estét nem feledtem el. Később is, hogy zenész lettem, sokat gondolkoztam ezen. Ebből értettem meg, hogy mi a *rubató* és hogy a metronómot, a taktusmérőt hova tegye a magyar muzsikus? Csapja a földhöz!

Az az egyszerű parasztmindenes, aki írni-olvasni se tudott, az lett a vezetőm az egész pályámon.

*

A szózat meg a himnusz.

Egy nyári estén nyitva volt a sakkör ablaka. (A Velence-kávéház egy elfalazott része volt a kör szobája.) A szomszéd házban valaki zongorázott.

A körben már nem volt senki. A sakktáblák szanaszét heverték az asztalokon. Az utolsó játék az enyim volt, s az én társam is elment. Erkel maradt ott, aki csak szemlélője volt a játékunknak.

Én még az ottmaradt sakkállásra bámultam (bizonyosra mondhatom, hogy én vesztettem), és így mind a ketten csöndesen ültünk. Aztán, hogy a zongora sűrűn trillázott s egy mesteri kéz futamai áradtak be hozzánk, figyeltem.

- Hallja, elnök úr? - mondtam kifelé intve, csupán, hogy mondjak valamit.

Az öreg úr a fejét szokása szerint lecsüggesztve ült, s maga elé nézett.

A szavamra megmozdult a kezefeje. Legyintett.

- Klamperozás.

Vártam, hogy fölkel és elmegyünk, de csak maradt.

Ült és hallgatott. A zongora verője is mintha meghallotta volna az öreg úr megjegyzését, elhallgatott.

Akkor hozzám fordult az öreg úr és szól az ő szokott álmodozó, csendes hangján:

- Az ilyen kisasszonyok gyorskezüek. Megtanulják a futamokat, a trillákat, de meg nem értik. Gépek.

Megvető oldalpillantás. Én magamban hálát adok az istennek, hogy az öreg úr sohase hall engem zongorázni. Ő egy perc múlva folytatja.

- Egressy is így zongorázott. Trilla és trilla. Az ember bámulja, honnan szedte azt a sok melódiát.

- Hát nem volt mestere a zenének?

- Fene volt. Mikoriban együtt dolgoztunk a Nemzeti színháznál, minden szerzeményét velem iratta át. A Szózatot is én írtam neki zenekarra.

- Úgy-e az a legremekebb munkája Egressynek?

Ezt megint csak azért mondtam, hogy el ne aludjunk.

- Semmi, - felelte az öreg úr. - Nyomorék gyereke Vörösmartinak is, Egressynek is.

Azt hittem elsülyedek.

Néha túlságosan keserű volt az öreg úr. Betegség nehezítette. Talán nem is úgy akarta mondani, csakhogy nem válogatott a szavakban. De az ilyen ember gondolkozásának még az árnyéka is figyelemre méltó.

Folytatta:

- Micsoda össze-nem-illés van a szöveg meg a dallam között, mikor mingyárt az elején így kezdi: *Hazádnak ren...* Mi ez: a: *nak ren?* Ha csak egy cseppet is gondolkozott volna rajta, valahogy így írta volna a dallamot (S az öreg dúdolta):

Nem mondom, hogy éppen így, de ahol hangsúly van a szövegben, hangsúlynak kell a zenében is lennie. Érti?

Elhallgatott, hogy kipihenje a huszonöt szót, amit egymásután mondott el, azután csöndesebb hangon folytatta:

- Én nem pályáztam. Eszem ágában se volt, hogy pályázzak. A himnuszra se pályáztam volna. Hanem egyszer az történt velem, hogy megfog az utcán, a lakása előtt Bartay András:

Felhí, és azt mondja odafenn: - Írtál-e himnuszt?

- Nem. Nem is írok. Egressynek hagyom ezt az örömet. Neki az effélékben kedve telik.

- Hát ő megírta már?

- Nem tudom. Csak annyit tudok, hogy pályázik, és engem megkért, hogy írjam át zenekarra. De napról-napra halogatja, pedig most jut eszembe, hogy holnap már lejár a pályázat.

- És te nem veszed észre, hogy ez szándékosság?

- Micsoda szándékosság?

- Hát az, hogy neked eszedbe se jusson pályázni.

- De ha nem is akarok.

- Kell! Nem érted, és nem érzed, hogy ez a pályázat nem a nyomorult aranyaknak szól, hanem az örökkévalóságnak? Amelyik dalt megjutalmazták, azt meg is szentelik. Egy hét múlva milliók ajka zengi vissza és az lesz a dalok dala, az örökkévaló, a halhatatlan, a szerzőjével együtt.

- Ezt mondva, - folytatta Erkel, - betuszkolt engem a mellékszobába, ahol egy kopott zongora sárgállott. Odatett egy ív kottapapírost, melléje a szöveget.

- Csináld meg rögtön.

- De, bátyám, hova gondol! Nem cigaretta-sodrás ez, hogy csak úgy *rögtön*.

- Meg kell csinálnod!

- Nem lehet. Késő már!

Felelet helyet egyet lépett. Kifordult az ajtón, s rámfordította a kulcsot. Még csak annyit hallottam, hogy:

- Alásszolgája.

Állok, mint Nepomuki János. Hallom, hogy a külső ajtó is csukódik, záródik. No kutya-teremtette: szépen vagyunk!

Csend van. Ülök és gondolkozom: hát hogy is kellene azt a himnuszt megcsinálni. Elém teszem a szöveget. Olvasom. Megint gondolkozom.

És amint így elgondolkozom, eszembe jut az én első mesteremnek a szava, aki Pozsonyban tanított. Azt mondta:

- Fiam, mikor valami szent zenét komponálsz, mindig a harangok szava jusson először eszedbe.

És ott a szoba csendességében megzendülnek az én fülemben a pozsonyi harangok.

Áhítat száll meg. A kezemet a zongorára teszem és hang-hang után olvad. Egy óra nem telik belé, megvan a himnusz, úgy, amint ma ismeri.

Akkorra már visszajött Bartay is. Eljátszottam neki. Szépnek mondotta.

Hazamegyek. Leírom zenekarra. Másnap benyujtom.

Elérkezik a döntés napja. A színház ünnepi díszben. Mert, hogy szavamat ne felejtsem, nem választott pályabírák döntöttek, hanem maga a közönség.

Elkezdjük.

A közönség feszült figyelemmel hallgatja ezt is, azt is. De nem melegszik.

Végre az enyémre kerül a sor. Engem a harangszóra való gondolat annyira eltöltött, hogy a zenekari átíratban is harangszóval kezdtem.

Ez már előre hatott.

Az eddigi dallamok mindenféle csiricsári nóták. Semmi mély érzés. Semmi himnuszi szárnyalás. Az én dallamom egyszerre áhítatra kelt mindenkit. Az arcok megmerednek. A szemek megtelnek könnyel.

És alig, hogy az utolsó sor elhangzik, a tapsolásnak és éljenzésnek orkánja rázza meg a színházat.

Az enyim volt a dicsőség.

Hát lássa: ész kell a zenéhez, nemcsak klimpi-klampi!

FERENCZ FERDINÁND

Napló:1914 VIII. 3.

Boszniában agyonlőnek egy főherceget, aki nekünk idegen volt. Irántunk való érdeklődésének legcsekélyebb jelét se láttuk. Felesége a cseheket szerette. Ő maga senkit se a családján kívül. Rideg, fősvény, gőgös volt. Olyanoktól hallottam, akiknek rokona vagy barátja volt a kíséző tisztjei között. Semmi jót tőle nem várhattunk. S íme miatta fegyverbe állítják az egész nemzetet: vér és könny, nyomorúság és ezernyi halál, árvák, özvegyek jelennek meg a jövő hónapok képében. Mindezt el lehetett volna háritani, ha a demars 5., 6. pontjában nemzetközi bizottságot ajánlanak a cár kedvéért, hogy ne legyen oka a világ békességének megkavarására. Az újságok egyhúron zengik, hogy mennyire lelkesedünk a háborúért. Nem igaz. Az utcai sihederek lelkesednek csak. A bevonulók keseregnek, káromkodnak, átkozódnak. A szerbeket nem azért szidják, hogy megölték Ferdinándot, hanem mert ott kellett miattuk hagyni a takarást, családot, a békességes életet.

Ha a muszka fegyver szerencsésebb lesz, Magyarország szertehull. Ha a mi fegyverünk lesz szerencsésebb, Oroszország hull szerte, de nekünk abból semmi javunk: pótolni kell az elveszett hadikészleteket, fizetni a bénákat, árvákat, özvegyeket, - új adóterhek, nagyobb nyomorúság.

FESZTY ÁRPÁD

A cigány arcképe.

Feszty Árpád müncheni tanuló korában egy odatévedt cigány-bandát pillantott meg. Muzsikáltatott egyet velök, aztán hogy a brácsásnak különösen fekete és cigányos arca volt, magához rendelte és lefestette.

- Jaj hogy ezt a zsanyám nem láthatja, - fakadt ki a cigány, mikor a kép készen volt. - Még a csigaretta is itt van a filem mellett. Jaj, nem adnám ezer forintér, ha ez a kép azs enyim lehetne!

Addig esdekelt a festőnek, míg végre neki ajándékozta.

A cigány nem tudott hova lenni boldogságában.

Egynéhány esztendőre rá valamelyik vidéki városban járt Feszty. Beül a vendéglőbe vacsorázni, hát a cigány-banda egyszerre megszólal. A primás lépésről-lépésre közelíti a hegedűt Fesztyhez, és alig öt perc múlva már a háta mögött húzza az Üрге-nótát.

- Honnan ismertek ti engem? - kérdezi Feszty.

- Ki ne ismerné a nagyságos urat, csókolom kezsit-lábát. Bizsony megismernénk még Terekországba is.

Súgja aztán a cigány Fesztynek, hogy kérdezze meg a brácsást:

- Hová lett az arcképe?

A brácsást nehéz volt fölfedezni, úgy elbújt a nagybögő mögé, azonban Feszty hangosan a banda felé szólt:

- Hol a brácsás?

Előjött a brácsás nagyveresen; a csigaretta a füle mellett; és hajlongott Feszty előtt.

- No, brácsás, - mondja neki Feszty, - hát hogy vagy? Él-e még az anyád?

- Dehogy él, csókolom kezsit-lábát. Még sopós bárány voltam én, mikor meghalt.

- Hát az arckép megvan-e még, amit rólad festettem?

- Megvan, megvan, - mondja mély sóhajtással a cigány.

- Hol van?

- Nem tudom, nagyságos uram.

- Talán elvesztetted?

- Dehogy vesztettem. - Úgy őristem én ast, mint a semem világát.

- Hát akkor mi történt veled?

- Egy angolnál van, a féreg essen bele. Most is sírok, ha rágondolok.

- Angolnál? Hiszen azt mondtad, hogy el nem adnád ezer forintért se.

- Hát nem is adtam volna el semennyiért - feleli a cigány, - hanem a kutya angol, hogy a féreg essen belé, kivágott elém egy igazsi etvenest. Musaj vót odaadnom!

Cinkotai nagyitce.

Hogy nagyon meleg napok jártak akkoriban, egy éjjel kint hűseltünk a New-York-kávéház utcai rekeszén és eszünkbe se jutott, hogy hazamenjünk.

- Milyen érdekes, - szólt Feszty Árpád, - hogy mi négyen megint együtt vagyunk.

Egy furcsa kirándulásra emlékezett Feszty ezekkel a szavakkal. A kirándulás annak idején az ő komárommegyei tanyájára történt. Eltévedések és fölfordulások sűrűn tarkáztak benne. S négyen voltunk: Feszty és kívülem Pósa Lajos és Lányi Géza.

- Menjünk el valahova, - folytatta Feszty Árpád. - Mikor mi négyen összekerülünk, abból rendszeren valami jó bolondság kerekedik.

Negyedóra mulva két bérkocsi vitt bennünket Cinkota felé.

Az egyik kocsin cimbalom is volt, meg egy cigánylegény. A cigánylegényre persze nem volt szükségünk, hiszen velünk volt az ország legjobb cimbalmosa.

Sohase jártunk Cinkotán, de éppen azért mentünk oda. Az ilyen utazásokban komolyan hiszi az ember, hogy visszaröppen az eltűnt századokon át a legendák idejébe, s a híres helyen talál valamit, ami még abból az időből maradt ottan.

Hát ha egyéb nem, az a kormos sötétség, amit mink Cinkotán találtunk, bizonyos, hogy ilyen fekete volt Mátyás idejében is.

A falu csöndes. A kocsmá is. Még csak kutyaugatás se fogadott bennünket.

Zörgettünk a kapun, ajtón, ablakon.

Semmi felelet.

- No, itt nem lakik senki.

- Vagy hogy alszanak Mátyás király óta.

- De ha már ide kijöttünk, szárazon nem megyünk vissza!

A kocsmá ablaka nyitva. A bérkocsi lámpájával benézünk.

Hát itt sincsen senki.

Hanem a kármentőben egy néhány üveg áll, mi pedig szomjasak vagyunk.

Kapja magát egy a négy közül, bemászik az ablakon. (Hogy ki volt az az egy, nem nevezem meg, nehogy az utódai röstelkedjenek emmiatt, vagy hogy idő múltán valami gonosz festő képben is megörökítse, amint a híres és komoly férfiú benégykézlábol az ablakon.)

A cél az volt, hogy kinyitja belülről az ajtót, ami sikerült is.

Letesszük a kocsilámpást az asztalra. A cigánylegény is beállítja a cimbalját. Csak akkor lükken be az öreg kocsmáros.

- Kicsodák az urak? Mit akarnak? - harsogja mérgesen. - Éjjel itt nincs kocsmá! Hogy jöttek be? Nem adok bort.

- De már csak egy üveggel ád, ha már ennyire kijöttünk.

- Nem én, egy üveggel se!

Nagyon haragudott az öreg s nem is úgy volt öltözködve, hogy szolgáljon.

- Már pedig mink innen addig el nem megyünk, - dörögte vissza Pósa, - míg legalább egy üveg bort meg nem iszunk!

Az öreg erre kitett egy nagy üveg bort meg két üveg szikvizet az asztalra és így dohogott:

- Itt van, igyák meg. Nem kell az ára se!

Ezt mondva becsapta megint az ajtót maga után.

Egy darabig tanakodtunk, hogy visszamenjünk-e vagy hogy megigyuk előbb a bort. Végre abban állapodtunk meg, hogy a bort megisszuk, az árát pedig az asztalra tesszük és visszatérünk a városba.

Hanem még felére sem jártunk az üvegnek, kidöndül egy szép feketeszemű, vastag szemöldökű kisasszony. A ruhája divatos kék puffos nyári ruha. A lábán lakcipő. A kezén karperec.
- Szóval mintha sétából érkezett volna.

- Bocsánatot kérek, urak, - mondja kedves meghajlással, - a papa nem aludt a múlt éjjel se, azért volt olyan haragos. Hanem itt vagyok én: parancsoljanak.

No erre a szép szóra mink is egyszerre otthonosabban éreztük magunkat. Lányi előhúzza a belső zsebéből a cimbalomverőket és végigpengette a cimbalmot. A kisasszony két gyertyát gyújtott. A vastag poharakat finomabbakkal cserélte föl s bort is jobbat adott.

Még két barna és vastag szemöldökű kisasszony jött kisidő múlva elő. Mind a kettő csinosan felöltözködve, s mind a három a kocsmáros leánya. Nem mulattak velünk, de mint afféle fővárosi embereknek, körülöttünk figyelmeskedtek. Mink legalább ezt gondoltuk. Később azonban kiderült, hogy az egyikük látásból ismerte Pósát is, Feszty Árpádot is, s ahogy az ajtón kikandikált, egyszerre értesítette a családot, micsoda híres neves vendégek érkeztek hozzájuk. Az öreget lepirongatták s nem is mert többet a szemünk elé kerülni, annyira restelkedett.

De mink minderről semmit se tudtunk.

Amint bort és szíves szót kaptunk, szépen dalolgatásba fogtunk: ettünk, ittunk s kedvünkre mulatoztunk.

Ekközben meg is virradt, s egy ostoros paraszt-ember állított be az ivóba:

- Egy garasért pálinkát!

Megissza.

Benyúl nagykomolyan a mellénye zsebébe.

Kotorász.

- Hohó, - mondja Feszty Árpád, - ma itt nem fizetünk!

- Hogy-hogy? - mondja megdöbbenve a paraszt.

- Hát nem olvasta kend, hogy ki volt tegnap írva: *Ma pénzért, holnap ingyen!*

- Nem tudok olvasni, - mondja elbámulva a paraszt. - Hanem ha így van, akkor adjon a kisasszony még egy porciót.

És megelégedetten elkocog.

- Míg mink itt vagyunk, - mondja Feszty Árpád a kisasszonynak, - minden paraszt ingyen igyék, én fizetem.

Hát jöttek is egyenkint, fuvarosok, aratók, falubeliek. S mink most már azon mulattunk, melyik milyen arccal fogadja az ingyen pálinkát.

Volt olyan, aki közömbös arccal vette tudomásul az ingyenséget. De a többje megzavarodott. A falusi szemek kíváncsian vagy csodálkozva villantak ránk, miközben a szemöldökök le- és fölrándultak. Némelyik köszönt is. Másik gyorsan elsurrant és kis idő múlva nagyobb üveggel tért vissza. De mondom volt olyan is egy-kettő, aki se nem csodálkozott, se nem köszönt, csak ivott és odább ment.

Hanem, hogy már valami huszan megfordultak az ivóban, kezdtük nem állani a behordott tehénszapot és egyéb falusi illatokat, s a kisasszony figyelmeztetésére az udvaron levő tornác alá vonultunk.

Itt aztán mink elfelejtkeztünk az egész világról. Lányi remekül cimbalmozott, az egyik kisasszony meg gyönyörűen énekelt. Jókedvünket még mámorosabbá tette, hogy Pósa egy verset rögtönzött, amely így kezdődik:

*Cinkotai csaplárgazda
tele van-e a pince?
Megvan-e még az a híres
cinkotai nagy itce?
Hej ha én azt a nagy itcét
a kezembe kaphatnám...
Adja ide, csapláros úr,
nagyon nagyon ihatnám!*

A versre mingyárt dallamot is találtunk, s abban a hiszemben, hogy az ördög sem ismer bennünket, szélesen mulattunk, s a velünk levő három kisasszonyt, sőt ha jól emlékszem a mamájukat is sűrűn megtáncoltattuk.

Közben teáztunk, kávéztunk. A nyári piros hajnal kellemes hűvös, a levegő tiszta volt. Észre se vettük, hogy ránk reggeledik.

Hanem, hogy már ugyancsak sokadozott a nép az utcán a kocsma körül, Lányi egyszerre megdörzsöli az orrát és azt mondja Fesztynek:

- Még mindig ingyen hordják ezek a pálinkát?

- Tyű kutyázom adtát! - pattan föl Feszty, - meg kell szüntetni most már a pálinkamérést!

Késő volt. A nép már ott tolongott az udvar kerítése előtt. Piros kendők, bekecsek, fehér ingvállak tolongtak ottan. Egy nagy nemzeti színű zászló is lebeg és közeledik a hullámzó sokaságon át és erre egy szeplősképű sárkefe-bajuszú kövér paraszt elordítja a kerítés mellett:

- Éljen Feszty Árpád, szeretett országgyűlési képviselőnk!

GOETHE MEG PETŐFI

A minap a Tud. Akadémia palotájában jártam. Ahogy fellépek a földszinti folyosóra, látom ám, hogy az egyik ajtón új, nagy fekete betűk jelentik, hogy mi az:

GOETHE-SZOBA.

A könyvtárban volt dolgom. A jó öreg Kitionichot kellett volna átnézni. De bizony, hiába forgattam, egyre az járt az eszemben, hogy mink a mi Petőfinket milyen szépen szeretjük.

Szépen ám. Emeltünk neki két szobrot. Az egyiket Budapesten. Ezt Reményi hegedülte össze. A másikat egy szász városban. Ezt meg Köllő majdcsaknem ingyen csinálta.

Dehát ha a nemzet képviselői nem is szavaztak meg a nemzet legnagyobb költőjének egy fillért se az emlékére, alakult írókból, színészekből és műkedvelőkből egy társaság, amely célul tűzte ki Petőfi megbecsülésének fentartását és terjesztését. Ez a társaság összeszedte a tagjai birtokában levő Petőfi-ereklyéket és mikor már egy csomó együtt volt azon is gondolkozott, hogy hova tegye.

Hát hova máshova, mint a Nemzeti Múzeumba.

Megyen a küldöttség kellő feketében Pulszkyhoz. Nem mentek valami jó napon, mert az udvaron éppen egy elefánt meg egy rinocerosz bőrét csergették. Pulszky is ott állt a két óriási állat között.

- Nincs hely, - mondotta, a zsebkendőjét az orrán tartva, - láthatják most is micsoda barmokat kell elhelyeznünk. Dehogy van itt hely; nincs, éppen nincsen!

A küldöttség beszámolt az eredményről. A társaság azonban nem vette szomorúságra a dolgot. Ha nincs hely a Múzeumban, lesz az Akadémiában. Ahol az Akadémia szolgáltnak is jut hely, hogyne jutna Petőfinek!

Mentenek Fraknóihoz.

Fraknói (akkor akadémiai főtitkár, azóta c. püspök) udvarias mosollyal fogadta a küldöttséget és szokása szerint kezét dörzsölve szólott:

- Tudom, miért jönnek. Olvastam már. Sajnálom, hogy ott nem voltam az ülésükön, legalább nem kellett volna idefáradniok. Hova gondoltak az Isten szerelméért. Még a hagyatékkönyveknek is alig van itt helye. A kiadványaink pincében, padláson, a leveles ládák kipakolatlanul egymás hegyén hátán. Dehát nincs önöknek maguknak valahol egy kis helyük, hiszen az a cók-mók nem lehet olyan sok.

- Mink vagyunk az egyetlen hajléktalan társaság, - felelte Szana Tamás, a cók-mók szóra szinte elborzadottan.

Akkor a Petőfi-társaság legalább a könyveknek és az iratoknak kért helyet. Nem tudom hol vannak most Petőfi könyvei, abban az időben tudom, hogy a könyvekkel is visszautasították őket mindenünnen.

És azóta is szanaszéjjel hanyódnak a Petőfi ereklyéi az országban.

Az arcképei, ahány, annyi helyen. Egy nagy olajfestésű arcképét Tóth Kálmánnak a szobájából a halála után az ócskások vittek el és azóta (gondolom 1878-ban halt meg) sem a kép, sem valami reprodukciója nem került a nyilvánosság elé.

A kardja az utóbbi három év alatt legalább is négy gazdát váltott. Hentalleré is volt a többek között.

Az óráját a minap adták kótya-vetyére, mikor a legutóbbi tulajdonosa Mesterházy Kálmán meghalt.

Azok a képek, amelyek valaha Petőfi szobáját díszítették, az öngyilkos Nagy Imre színész hagyatékából Jócaihoz kerültek és most szépen berámázva ott függenek az ebédlőjében. (Valami negyven nagy és szép könyomatú arckép; a francia forradalom hőseiről.)

Zichy Géza gr. Petőfinek egy ingét és egy pár harisnyáját tartogatja magánál.

Szana Tamásnál a karosszéke van meg.

A debreceni ref. kollégium könyvtárában az ivópoharát őrizgetik.

A Nemzeti Múzeumban mindössze egy írotolla van Petőfinek. Az a toll, amellyel a Talpra magyart írta.

Hol van a többi minden, aminek együtt kellene lennie egy Petőfi-szobában?

Szanaszéjjel.

Én tisztelem, becsülöm Goethét, mint minden olyan embert, akinek a munkái a világ minden nemzetének kincseivé váltak, de mikor arról van szó, hogy *Goethe-szoba* van Magyarországon, *Petőfi-szoba* meg nincsen, lehetetlen, hogy pokolba ne kívánjak minden német dichter és e dichternek minden tisztelőjét, akik miatt a Petőfi-ereklyék még ma is zsibvásáron hányódnak.¹

¹ Ezt a cikket a szerző a Petőfi-ház megnyitása előtt írta. Mivel jellemző a korra, és az akkori nagy elmék gondolkodásmódjára, nyomdafesték alá bocsátottam.

GORKIJ MAXIM

Elbeszéléseinek alapja mindig valami szenvedős, kellemetlen állapot. Érzésünket beleviszi, s érzésünk szabadulni óhajt belőle. Ha sikerül, megkönnyebbülünk, boldogok vagyunk. Ha nem sikerül, akkor is könnyebben lélelzünk:

- Hálistennek, hogy nem velünk történt.

De mégiscsak olyan öröm ez, mint az egyszeri juhászkutyájáé.

*

Ha az orosz írók művei épületekké változnának: a tetőn volna a kapu, az emeleten a pince, összevissza az ablakok.

Az írásművészet építőművészet is egyúttal.

*

Ha Gorkij véletlenül nem író lett volna, hanem szobrász, látnánk emberi alakokat hol háromlábút, akinek feje nincs, hol ötkezűt, akinek dereka nincs, vagy elefánttestű embert gólyalábon és mopszliorral. De azért érezhető, hogy minden emberében van lélek.

GYULAI PÁL

I.

Fölfedezetlenül.

Mióta Vadnay Károly fölfedezte Szabolcskát, mindig azon tűnődöm, hogyan fedeztessem föl én is magamat.

Mert a fölfedezéshez utoljára is csak kettő szükséges: a fölfedezni való és a fölfedező.

Az egyik már megvan nálam. A másik még nem tudom ki lesz.

Elvégre is az ember nem fedeztetheti föl magát olyanokkal, akik csak azért fedeznek föl, hogy ezáltal ők is mint fölfedezők legyenek fölfedezve.

Gondoltam: elmegyek Gyulai Pálhoz. Ő még nem fedezett föl senkit. Petőfinél elhibázta a fölfedezést s azóta ő maga is Romhányiban lappang.

Gyulai örömmel fogadott. A kezét olyan lelkesedéssel dörzsölte egymáshoz, hogy a kabátja füstöt vetett.

Megkérdezte tőlem, hogy mit fedezzen föl bennem.

Vállat vontam és kijelentettem, hogy ez az ő dolga. Ha tudnám mi van bennem fölfedezni való, nem lenne szükségem senkire.

- Dehát egyáltalán van-e önben fölfedezni való? - kérdezte beleülve egy svédbőrös karos-székbe.

- Az kétségtelen, - feleltem angol nyugalommal. - Valami nagy talentum csecsemőkorom óta veszekedik bennem. És hogy eddig hírre nem kaptam, annak csupán a fölfedezők az okai: nem láttak meg.

Lázás kíváncsisággal érdeklődött, hogy mégis miben jelentkezett eddig nálam a talentum.

- Először is hat éves koromban vettem észre, hogy nem születtem hétköznapi embernek: mindig az ünneplő ruhámban szerettem volna járni és a tanítómat ostoba embernek tartottam.

- Aztán?

- Aztán az építészet felé tört ki bennem a tehetség. Három horgonykő-építészkevényt szét-építettem és szüntelen házakat és templomokat rajzoltam a palatáblámra. Ahhelyett hogy tovább engedtek volna ebben az irányban fejlődni, a közönséges írásra szorítottak.

- Folytassa!

- Egy darabig nem jelentkezett nálam egyéb, mint egy rövid ideig tartó harmadnapos hideglelés. Azután gyorsan áttértem a festőművészetre.

- A festőművészetre?

- A festőművészetre. Az anyámnak sok paradicsoma termett, s én észrevettem, hogy a paradicsomnak a falon való szétfestése által megragadó alkonyatokat produkálok. Az apám csírájában elpáholta bennem a festőművészetet is. Prózai ember volt. Azt kívánta, hogy a grammatikára fektessem összes tehetségemet.

Azonban bennem már akkor a költészet és irodalom magvai el voltak vetve. Megértettem, hogy grammatikára szükségem nincs.

Inkább a zenére szántam rá magamat. Okarinát vettem, és egész nap azt fújtam.

Az okarina szépen szólt s én talán világhírű okarina-művész lettem volna, ha a gyöngytyúk-utcai lakók föl nem lázadnak ellenem.

El kellett hallgatnom, hogy azok is elhallgassanak.

Persze nem maradhattam sokáig nyugodtan. Az okarináról a lírára tértem. Csakhamar rájöttem, hogy az összes verseket elírták előlem, s én egy csipetnyi bájt sem bírtam már föltalálni, amelyet előttem meg ne énekeltek volna.

Nem maradt más hátra, mint valami korszakalkotó találmány.

Vegyteni laboratóriumot rendeztem be, s mingyárt a harmadik napon rájöttem, hogy az acélnak csattanó érintkezése a kovával szikrát szül, amely táplóval felfogható.

Ebben megelőztek.

Azután föltaláltam az üvegzongorát.

Ebben nem előztek meg.

De nem is tudták a hutában felfujni. Hat embernek a tüdeje pattant szét a kísérletnél s az egész országban nem tudtam olyan nagytüdejű csehet találni, aki a találmányomat sikerre fújja.

(Gyulai könnyezett.)

Mármost nem tudom, mihez fogjak. A politikai pályát lassúnak tartom, mert oda évtizedek kellene, míg az ember annyi elvet gyűjt, hogy a magasabbra való emelkedés végett elhagyogathassa.

Hát mi legyek?

- Kritikus! - kiáltott föl örömmel Gyulai Pál.

Kedvetlenül szedtem föl a kalapomat.

Ez az úr kételkedik abban, hogy talentumos ember vagyok.

II.

A magyar kritikus.

Az ember bizonyára sokszor él. A testet változtatja életről életre, de a jellemének alapvonala mindig-mindig ugyanaz marad.

Mondjuk, hogy valamelyik mostani kritikus volt az első ember.

*

Már egy hónapja, hogy él. Nem tudja honnan? s nem tudja miért? de nem is kérdi. Az egy hónap alatt végigkóborlotta a Paradicsomot:

Nézett.

Tapogatott.

Szagolt.

És a fejét rázta gyakorta.

Egyszer azonban megjelenik a főangyal és szól:

- Én annak a küldötte vagyok, aki mindent alkotott. Mindenekelőtt tudni óhajtom, hogy az Úrnak remekléseit miképpen fogod föl?

Ádám vállat von.

Az angyal folytatja:

- Ime itt ez a kert: a művészetnek oly pompás alkotása, minő nem volt és nem is lesz többé ezen a világon.

Ádám habozás nélkül válaszol:

- Nem ér semmit.

- Micsoda nyilatkozat ez? - kérdi az angyal elképedve.

- Nem ér semmit! - ismétli Ádám határozottan.

- Megnéztél mindent?

- Meg.

- No és?

- Nem ér semmit.

- De kérlek, ez a kert, ez a mérföldekre nyúló zöld csoda, ez az élő festmény, s fölötte az égnek magas kék sátora...

- Nem ér semmit!

- Az egész mindenségről mondod ezt?

- Az egészről.

- Dehát mért?

Ádám a bokor aljára mutat:

- Az a keserűlapu nem sikerült! Nem sikerült!! Nem sikerült!!!

- A keserűlapu? Nézd a fenyőfát, nézd az égbe nyúló jegenyét, ezeket az ernyős pálmákat...

- Jó, jó, de az a keserűlapu...

- Nézd a millió színben pompázó virágok sokaságát: a liliomot, a tulipánt, az azaleát, a rózsát, a szegfűt, a jázmin...

- Annak a lapunak semmi színe sincsen.

- Nézd a madarakat, e szárnyas zenészeket. Nézd a pillangókat, e szárnyas virágokat. Nézd az őzikét, a hatyút, a galambot, vagy azt a remek pejlovaeszkát ottan!

- Mit ér, ha ennek a lapunak ekkora otromba levele legyen!

- Nézd: nyugoszik a nap. Tűzpompában izzik az egész égboltozat!

Ádám csak a lapura néz:

- Ki látott ekkora leveleket ilyen alacsonyra tenni! Ha legalább öles volna a szára!

- Nézd a tavat, ezt a gyönyörű tükröt, virággal körülramázva. Mostanig acéltükör volt, íme aranytükörré változott!

- De ez a keserűlapu elmaradhatott volna.
 - Láttad-e a Holdat, amint az ég sötétkék térségében lebeg és szelíd világossággal árasztja el a Paradicsomot? És a csillagok ragyogó világa? Mindezt az Úr teremtette.
 - Minek teremtett keserűlaput?
 - Ugyan ne azt a laput nézd örökké! Hátha nem is volna!
 - De van!
 - Mi az a lapu az Ég és Föld temérdek remekei között?
 - De ez rossz! Ez nem remek!
 - És nem is rossz. És ez is remek. A bogárkák, békák, éjjeli állatok tanyája ez. Hűselő nekik délben, menedék nekik zivatarban. Márcsak az is mesteri ebben a növényben, ahogyan szívja magába a földből az életet, ahogyan lélekezik, ahogyan növekszik, ahogyan él. A te ivadékaid a jövőendő évezredekben megtalálják benne az orvosságos erőt és Isten áldásaként becsülik.
- Ádám e növényt epésen gázolva:
- Mégiscsak keserűlapu.

HELFI IGNÁC

Mikor a sorompók lehullottak az ország határán a függetlenségi harc menekültjei előtt, Kossuth azt mondta Helfinek:

- Mit tehetek önért? Amit tehetek, mindent megteszek. Kell pénz? Ami kevesem van, megosztom. Kell ajánló-levél? A legjobbat írom ön mellett valamelyik választókerülethez.

Helfi körülvakargatta a fejét és így felelt:

- Kormányzó úr! Nekem nem kell se pénz, se ajánló-levél, hanem ha egy nagy szívességet akar velem tenni, adjon nekem valami ócska kabátot.

- Ócska kabátot? - kérdezte Kossuth, mintha kételkednék a hallásában.

- Igen, azt.

- Minek önnek az én ócska kabátom?

- Ha megmondom, nem adja ide a kormányzó úr.

- Jól van, - felelt Kossuth.

Azzal lehozott az inassal a padlásról egy rakás kabátot. Helfi kiválasztott azok közül egy zöld atillát és elbúcsúzott a kormányzótól.

Hogy mit csinált Helfi a zöld atillával, az köztudomású: magára vette és abban mondotta el Szent-Lőrincen a programbeszédét:

- Polgártársaim! - mondotta - Ez a zöld atilla, amely rajtam van, Kossuth dobogó szívét takarta, e zöld atilla tanuja volt az isaszegi csatának, tanuja volt a debreceni eskünek, és tanuja a száműzetésnek. E zöld atillára a külföldön a magyar dicsőség napja ragyogott és koszoruk borították.

A szent-lőrinciek óriás lelkesedéssel megválasztották képviselőjüknek.

Kossuthnak kedves embere maradt. Ő járt ki hozzá, hogy informálja a politikai alakulásokról és ő szerzett kiadót is műveinek. Hogy Kossuth nála nélkül is kapott volna kiadót, az bizonyos, csak hogy a formák, amikkel az efféle dolgok járnak, nehezebben juthattak volna keret-hez.

A Kossuthtal való állandó összeköttetése óriás tekintélyt szerzett neki. Valahányszor felszólt, mindig tudták, hogy a Kossuth véleményének hatása alatt beszél.

Szóval, Helfi egész életén át a zöld atillában szerepelt.

HORVÁTH GYULA

Tulajdonképpen csak azóta szerepel, mióta a 19. és 25. §-ok miatt hozzávágta az alelnöki csengetyűt és a méltóságos címet a kormánypárthoz és az egyenes gondolkodásának szabad utat nyitott maga előtt.

Mert ő egyenes embernek született s épp ezért nem is tud belekényszeredni semmiféle országgyűlési pártnak a korlátaiba.

Így történt, hogy mióta képviselő, mindig azon a párton volt, amelynek az elveivel az ő elvei ellenkeztek. De ennek nem ő volt az oka, hanem mindig a pártok, amelynek időnkint előálló politikai görbén Horváth Gyula karakterénél fogva át kellett hogy lépjen és továbbra is az egyenes utat válassza.

Persze a mi parlamenti párt alakulásaink olyanok, hogy pártokon kívül való állást alig lehet foglalnia, még a nagyvagyonú embernek is. Horváth Gyula ezenkívül olyan erős is, hogy minden párt örömmel vonta soraiba.

Horváth Gyula esszerint megjárta a pártokat. 1872-ben, mikor először választották képviselővé, a balközéphez tartozott. Az elveit mingyárt annyira ellentétben látta a párt elveivel, hogy nemcsak kilépett, de a mandátumát is letette. 1875-ben a szabadelvű párt tagja Tiszával, aki még akkor nem hullatta el a glóriáját. Horváth Gyula kibírta a Tisza-politikát a véderő-vitáig, akkor azt mondta Tiszának:

- A személyedet becsülöm Kálmán, de a politikádat megvetem.

1890-ben letette a mandátumát és lapot alapított.

Az igaz, hogy jeles emberekkel is kezdte, ott voltak mellette: Mikszáth Kálmán, Szemere Atila, Bródy Sándor, Szana Tamás, Benedek Elek, Szabó Endre, Szomaházy István és egy egész gárdája az irodalom jeleseinek. S ezeken kívül kapott szerkesztőnek egy rendkívül mozgékonyesű, buzgó, zseniális embert, Fenyő Sándort, aki egy év leforgása alatt úgyszólván a semmiből megteremtette a Magyar Hirlapot s annak helyet győzött és jövőt biztosított a magyar napilapok sorában.

Horváth Gyulának sok mondanivalója volt. Ami gondolatot és érzést vissza kellett szorítania a parlamentben, azt a lapjában nem hallgatta el többé. Híres-neves emberré vált, úgyhogy bámultak rajta a képviselőtársai.

Hatalommá lett. Ó-Budát elfoglalta a kormánypárt kerületeiből és Apponyi Albertnek az erejét növelte meg vele.

De mennyire csalódott Apponyiban és a nemzeti pártban is!

A liberális egyházjogi kérdésekben csak hátakat kellett látnia.

Ő, aki csontig liberális ember, ismét olyan pártba jutott, melynek az elveivel az ő elvei ellenkeznek.

Erről előre lehetett látni, hogy otthagyja Apponyit is.

Mint parlamenti szónok a legmerészebb és legfurfangosabbak közül való. Ő képes volna elmondani egy detronizálásra való indítványt is annélkül, hogy abban valaki az uralkodói jognak megsértését látná, s hihetetlen gorombaságokat vághat az elnökhöz annélkül, hogy az elnök ebben sértést érezhetne.

A parlamenti szónoklás nyelvét ebben a tekintetben művészileg gyakorolja. Mindig sima, pedig mindig vág; és mindig igaz, pedig ezzel mindig ellenségeket szerez magának.

Bámulatosan sok az ellensége!

Mikor szónokol, rendesen rögtönözve beszél, csupán a mondani valók magvát tartja a kezében.

Ez néha csak mustármag, de néha meg dinamit. Az ember sohasem tudhatja előre, mi sül ki a beszédéből.

Bizony sokszor ő maga se tudja, mert azon szónokok közül való, akik a lelkesedés szárnyain emelkednek az előre ki nem mérhető magasságba. De mindig az ítélet erejének biztosságával tartja ott magát és nincs rá eset, hogy csak egy szónak is ura ne volna a szónoklásban.

Wekerle nem szereti, de nyájas hozzá, mert fél tőle. Tudja azt, hogy az egyházjogi törvényt nem az ő kedvéért támogatta az esze és lapja erejével, hanem a szabadlángú lelke meggyőzéséből.

Horváth Gyula mindig kiváló tagja volt és maradt a parlamentnek. A kormánnyal szemben izmos mellel áll, ha a kormány a nemzet szabad fejlődésében gát; s viszont mindig ott a segítő karja, ahol a nemzet érdekeinek emeléséről van szó.

Ha párton kívül is áll, felér ő egymaga is holmi olyan párttal, amely a politika mezején csak jámbor hittel várja a fűnek növéstét.

JÓKAI MÓR

Halhatatlan a halandók között.

Nem lehet éppen kellemes állapot egy nagy szellemnek sem, hogy mindig a szemek kereszt-tüzének sugarát érezze, azzal a gondolattal, hogy: no, ezek most azt lesik, hogy állok, hogyan pödröm a bajuszomat, hogyan eszem, hogyan járok.

És ez unatja is Jókait.

Beleunt a saját dicsőségébe, mint a nyitrai tót a két hétig tartó farsangi fánkba. Többet már nem érhet el, mint amennyit elért és nincs nagyobb vágya, mint hogy valami csöndes zugban gondoktól mentesen élhessen.

Persze, az ilyen jó embernek, mint ő, ez lehetetlen. Ő egész életén át jóbarátainak írt pénzt. Az övé csak a munka maradt, no meg a dicsőség, amit semmibe se vesz.

Életerős, magas és eléggé egyenes ember. A tekintete tiszta, a beszéde csengő, az eszejárása fiatal.

Rendesen fekete ruhába öltözködik és hátul kilógatja a fehér zsebkendőt. A fején paróka. A zsebében ceruza. Az arcán jóságos mosolygás.

De valahányszor a parlamentbe lép, mindig ott lebeg az arcán:

- Unlak benneteket politizáló nép; csupa frázis vagytok és haszonlesés.

Legjobban érzi magát a svábhegyi kertjében. Itt megfeledkezik a világról és elbeszélget a bokraival és virágaival, a mindig kedves természettel.

A téli lakása a Bajza-utcában egy rosszul épített villa. A közönség nem is sejt, micsoda puritán-egyszerűségű az írószobája az öregnek. Önképzőkori poéta nem tudna írni abban a szobában, mert az ajtaja szimpla és egyenesen a nagylépcsőről nyílik.

Az ajtó előtt ott szuszog meg mozgolódik folyton egy szolgáló; és a lépcsőn járók kopogása is úgy behallatszik az öreg úrhoz, mintha az íróasztal mellett mennének el.

És ilyen hétköznapi zajban írja ő azokat a búbajosan szép regényeket, amikben a fantáziájának délibábja ma is a régi tündérszínekkel játszik és gyönyörködteti az egész világot.

Bizony nem érdemes Istennek se lenni aranybánya nélkül.

Miért Mór?

Jókai először azért írta magát Mórnak, hogy ne gondolják, hogy ő ír, a Móric. Aztán rajta maradt.

Könyvírók.

Az egyik gyermekem, mikor még elemi-iskolába járt, új olvasókönyvet kapott. Nézi a címlapját. A fejét csóválja:

- Hogyan van apuka, hogy ezt a kis könyvet négy ember írta, azt a sokat meg csak egy?

S a Jókai munkáira mutatott.

Jókai otthon.

Családi körben Jókai mindig danolgat vacsora után, öregesen.

*

1894 július 8-9-én szénnel szárítják a szoba egy új falát, ahol ablakot vágattak, a Svábhegyen. Az öreg urat reggel félholtan találja a majorosné. Alig tudták feléleszteni. (Csak maga volt künn az öreg.) Hivatják Demjanovits orvost.

- Hát mi baj?

- A fejem oda van.

Megnézi az orvos.

- Dejszen cserélnék én fejet a képviselő úrral szívesen.

Az öreg nevetett.

Nem is beszélt többet a katasztrófáról.

*

Feszty Árpád beszélt:

Jókai egész életében mások hatása alatt állott. Az anyja tudva ezt, Petőfit vette rá, hogy rettentse el Laborfalvi Rózától. Petőfi meg is kezdte, de Laborfalvi Róza is hatalom volt már akkor Jókai felett, s ez volt az oka az összeveszésüknek és nem Vörösmarty.

*

Hogy szeptember végén Jókainál voltunk szüreti vacsorán, Jókai ránk, írókra: Pósa, Herceg és én - ülve beszédet mondott. Azt mondta, hogy maradjunk mindig az ideális dolgoknál. A francia irodalom oly gazdag már, hogy rút és undok dolgok művelésére is pazarolhatja az erejét, de mi még szegények vagyunk. Az életben, - úgymond, - annyi durva, utálatos minden van, de épp azért kell az írónak mindig azt írnia, ami szép.

E pillanatban éreztem meg a Jókai-féle idealizmust, s hogy min alapulnak az ő ideális szélsőségei.

*

(Jókai): Vörösmarty a világ legunalmasabb embere volt társaságban. Szótalán. (1894 okt. 25.)

*

1894 december 30. Jókainál.

A vacsorán Fesztyné Jókai Róza örömmel beszélt, hogy egy olyan ruhát csináltat, amely ibolyákkal lesz szegélyezve, fekete alapon selyem ibolyák. A beszéd másra fordult, de ő megint előhozta.

- Furcsa lenne, - jegyezte meg Jókai, - ha én meg cinniákat hímeztetnék a slafrokom szegélyére és egész nap annak örülnék.

- Az még furcsább lenne - jegyezte meg csípősen Jókai Róza, - ha én meg annak örülnék, hogy dr. címet nyomathatok a vizitkártyámra.

Az öreg úr erre nem tudott felelni.

Elsietett.

*

Egy más alkalommal Feszty Árpád összedisputált valamin Jókaiival. Rózát hívta mind a kettő segítségül. Róza az öregnek adott igazat.

Erre Árpád pattogni kezdett.

- Micsoda? - szól az öreg, - ha te bántod az én leányomat, én is bántom a te feleségedet!

*

Jókai nem szeretett senkit azzal a benső szeretettel, amelyben más lélekkel azonosulunk, csak épp, hogy akikkel együtt élt, alkalmazkodott hozzájuk.

Szeretni nem tudott.

*

Laborfalvi Róza vásárló mániája: 14 szoba tele minden lim-lommal, antik bútorokkal és képekkel. - Minden sifonéron ecetes üvegek.

Laborfalvi Rózának egyszer eszébe jut, hogy kirakítja a folyosót velencei mozaikkal. Ki is rakatta iszonyú pénzen. Azután a mozaikon lugzó kádak állottak és annyi lim-lom, hogy senki arra nem járhatott, hanem az udvar felől kellett kerülni, olykor a sárban.

Ez a költekezés persze elnyelte Jókai keresetét. Ehhez jött a Várady-féle harmincezer forintos váltó. Az öreg akkor éjjel-nappal írt és akkor írta a sok rossz regényét.

*

Feszty azzal mulattatja esténként Jókait, hogy elmondja neki azokat a történeteket, amiket Jókai megírt. - Az öreg nagyokat nevet rajta s igen csodálkozik, hogy ő írta meg.

*

Jókainál:

Egy régi szekrény kihúzó fiókján ír Jókai. Előtte két szobor: az egyik a magyar paraszt, a másik Béranger. Koszorúk függnek körül és itt olyan komoly és fenséges: az élő tízezeréves.

De most nyílik az ajtó. Belép egy pirinyó leány.

Jókai mosolyog. Leteszi a tollat. Nem ír dicsőséget: ölébe fogja, táncoltatja.

Így himbálja, ringatja az öreg almafa a virágos ágat.

*

Szilveszter estéjén társaság. Kilenc tájban ülünk az asztalhoz.

Fesztyné aggódva pillant körül.

- Mi baj? - kérdezi halkán.

- Tizenhárman vagyunk. Jaj, csak hozna az Isten valakit.

Az öreg Jókai ránk pillant. Ő is végignéz a társaságon. Elkedvetlenedik, sőt el is sápad.

- No, - azt mondja, - bizonyosan rajtam a sor.

És egész este bágyadt kedvű volt.

A társaságból a következő évben nem halt meg senki, - de az öreg megházasodott.

*

Az öreg Móric bácsi és Fesztyné.

Az asszony nyugodt temperamentum, de sohse bírt egy gondolatával se beleolvadni más lélekbe.

Vélem, hogy ha a kislánya megvágta az ujját, s panaszkodott, Fesztyné ijedelem nélkül, nyugodtan nézte volna meg és szótlanul kötötte volna be. Nem úgy, mint más anyák:

- Ne ríjj, édes pityikém!

És csók, csók, csók.

*

Jókai örök egyedülvoltsága.

A felesége mellett is rémséges egyedülvalóságot érezhetett. Szeretni nem szerethette sem az elsőt, sem a másodikat. Mind a kettő úgy bánt vele, mint komisz nők szoktak a cselédjeikkel.

Boldogtalan volt szegény, azért teremtett magának ábrándvilágokat.

Hogy a feleségeiről olyan szépeket írt, az is csak a nagyságából eredt. Micsoda elképzelhetetlen piaci jellem volt volna, ha sebeit mutogatja a világnak.

*

Jókai házias természetű, munkás, szelíd, jóságos ember, - nem élhetett magános életet. Dehát a nagy embernek méltó életpárja csak nagy nő lehetne. Nagy nő pedig nem szokott születni. Jókai elvette azt, aki elvetette magát vele, - mind a két ízben.

A Kepler-jelenetben a mi nagy Madáchunk örök képet rajzolt minden idők szellemi kiválóságának házassági nyomorúságáról.

*

Talán öregségére, hogy annyit magánykodott s az a leány megjelent, átgondolta, hogy élete hasonlít ahhoz az orgonistáéhoz, akit esküvőkre hívnak, hogy orgonálja a nászindulót. S abban telik el az élete, hogy napról-napra muzsikál a boldogságról, de neki nincs benne része. Az öreg az elmulasztott családi életet iparkodott pótolni. *Élni akart.*

*

Kritika.

Ez a szó másutt azt jelenti: magyarázás.

Nálunk ezt jelenti: becsmélés.

Másutt: lámpást tart a kritika a kezében.

Nálunk: kulimászt.

Dehát a Jókai-féle író Földre küldött csillag. Lámpás nélkül is megismerhető.

A kulimász-vitézek pedig mindig csak maguk kerülnek mászkosan az utókor elé.

*

Jókai és emberevő.

Aki ötven esztendeig rágta Jókait, - és nem bírta megenni: Gyulai.

*

Jókainak vékonyan volt átérzőképessége. Csak a regény főalakját tudta érezni, azt is csak olyformán, ha a ruhájuk egy szabású volt az övével. Innen van az, hogy Jókai regényének a hőse mindig férfi, mindig annyi idős, mint Jókai. A *Hétköznapok hőse* fiatal legény, *Öreg ember nem vén ember* hőse vén ember, aki újra megházasodik.

*

Jókai minden novellája ezzel végződik:

- Bámulj.

*

Jókai regényeiben nincs igaz ember. Minden alakja, mintha színész volna.

Érezni rajtuk a festékszagot.

*

Nemzeti ajándék.

Csak a címe volt az. Egy jól magzott kiadói ötletnek a címe. Mint a Mikszáth-jubileumkor is.

A nemzet ha ajándékozik, a képviselőház szavazza meg. Az pedig a mi korunkban nem szavazott meg egyéb nemzeti ajándékot, csak az aradi hóhér gazdájának.

*

Jókai a nemzettől nem kapott nyugdíjat. Blaháné, Újházi, Jászai Mari, Prielle Kornélia igen. Ezek is jelesek, de hatottak-e annyira a magyar kultúrára?

*

Jókai temetése.

Nem volt jól rendezve. Nem volt feltüntetve, hogy író. Senkinek nem jutott eszébe, hogy minden könyvét egy ifjú vitte volna vánkoson: száz ifjú s egy vitte volna a tollát, kalamárisát.

Az érdemrendjeit vitték vánkoson. Nem az volt az ő érdemjele, hanem a könyvei, meg a tolla.

*

Mintha idegen nagyságot temetett volna Budapest. A magyar bizony idegen Budapesten. De a magyarok is, ahogy ott álltak a ravatal körül... Csak a szónokok hivatalos szomorúsága...

És künn is csak a látványosságra éhes sokaság.

Jókait és Dosztojevszkyt különbözőképp értékelheti az irodalomtörténet, de Jókai a magyar nemzetnek nagyobb volt, több volt. S a két temetés...

Azóta becsülöm, szeretem az oroszot, amióta azt a temetést olvastam.

*

A temetésen elmondott beszédek üresek voltak, szárazak. Egy gondolat nem volt az összes beszédekben, amely a halott nagyságához méltó lett volna. Mint mikor egy óriás a liliputiak országában hal meg és nem tudják neki való halotti lepellel leborítani.

Még döbbenőbb volt a koszorúk látása, azon koszorúk látása, amelyek nem voltak ott. Az emberek emlékeztek még Kossuth temetésére és összevetették.

Mi volt az oka?

Jókai csillaga sárba hullott. Ezt nem tudták neki megbocsátani. Ha csillag, álljon és tündököljön a magasban, ha szellem, legyen fehér a lába is.

A nép ösztönösen leveszi a kalapját a bálványok előtt, ha megérteni nem is tudja, az emelkedettségüket érzésével tudja tisztelni. Mihelyt azonban a bálvány lelép a piedesztálról s azt látják, hogy ambrózia helyett hagymát eszik, az emberek fölteszik a kalapjukat és nevetnek.

A nép tud tisztelni, lelkesedni s elítélni, - de megbocsátani nem tud. A nép elfelejt ötven évi aratást egyetlen rökönyért. A nép kegyetlen bíró.

Miért nem lett Jókai egri képviselő?

Jókait egyízben Egerben is jelölték képviselőnek. Az öregúr egy szép vasárnapon el is mondta a piacon a beszédét. Aznap délután történt, hogy a kaszinó mellett két jómódú paraszt beszélgetett.

- Hát én rá is szavalnék, - mondta az egyik - csak azt tudnám, hogy zsidó-e vagy se?

- Nem zsidó, - mondja a másik, - semmi zsidó formája nincsen.

- Zsidónak köll pedig lennie, mert lássa kend, a papok is ellene vannak.

- De hátha mégse zsidó?

A két atyafi gondolkodóba esik.

Arra megy Pásztor Berci, - az ellenzék egyik főembere, - megszólítja az egyik paraszt:

- Ügyvéd uram, tessön mán szíves lönni mögmondani, hogy hát izé: az-a Jókai zsidó-e vagy se?

Pásztor Berci vállat vont:

- Móricnak hívják.

Azzal tovább lépett.

Jókaira nem szavazott Egerben egy paraszt se.

A tudós kutya.

Egy téli vacsora alkalmával mi ketten Feszty Árpáddal előre felmentünk az emeletre.

Az öreg Jókai ott áll a kék bársony-otthonkában a szoba közepén. A kezében esti hírlapot tart.

- No halljátok, - mondja, - ma olyasmit láttam, amit még sohase. Azt sokszor láttam, hogy a kutya kinyitja az ajtót, de hogy be is csukja, azt még nem hallottam. Ahogy itt ülök és olvasom a lapot, egyszercsak nyílik az ajtó. Odapillantok, hát látom, hogy a Kúnó megyen ki. Fölkelek, hogy becsukjam utána, hát már akkor az ajtó szép csendesen visszahajlik, becsukódik. Hát mondjátok: láttatok már valaha ilyet? A kutyák értelméről már sokat hallottam, olvastam, de még ezt nem.

Ekkor lép be Jókai Róza. Hallja az utolsó szavakat, és mosolyogva kérdi:

- Mi az?

Az öregúr neki is elmondja.

- Sajnálom, - feleli Róza asszony, - hogy elrontok egy regénytémát, de az ajtót az imént nem a kutya csukta be kívülről, hanem én.

Jókai meg a kalapok.

Egy svábhegyi estén beszélt ezt Jókai:

- Nekem is kicserélték már egypárszor a kalapomat. Hatvanas években egy nagyfejű képviselő cserélte ki egyszer. Mindig becsípetten jött a házba, és az vitte el. Gondoltam, most már mindegy, a kocsimig csak eltart a kalapja, de mikor rátettem a fejemre, hát leesett a vállamig. Utoljára is kénytelen voltam hátul bedugni a botomat és így vittem a kalapot félig a fejemen, félig a botomon a kocsig.

Még furcsább esetem volt egyszer az Akadémián. Valami gyűlésre szólítottak be. Onnan meg úgy elvitte valaki a kalapomat, hogy a magáét se hagyta ott helyette.

No még ilyet nem értem, - gondoltam. Ez valami kétfejű ember lehetett, hogy mind a két kalap kellett neki.

Aztán a szavazó-urnában jöttem haza, vagyis van ott egy hagyományos kopott kalap, amibe a szavazócédulákat szokták dobni, - azt tettem a fejemre.

Jókai Petőfiről.

Nevezzük Csendes Valakinek, aki ezt elmondta, 1894-ben.

*

Egyszer a télen megnőtt a hajam. A nyírást még senki se számította a gyönyörűségei közé: én is addig-addig halogattam, hogy a hajam megnőtt.

Fesztynél vacsoráztam. Nem volt más vendég, csak én.

Fesztyné odafordult Jókaihoz:

- Úgy-e, papa Csendes hasonlít most Petőfihez.

Majd leestem a székről ijedtemben, hogy mit mond majd erre Móric bácsi.

Szemben ül velem. Rámnéz az ő szelíd jóságos kék szemével komolyan és elgondolkozva.

És így felel:

- Csendes Valaki értelmes arcú úri ember, Petőfi pedig se értelmes arcú nem volt, sepedig úri ember nem volt.

És akkor nyugodtan falatozgatva elmondta, hogy milyen volt Petőfinek a megjelenése és magaviselete. Egyszer, hogy Vörösmartynál járt künn Tétényben, a cseléd így jelentette:

- Valami mesterlegény-féle van ideki, vagy köszörús vagy mi. Be akart jönni erővel, de nem eresztettem, hogy mondok vendégség van, most nem beszélhet a tekintetes úrral. Azt mondja: Petőfi a neve.

Vörösmarty persze föluggrott és örömmel vezette be a vendégei közé.

Rosszképű ember volt, ordináré figura. De ha megszólalt, ha beszélt, akkor volt a szemében valami csodálatos szépség, amit se elmondani, se leírni nem lehet. Akkor persze mindenki másnak látta őt.

Az ő arcképei nem hívek. Egy se jó. A dunaparti szobor pedig még csak nem is hasonlít reá.

De mindezeket a világnak tudni nem szabad, - fejezte be Jókai. A nemzetnek ideálok kellenek, fényes alakok, eszményi emberek. Az nem fontos, hogy az a dunaparti szobor nem egyezik az ő formáival. A köztudatban annak a szobor-alaknak, annak a fenséges Petőfinek kell élnie.

*

Azt hiszem, örök titok marad, hogy micsoda hurokkal rántották be abba a hínárba, amelyből csak a halál irgalmas keze szabadította ki, de amikor hallottam azokat a vérlázító suttogásokat a házasetéről, mikor olvastam azokat a szomorú verseket az ő boldogságáról, amikor láttam az arcán azt a bús némaságot, mindig eszembe jutott a mondása:

- A nemzetnek ideálok kellenek.

*

A római egyház bölcsen cselekszik, hogy a szenteket csak akkor látja el gloriolával, mikor már a hús és a vér elporladott, mikor már az ember csak lélek.

Mi lenne abból a szentből, akinek már a testi életében ott kellene hordoznia a fején a ragyogó fénykarikákat?

Az emberi művelődésnek is megvannak a maga fénysugaras alakjai. A világi kegyelet azonban jobban siet a szenttéavatással: odahelyezi a kiválót még életében a márvány-talapzatra.

Jókaival is ez történt. Csakhogy Jókai leszállt, hogy maga mellé emeljen egy nem odavaló alakot, s ekközben elvesztette a fénykarikáját. Ez volt a tragédiája. Állta tovább a dicsőséget a fénykarika nélkül. Az emberek pedig ránéztek és vállat vontak:

- Ez is csak ember!

A történelem bizonyára igazságosabb lesz iránta, meg fogja találni a Jókai glórióját és visszailleszti a fejére.

KÁLDY GYULA

Érdemes és tisztelt Szerkesztő úr.

Ön megkért engem, hogy lapjába írjak a lap tere szerint egy nyolcvansoros ismertetést Káldy Gyula legújabb füzetéről, amely a mi régi szép magyar muzsikatermésünk java részéből van összeállítva, - és pedig írjak azért, mert én mint magyar érzésű ember meg tudom becsülni Káldy Gyula érdemét és füzete értékét.

Köszönöm ezt a bizalmat. Bizony zavarba ejtett vele. Káldy Gyulának a gyűjtései és hazafias buzgalma fölött nem tudom én nyolcvan sorban kiönteni az örömet és lelkesedésemet.

Most csak annyit, hogy már az ő első megmozdulása felköltötte az én érdeklődésemet. Vártam, hogy az akadémia, vagy a Kisfaludy társaság kapva kap a mondhatatlan becsű gyűjtésen és Káldy Gyulát száz kézzel segítve igyekszik a nemzetnek a régi zeneköltészetünk szétveszendő maradványait, nemzeti érzéseink gyönyörű kifejezéseit a századok oltárán lángolt tűznek maradékmelegét megmenteni.

Azonban sem az akadémia, sem a Kisfaludy társaság nem mozdult. Ha csuvasz, cseremis, vogul, osztyák, zürjén muzsikáról volna szó, akkor az akadámiánk bizonyára módot kínált volna Káldynak arra, hogy egész életét a nemzeti zenénk bibliájának összeszedésére fordítsa. S ha Káldy Gyula gróf vagy dúsgazdag ember volna, a Kisfaludy társaság is nemzetünk dicsőségét, zeneköltészetének megtalált kincsesbányáját látta volna meg Káldy három kiadványában.

Így azonban, hogy Káldy a régi magyar zene föl kutatását tűzte ki életcéljául, sem az akadémia, sem a Kisfaludy társaság meg nem látja és meg nem segíti a működésében.

Nemzetünk ezeréves fenállásának ünnepére az Atheneum készített nagy és szép nemzet-történelmet. Lampel cég a szabadságharc történetét íratta meg egy nagyszabású munkában. A városok szobrokat állítanak. A kormány kiállítást rendez. Az egész országot a nemzeti érzések föl magasodó hullámai járják be, csak a Magyar Tudományos Akadémia marad idegenül hideg, meg a Kisfaludy társaság, meg a Petőfi-társaság marad mozdulatlan.

A milleniumi ünnep kimagasló és maradandó becsű munkájának tekintem én Káldy három füzetét: A Kuruczdalokat, a Verbunkosokat és a Régi magyar zene kincseit.

Nem kell azokat darabonként ismertetnem. Minden kis hangjegy, amely nemzeti érzéseink visszhangja a multból, épp oly becses, mint a halotti beszéd, az enlakai írás, a névtelen jegyző könyve vagy a benepusztai sírlelet. *Rákóczy siralom* dallama, a *Hej Rákóczy, Bercsényi* nóta többet mond nekem a nagy szabadságharcról, mint a sok kötet leírás s Bihary, Lavotta és Csermák kesergőiből jobban kiemelkedik nekem a századunk elejének a lelke, mint akármilyen és akármennyi tudós kortörténeti írásaiból.

Káldy Gyula e munkájával örök hálára kötelezte a nemzetet. Limbeck Ferenc győri polgármester háromezer eredeti magyar népdalt ajánlott fel ezelőtt tizenöt évvel *ingyen* az akadámiának és a Kisfaludy társaságnak. Mind a kettő visszautasította. Káldy Gyula is maradjon az akadémia és a Kisfaludy társaság nélkül a nagy feladatok munkása. Az ilyen munkának eredménye a nemzeté ugyan, amennyiben közkinccsé válik, de jutalma mindig az érdekes munkásé, ha nem is egyéb az, mint boldogító öntudat.

KEMECHEY JENŐ

Valami sajátságos meghatottságot érzek, valahányszor egy-egy vidéki írónevet látok a könyvesbolt kirakatából kinézni.

A nemes áldozat mindig megható. Mert a vidéki könyv nemes áldozat. A fiatal író egy csomó idealizmust áldoz föl vele az életből s egy csomó pénzt a jövedelméből. Végül ő is, meg a könyve is örülhet, ha nem lesz örök áldozat azon a központi irodalmi vágóhídon, ahol sohasem oda néznek, ahova ütnek, de vért, azt eresztenek mindig.

A vidéki és fővárosi írók között, - bármily szépen tagadják is ezt odafenn, - nagy a különbség.

A fővárosi írónak rendesen előbb van neve, mint munkája. A nevével ad értéket a munkájának. A neve olyan, mint a váltón a szám: a könyvkiadók acceptálják: a kölcsönös jóállás (reclam) értékesíti; a közönség beváltja.

A vidéki írónak először van munkája; neve... azután nincs. Nevével sokat levon a munka piaci értékéből. Olyan azon, mint a váltón az elfogadóé; elfogadja a fizetési kötelezettséget.

A fővárosi írónál a szellemi munka *szépipar*, amely különböző ágakra oszlik. Van hazafias versszabászat, lírai divatkereskedés; epikai tömöntészet, drámai szövőipar, novellisztikus kézműipar, honi regénygyár és politikai magángazdálkodás különféle ajánlott és keresett cikkekben.

A vidéki írónak nincs efféle műhelye, sem fogyasztó közönsége. A szívéből dolgozik, az örökszép iránt való tiszta lelkesedésből. Sokszor aranybányából bontja dolgait, de talmi aranykorukban garassal sem váltják be kincseit, mert nincs rajtok a központi hiteles próbajelzés.

Végül, hogy több hasonlatot ne mondjak: a fővárosi író olyan, mint a hegyen égő világosság, amelyet sokan észrevesznek; a vidéki író pedig olyan, mint a völgyi világosság, csak maga körül világít egy mindenek által korlátolt kis környezetben.

A vidéki író könyvébe sok idealizmus és remény van vetve és sokszor temetve. Átvirrasztott éjek, a teremtő lélek lázas munkálkodása, a szívből az ihletés perceiben kibugyogó meleg érzelem, a hit, hogy a mű nem koporsója leendő, hanem egy új sors aranybölcsője, az emberek s különösen a kritikusok méltányolására számító optimizmus. Mindez ott van a sorok között, olvashatatlanul bár, de megérezhetően.

Innen van az, hogy a vidéki író minden könyvének megjelenésekor zavarba keveredik az önismeretével. Vagyok, vagyok, mert gondolkozom, dehát ki is vagyok én voltaképpen?

A kritika, mely mint egy márványhomlokú, rézkörmű sphinx tűnik föl előtte, meg is szólal s néha nem csekély meglepetésére egészen más állatnak a hangján.

Manapság különben nincs is igazi kritika. Van jóakarató fölemlítés, van irodalmi rovat, amelynek egyes hírei nyomdai nyelven szólva: állnak, csupán a neveket és a könyvcímet *mutálják*.

A mai kritikától ugyan maradhatott volna Jókai komáromi ügyvédnek, *Arany* szalontai jegyzőnek s *Madách* nagy tragédiája most is fidibusz gyanánt szolgálhatna a sztregovai kastélyban.

Kemechey Jenő szegedi kollégám is bizonyára ismeri irodalmunknak ezt az állapotát s bár egyik kiválóan nagyértelmű magyar kritikusnak ajánlotta a könyvét, alig számít arra, hogy művét érdemileg teljesen méltányolják.

A nagy „-ő” felfedezte Baksayt, lepogonyította a Nemzet kritikusat, azzal letette a mikroskopot és fölcsapott drámaírónak.

Pedig a „Magyar gentry-történetek” megérdemelnék, hogy a méltányolás kiemelje a tucat-könyvek sorából és sorsából. Egy gazdag írói talentum terméke ez a könyv: egy író ifjúságának, üde kedélyének, dús gondolatvilágának hamar nem enyésző értékes bokkrétája.

Tizenhét érdekes magyar tárgyú novella. Többnyire vidám hangulatú történetek lendületes költői nyelven írva a gyakorlott színgazdag stílus pompázó tollával.

Szerző nem csatolta homloka alá a modern pszichologia, az ibsenizmus sötét szemüvegét, sőt a francia naturalisztikus iskolának is hátat fordított.

A kritikusok töprenghetnek, midőn a művének *illetőségét* a divatos sablonok szerint akarják megállapítani.

A szerény vidéki író erre nem számított: ő a csinált sablonok helyett, igazi szalonokban szedte össze a történeteit, mégpedig magyar szalonokban, ahol a mostani írók idegenek.

Ilyen szép szalontörténet például: a „Kacagó galambok”. Bájos szalonidill a humor csillogó tűzével és az érzelem könnyekbe olvadó melegével megírva. „...Gizike duzzog, mert Jani nem tartja nagy leánynak”. Jani maga is bajusztalan fiú még, de elég pajkos ahhoz, hogy Gizikével szüntelen a házasságról tréfáljon. Végre Józsi bácsihoz futnak. Józsi bácsi a Gizikének papája, Janinak gyámja. A panaszkodásnak indult kedves jelenet azzal végződik, hogy Jani megkéri a Gizike kezét. A következő kép már az újházások fészke. A tornácos tornyos falusi házban boldog életet élnek a kacagó galambok.

Az öntudatos, gazdag képzelőerővel és élénk szívvel dolgozó író munkája ez, magasan kiemelkedik a hétköznapi írók sorából.

Derék dolog, midőn vidékről kerül ki az ilyen munka, amely nem számíthat a fővárosi *Jasonokra*, de nincs is szüksége rá, mert maga teremt magának közönséget.

Ez a sorsa és jutalma a vidéki írónak.

KOHÁNYI TIHAMÉR

Az amerikai magyarságot mindig a nemzet elveszett részének tekintettük. Aki kiment Amerikába, annyi, mintha meghalt volna. De immáron annyira szaporodott az Amerikába vészett magyarság, hogy sokkalta több, mint amennyit Árpád vezetett ide Ázsiából.

Hüledezve olvastuk, hogy egy millió magyar él a földteke másik felén!

És íme, ezelőtt néhány évvel megindul egy zászló a magyar földről, s megyen át az Oceánon Amerikába.

- Emlékeztek-e elszakadt magyarok erre a három színre?

Az idei tavaszon, hogy vészfelhők tornyosultak a haza égére, megjött a felelet:

- Százötvenezer magyar áll készen arra, hogy átkeljen fegyverrel az Oceánon!

A történelem valamikor kutatni fogja, hogy ki volt az az ember, aki az Amerikában szerteszéjjel élő magyarságot egybe bírta szedni. Aki az egybeszedett magyarság szívét visszafordította az ó-haza felé.

Megkönnyítem a történelem dolgát, amidőn megemlítem nevét. Kohányi Tihamér. Régi sárosmegyei magyar családnak az ivadéka. Korán árvaságra jutott. Iskoláinak elvégeztével a jogi pályára készült. De mint a fészek madaraival szokott történni, ha korábban kiszállnak, hogysen a szárnyuk megerősödne, ő is tanácstalanul kezdte az életét. A cimborák irányították. A cimborák kártyáztak (Hol nem kártyáznak a cimborák?), - tehát ő is kártyázott. Elkártyázta eleinte a havi pénzét, azután az örökségét. Aztán a rokonai segítségeket. Aztán a szülői szeretetét. Végül minden hozzáfűzött bizalmat és reménységet.

A család már úgy gondolt reá, mint elveszett tagjára. Pénzt nem adtak többé neki. Ha említették olykor, bizony nem mosolyogtak a nevére.

Tihamér kártyázott tovább. Élni miből élt, maga se tudta. Néha bement a Függetlenséghez, Verhovay lapjához, vagy az Egyetértéshez, Csávolszky lapjához, és összeírt egynehány forintot. De sok hasznát ott se látták. Azt mondták róla:

- Ennek az embernek két balkeze van.

Huszonhatéves korában végre sok korholásra, biztatásra, meg hogy az anyjának valahára örömet okozzon, nekifogott, hogy az utolsó államvizsgát is maga mögé tegye. Aznap a család talán izgatottabb volt, mint ő.

- Nohát Tihamér mégiscsak emberré válik.

- A nevelőapja, nyugalmazott altábornagy, Budapestre utazott, és egy hotelben várta a vizsgálat végét. Délelőtt tíz órára volt az kitűzve.

Elmulik dél is, délután is. Tihamér nem jelentkezik. A nevelőapja elindul a keresésére. Az utcán találkozik vele.

Tihamér sápadt és dúlt arcú.

- Te megbuktál, Tihamér!

Tihamér legyintett:

- Rosszabb történt velem.

- Micsoda?

- Pofon ütöttem a vizsgáló-tanárt.

Azzal elmondja, hogy negyedórával korábban ment a vizsgálatra, mint kellett volna. Két jogásztársa áthívta az Elkedbe egy pohár sörre. A sör árát kártyán intézték el. A vizsgáló-tanár is belépett. Meglátta őket és rosszaló szavakat mondott. Tihamér visszapattogott. A tanárt elfűtötte a harag. Egyre hevesebb szavak következtek, s végül egy elhamarkodott mozdulat. Az öreg katona a fejét csóválta:

- Hát már most mi lesz? Azt tudod, hogy tőlünk többé nem kapsz egy krajcárt se.

Tihamér gondolkozva nézett maga elé, aztán fölemelte a fejét:

- Kimegyek Amerikába.

Három nap múltán már hajón ült. Pénzt a család nem adott a kezébe, de mégis küldöttek hatvan forintot a nyujorki magyar konzulhoz. Ott átveheti, aztán lássa hogyan boldogul.

Kohányi megérkezett Nyujorkba. Angolul nem tudott. A várost nem ismerte. Ajánló levele nem volt senkihez. Mindössze útközben egy kiskereskedő írt föl neki egy címet, egy magyarországi származású nyujorki szatócsnak a címét. Az majd eligazítja valahova.

Dehát hogy lehet így Amerikába menni?

Kohányinak volt egy kincseket érő ősi öröksége, amiről ő maga se tudott. Ezt az örökséget a vérében hordozta. Az az örökség volt a *bátorság*.

Még itthon eltökélte, hogy nekivág az életnek. Vállal minden munkát, és nem csügged a sorsnak semmiféle nyomása alatt se.

S vállalt minden munkát. Dolgozott szénbányában, söpört havat, házalt magyar könyvekkel, hajtott lovat, szögezett ládákat, még szakácsnagot is vállalt volna, de ez csak egy napra sikerült neki. Szóval mindent dolgozott, mindig dolgozott, s mindennapra megvolt a kenyere.

Két évig tartott a nehéz életküzdelem. Rémgregényekbe és bohózatokba illenek a részletei. Ekkor végre a szerencse olyan helyre lépteti, ahol éppen azon tünődik két magyar ember, hogy valami megindított heti lapocskát meg kell szüntetni, s a nyomdát el kell licitálni.

Kohányi legott vállalja a lap fenntartását. Átadják neki ingyen és örömet. A lap közönsége kevés, de Kohányi maga szerkeszt, maga szed, maga nyomtat, maga írja a címszalagokat, és maga hordja ki a lapját.

Az olvasók kezdenek érdeklődni, szaporodni. A lap elhagyja a betegágyat, kezd a maga lábán élni, erősödni. Azonban a lapnak sok az adóssága. A hitelezők mihelyt megérzik, hogy egy kis vér szállott a vállalatba, ellepik és szivattyúzzák. Mindegyik látni akarja a pénzét, mert nem bíznak abban, hogy magyar lap ottan megélhet. Pert indítanak, hogy Kohányi azonnal fizesse ki a lap terhét. Kohányi nem ismeri az ottani törvénykezést. Három napra elutazik. Mikor visszatér, a nyomdája helyén üres terem ásít. Lefoglalták, elvitték mindenét, még a csirizes tálat is.

Kohányi úgy áll a hosszú munka után, mint az a gazda, akinek a jég aratás előtt való napon veri el a termését. Elmegy egy angol ügyvédhez, az elsőhöz, akinek a névtáblája a szemébe akad. Elmondja mi történt vele.

Az angol nem fogadja el a pört, de megtetszik neki a munkának élő komoly ember. Ad neki írás nélkül kétszáz dollárt, hogy a lapot újra megindíthassa.

Kohányi mesés szorgalommal állít újra nyomdát, gyűjti az olvasókat, és csinálja a lapját mégbuzgóbban, mint előbb.

Kezdetben kis jelentéktelen hetilap, de értelmes ember szerkeszti, aki ismeri az amerikai magyarság életét a bányamunkától az üzleti munkáig. Ismeri az ottani viszonyokat is. A magyarságnak nemcsak hírekkel szolgál, hanem erős politikai érzéssel iparkodik azon is, hogy az amerikai népek közé méltó módon illessze be őket. A lap évről-évre bővül, javul. Az egyre szaporodó magyarság az ő lapja köré csoportosul. Háromezer kilométer távolságokban is járatták.

S később Kohányi lapja már napi lap. Akkora, mint a párizsi Figaró, de még bővebb is. A szedőgépei vagyont érnek, s ő maga az amerikai magyarságnak összetartója, szellemi vezére, akinek szavára millió magyar hallgat, s akinek erejére nemzeti politikai missziót bízott a sors.

Az ő szívében született az az ötlet, hogy az ó-haza küldjön zászlót az újvilágban élő magyarságnak.

Itthon nem is tudják, hogy mi ott a zászló? Csak Mohamed zászlója lehet olyan szent, mint a hazulról küldött. Az amerikai magyarok napokig tartó vasúti távolságokból is odautaztak a zászlóhoz, hogy lássák, lássák könnyes szemmel, és megcsókolják.

Kohányi ötlete volt az Amerikai Nemzeti Szövetség is, amely egy táborba vonta az Amerikában élő magyarságot az itthoniakkal.

Az ő lapja valósította meg azt a gyönyörű gondolatot is, hogy Klivlandban Kossuthnak szobra álljon. Szegény magyar munkások filléreiből gyűlt össze az a szobor. S épp így gyűlt össze az ő nemes buzgalmából az a tekintélyes amerikai szobor is, amelyet az ottani magyarok hálából ide Budapestre állítottak.

Ez a Wasington-szobor itt Amerika felé néz, s ezt a gondolatot sugározza oda:

- A magyarság kis nemzet, de becsülésre érdemes!

Kohányi Tihamér ebből a sugárból megérdemel annyicskát, amennyi legalább a nevét megvilágítja a nemzet előtt.

LÉVAY JÓZSEF

Mese a lángról.

(Rövid-kis mese, amelynek mégcsak befejezése sincs.)

(A Kisfaludy-társaság Lévay-ünnepére.)

Sötétben, ahogy a lokomotív szikrái szállnak...

Csillagos estéken az égboltozaton is látunk olykor olyan sziporkázó szikrahullást. Amint ezüstoffényű rajban csillannak elő a kékesen sötét magasságokból az égi szikrák, s kerengve, oszladozva szállingóznak lefelé.

Csakhogy azok nem szikrák, hanem apró szép fehér lángok: Isten országának lángjai.

Minden emberben van olyan fehér láng. Csakhogy belől van a testében. Azért nem lehet látni.

Mikor meghalunk, a láng megint visszatér oda, ahonnan jött.

Az a láng a lélek.

*

Túl a csillagokon, egy este ott égett egy nagy fehér fényű gyertya az Istenke széke mellett.

Az angyalok apró és vékonyka gyertyácskákat gyujtogattak meg a nagy gyertya lángjánál. Tíz-husz is égett egynek-egynek a kezében. És mikor Isten rájuk pillantott és intett, az angyalok egyszerre alávetették a gyertyácskákat a magasból, mint ahogy a magvető ellódítja egy széles mozdulattal a markába vett magot.

És minden gyertyácska aljába bele volt nyomva egy kis szerszám. Némelyikbe egy picike kalapács, némelyikbe egy picike gyalu, vagy egy picike ecset, vagy egy picike harang. Szóval mindenféle. De a legtöbbjébe mégis eke.

Hát ez a nagy gyertya az élet gyertyája volt. A picike gyertyák meg az útnak induló emberi lelkek. Minden lélek hozta a maga szerszámát. Amelyik gyalut hozott, abból asztalos lett, vagy tanító. Amelyik ecsetet hozott, abból festő lett, vagy országgyűlési képviselő. Amelyik harangot hozott, abból harangozó lett, vagy hírlapíró. De persze földműves lett a legtöbb, mert a kenyér az, amiből legtöbb kell idelelni.

Hát a gyertyácskák, amint lebocsátották őket a magasból, kerengve, libegve szállongtak. Mint ahogy a hópelyhek szoktak. Mikor a földre érkeztek, csak a láng maradt meg belőlök és a láng alján a szerszám.

És némelyik lángocska szállt palotába, selyem bölcsőbe. Némelyik szalmafüdeles házba, szegény bölcsőcskébe.

Mindenik úgy volt már elbocsátva, hogy éppen abba a házba szállt be, ahova fölülről irányozták. Selyembe az egyik, vászonba a másik: ki hova küldődött.

S beköltözött a láng mindenütt egy-egy épp akkor születendő kis gyermeki testnek a fejécskéjébe. A szerszámocska a szívecskéjébe.

És a kis gyermeki test mingyárt megsiramlott és élt, attól kezdve. És mikor megnőtt, azt a munkát szerette legjobban, amelyiknek a szerszámát a szívében hordozta.

De nini, majd el is felejtettem: az utolsó gyertyácskába író toll volt belenyomva. Az ám: író toll, arany-író toll.

Az angyal az Urhoz fordult:

- Palotába?

- Kunyhóba, - felelte az Úr.

S ahogy az angyal azt az író tollasat is meg akarta gyujtani, az Úr intett neki:

- Add ide.

És az Úr a szívéhez érintette azt a gyertyát.

A gyertyácska legott szépfényű lángra lobbant. És az Úr a maga kezéből bocsátotta le azt a szép lángot a magasságból.

És szállt a láng, szállt. És végre leszállott... Sajó-Szent-Péteren.

Mármost a mesének azért nincs befejezése, mert a láng még idelent ég. Ég és világosodik közöttünk és gyönyörködtet bennünket ritka szép-sugárzású fényességével és tavaszias melegségével.

És épp ezért bizonyára nem is kívánja senki, hogy ez a mesécske be legyen fejezve.

LISZT FERENC

Az operának bejáratánál ott ül két szép szobor. (Halálos vétek, hogy nem márványból faragták.) Ha az a két szobor meg tudna mozdulni, bizonyos, hogy hátat fordítana egymásnak.

Liszt Ferenc az egyik.

Erkel a másik.

Sokszor együtt kellett lenniök, de nem szerették egymást. Erkel különösen azért haragudott Lisztre, mert a Rákóczi-indulónak azt a gyönyörű ellenmozgású menetét, amelyik a Liszt átiratában látható, Liszt tőle vette át. Az Angol-királynő fogadóban mutatta Erkel Lisztnak azt a Rákóczi-földolgozást ceruzás kéziratban és hát egyszer csak megjelenik nyomtatásban Liszt hatalmas átirata, de ebben ugyanaz a fölfogás, amelyet ő mutatott a mesternek. Erkel panasolta ezt nekem a nyolcvanas évek vége felé.

S beszélte többek között azt is:

Mikor Lisztet kinevezték az országos zeneakadémia vezetőjének, egy délelőtt valami dolgom volt nála.

Amint beszélgetünk, megcsendül az előszoba csengője s belép az inas, vendéget jelent:

- Őfensége Mária Valéria főhercegnő.

Liszt elképedve néz az ajtóra. Fölugrik. Már nincs ideje, hogy az előszobába fusson a vendég elé, mert ime, az belép. Csak egy udvari hölgy kíséri.

A főhercegnő vidámságtól sugárzó arccal lép a mesterhez és így csicsereg:

- Kedves mester, hallottam, hogy Budapesten van, és annyira megörültem ennek a hírnék, hogy azonnal bejöttem Gödöllőről, csak hogy az ön művészetében gyönyörködhessek. Megteszi-e nekem, hogy játszik valamit?

Liszt, aki egy szót sem tudott magyarul, leírhatatlan zavarral bámult a főhercegnőre, és zavarában nem tudott egyebet tenni, mint azt, hogy a hasán összefonta az ujjait, és a két hüvelykujjával malmozott.

A kísérő hölgy szólalt meg aztán franciául, hogy a főhercegnő mit akar, s így ült a mester a zongorához.

- De, - azt mondja Erkel, - soha még Lisztnak ilyen melege nem volt az életben.

MALONYAY DEZSŐ

Meglepő Malonyaynak az az állítása (Munkácsy halála után való napokban), hogy Munkácsy gyűlölte a tájképet. Nem merem azt mondani, hogy nem értette, inkább azt gondolom, hogy balul értették egy megjegyzését. De lehet az is, hogy nem értették balul. Ő elvégre epikus festő volt, csak az ember iránt érdeklődött. Abban igaza volt, hogy tájképet festeni a tehetségtelen is jól tudhat, merthiszen a tájkép többnyire csak másolás. De igazán kicsinyelt volna minden tájképfestőt?

Jézus után egyszer egy vak kiáltozott:

- Dávidnak fia!

Jézus magához bocsátotta, s azt kérdezte tőle:

- Mit akarsz, hogy cselekedjek veled?

A vak így felelt:

- Uram, hogy lássak.

Mióta Jézus elment a földről, be sokan vagyunk vakok! Különösen a művészet terén. Csak gondoljuk, hogy látunk, mert bizony sok ember megy végig az élet hosszú útján annélkül, hogy jobbra és balra látta volna, mi mellett ment el! Csak úgy ment, mint aki végigsétál valamely képtáron, mint ha az utcán sétálna, aztán kimegy sörözni, s beírja a naplójába:

- Láttam a képtárt is.

A természet az Isten picturája. Bárhova néz a jólátású szem, mindenütt gyönyörködik benne. Semmi se rút, amit még az ember keze meg nem változtatott.

Csakhogy százezer ember között egy van, aki látja.

Egy kopár síkság, egy hitvány árok, egy csenevész fa, földomlás, folyó, mocsár, egyhangú mező, - mindenben meglátja a műértő szem a szépséget. De a műveltség alsó vonalán élő ember szeme nem. Annak legfeljebb a Lomnici csúcs szép, vagy a Balaton, vagy a napnyugvása. A különös. A szokatlan. Ahol a természet olyan pompát fejt ki, hogy az erdőből kibukkanó vaddisznó is elámulva áll meg.

Mi az oka annak, hogy a közönséges természeti részek szépségét nem látjuk?

A művészetben való neveletlenségünk.

Festők és írók feladata, hogy a mindennapi szépre megnyissa a szemünket. A szépnek a látása is hozzátartozik ahhoz a kevés boldogsághoz, amelyben itt a földön részesülhetünk.

GUY DE MAUPASSANT

*Maupassant kedvese.
(Malonyay beszélte.)*

Egy nyári estén szoarén voltam Daudetnél. Maupassant is ott volt. Együtt mentünk hazafelé. Az úton egy rút fiatal asszony válik elő két cilinderes férfinak a társaságából. Lámpafénynél is rút, afféle utcalány arc. Elnyűtt test, szemtelen arc, kellemetlen lúdhang. Int Maupassantnak.

Maupassant néhány szót váltt vele.

De feltűnően bizalmas volt a mozdulatuk, hangjuk. Kezet szorítottak. A nő tovább haladt a két cilinderes úrral. Mink is tovább sétáltunk a Szajna partján.

- Szabad talán kérdeznem, hogy ki volt ez a hölgy?

Maupassant rámtekint:

- A szeretóm.

- Lehetetlen!

- Miért volna lehetetlen?

- Bocsásson meg, de ez a hölgy... Nem értem... Őszintén szólva: azt kell kérdeznem, hogy mit szeret benne?

Maupassant vállat vont:

- A bűnt.

PETŐFI SÁNDOR

Petőfi nászútja.

Horváthné Szendrey Júlia beszélte el ezt egy női barátjának, az meg egy bizalmas pillanatban a saját urának:

Mikor már Szendrey Júlia kezét adta Petőfinek, az utolsó feltétele az volt, hogy Petőfi ne káromkodjék.

Mert a poéta, mint afféle tüzes, indulatos ember úgy elördögadtázta néha a teremtésit a világnak, hogy a franciául nevelt és zongora mellett finomodott Júlia ki-kirémült minden poézisból s aggódva gondolt arra, hogy ezeket az ebattázásokat egész életén át kell hallania.

És ez volt az egyik oka, hogy Júlia szívesen beleegyezett az esküvő eltolásába. Megfogadtatta Petőfivel, hogy ezen idő alatt leszokik az ördögadtázásról.

Elérkezik az esküvő napja. Viszi őket a négylovas hintó Koltó felé. Az eső esik. Az út zökkenőit a kerékvágásban csordogáló víz befolyja. Egy ilyen zökkenőben Misztót falu táján eltörik a kocsikerék. Petőfi persze irtóztatóan ördögadtázik.

Hova menjenek, mit csináljanak?

Még szerencse, hogy a közelben egy útszéli csárda van. Míg a kocsis beköti a lovakat s a falu kovácsához nyargal, a fiatal pár belép az ivóba.

Hát az ivó csak olyan nagy, otromba földes szoba, mint ma is mindenütt. A sarokban söntés; a szoba egyik felében x-lábú nagy asztal, annak a külső felén egy ugyanilyen lábú széles lóca.

Az ivóban nincs senki.

El lehet gondolni, hogy Petőfi már az úton beleszédült abba a mennyei mámorba, amely az ifjú párokat azonnal megszállja, amint az esküvő után magukra maradnak éshát mindenkit meg lehet róni, csak azt nem, akinek gondolatunkban mindent megengedünk. Hiába no: poéta volt, tüzes volt és a szobában nem volt senki, csak a nagy, széles lóca.

Azonban a szaloni levegőben nőtt asszonyka, talán az ördögadtázástól is bántott idegességgel teljes erejéből tiltakozott. És nem sikerült. Petőfi egy nagy harapást kapott az arcára s az ajtón belépő kocsmáros igen zavartnak találhatta a fekete atillás fiatalembert.

Petőfi ennek a harapásnak a nyomát holtáig hordta az arcán, de persze nem mondta meg senkinek, hogy honnan származott.

A muzsa haragszik.

Érdekes, hogy ez a nő mennyire marokra szedte már azalatt a rövid idő alatt is, ameddig együtt éltek, a költő szilajságát. Jókai beszélte, s vétek volna feledésnek engedni ezt a jellemző kis esetet:

Együtt ültek a közös lakásuk ebédlőjében az asztalnál: Petőfiék, ő, meg vendégképpen Orlai.

Orlai beszél valamit, s egyszer csak azt mondja:

- Hát amint jövünk, egye meg a fene, ez meg ez történik hirtelen.

Petőfiné leteszi a kanalát, felszökik az asztaltól és bemegy abba a szobába, amelyik a három közül övék volt.

A három férfi bámulva néz össze, hogy mi történt?

Vállat vonnak.

Nem értik.

Petőfi felugrik és az asszony után siet. Néhány perc múlva mogorva arccal tér vissza.

- Hát mi az Sándor?

- Ej, - feleli Petőfi, - micsoda illetlenség is az, hölgyek jelenlétében fenézni. Nem vagyunk kocsmában!

Orlai nagyot nyel. Egy percnyi úgynevezett kínos csend. Aztán Jókai szólal meg:

- Hát te Sándor, nem azt írtad-e, hogy „Táncolok, mint veszett fene!”

- Az más, - felelte boszúsan Petőfi, - nem hölgyeknek írtam, és nem hölgyeknek szavalom.

Orlay ettől a naptól kezdve sohase látogatta meg többé Petőfiéket, és nem is találkozott többé Petőfivel.

Petőfi büszkesége.

Sokszor hallottam, hogy Petőfi büszke legény volt. Jókai *zsarnok*nak mondja. De a verseiből is kitetszik, hogy úgy nézett az emberekre, mint a sas a ludakra.

Sokideig azt véltem, hogy a büszkesége a kálvinista nevelésből sarjadt. A kálvinista iskolákban azt hangoztatják, hogy:

Az ember úr.

A pápista iskolákban:

Az ember szolga.

Innen van, hogy a kálvinista ember, mind méltóságos úr, ha paraszt is. A pápista ember meg, csak akkor úr, ha legalább is esperes.

A luteránusok hol egyikkel tartanak, hol a másikkal. De Petőfi büszkeségét Pápán kezdik följegyezni.

Mondom, sokideig a református levegőben láttam Petőfi büszkeségének az okát. De aztán ősülő fejjel, mikor már tisztán látom az élet országútját, és nem kicsinylem az élet kicsinységeit sem, Petőfi büszkeségének is megtalálom a mentő okát.

Visszaemlékezem egy tanuló társamra.

Első-osztályú gimnáziumos voltam, - szintén református iskolában, - s egy kofának a fia is velünk tanulóskodott.

Komolyképű, barna gyerek volt, szinte cigányosan barna. Hosszú lompos nadrágot viselt és vastag piros nyakkendőt. A hátulsó padban ült. Nem barátkozott senkivel. Félénk volt és lógó fejű, mint a falusi kutya, mikor városba kerül.

Molnárnak hítták.

Egy márciusi napon lefutottunk az óráközi szünetre az iskola udvarára. Valakinek labda volt a zsebében. Hamarosan megalakult két kis csoport. Egyik a falhoz állt, a másik szembe vele. A faliak átkapták a labdát egyenkint. A másik csoport futásnak eredt.

Folytattuk aztán ezt a mulatságot mindennap.

Egy alkalommal páratlan számú lett az egyik csoport. Ki kellett egészíteni. Molnár ott ácsorgott mindig, és érdeklődéssel szemlélte a játékunkat. Valamelyik fiú megszólította:

- Játszol?

Bólintott.

Beállt a sorba.

A faliakhoz került. Bámulatosan sujtotta a labdát. Akit egyszer megcélzott, vághatott az akármilyen figurát a levegőben, ki nem kerülte a Molnár kezét. Ha meg ő volt a futók között, el nem lehetett találni, olyan furcsa szökemlésekkel védekezett.

Csodáltk.

Másnap már ő volt a választó vezér.

Harmadnap már boldog volt, aki az ő csoportjába kerülhetett.

Attól kezdve a fiúnak a magaviselete megváltozott. Emelt fejjel járt köztünk, mint valami fejedelem. Lenéző pillantásokkal beszélt velünk, még a báró fiúval is, aki pedig nagytekintetű gyerek volt köztünk, mert ausztráliai sündisznó tuskéjéből való tollszárral írt.

Egy hónap múlva már pofozkodott is.

S Molnár a következő osztályokban is a hősök hőse maradt. Lomposan járt és nem tanult, de oly büszke volt, mint valami spanyol trombitás.

Petőfi nem volt büszke, mikor Aszódon és Selmecen iskolázott, sem Ostfi-Asszonyfán, a rokonainál, sem a katonaságnál.

De már Pápán fenn viseli a fejét.

Hogyisne: obsitos katona és volt vándorszínész tizenhét éves korában! Egy fiú, akinek hadi multja van! aki látta Vörösmartyt, Bajzát, Egressy Gábort! aki látta a világot Selmectől Sopronig és Soprontól Károlyvárosig! aki benne forgott Sekszpir világában is! S körülötte a csupa éretlen siheder, valamennyi kisgondolatú, tapasztalatlan, szülői szárnyak alól még el se szabadult.

Rögtön érezhette a különbséget, amint közjök lépett, s azok is szájokat tátva néztek őrá.

Nem azonosulhatott velök az érzéseiben. Az élet már az ő értékét embersorba emelte. A gondolkodása embereket és világot ismerő férfiué volt.

Aztán egyszer csak belép az önképzőkörbe is, s látja a zsenge fejek erőtlenségét, irodalmi olvasatlanságát, hallja az iskolás szavalásokat.

Micsoda magasságban érezhette magát akaratlanul is!

Negyvenéves észszel nem ragadta volna el a dicsőség paripája. De fiatalon, mikor még a testben is az erőgyűjtés munkája folyik, mikor még a lélek az élet értékét nagyítottan látja, mikor az iskolai társaséletben minden szempillantás erőnek összemérése, bizony érthető, hogy megmámorosodott a saját gyönyörű erejének érzetétől.

S később künn az életben is látta, akaratlanul is mindig látta, hogy ő tapasztaltságában, olvasottságában, felfogásában, teremtő készségében különb legény az íróársainál.

S fiatal volt...

Vajjon ki kívánhatja a réten álló jegenyefától, hogy azért, mert a fűszálak alacsonyok, vonja magát ő is alacsonyra?

Zarándoklás

Az ezredéves áldomások és vendégségek zajában az a gondolat szállott meg, hogy megnézem azt a völgyet, ahol a mi nemzetünk legnagyobb költője elesett.

Nem a kíváncsiság indította oda. A magamfajta ember nem kíváncsi. Az a vágy mozdította oda, ami a Mohamedánt viszi Mekkába, a keresztényt a Szentsír templomába, a zsidót Salamon falai alá.

A mi nagy költőnk, a mi fényességünk, a mi ezerévünknek legszebb csillaga. A félévig tartó örömnép rózsaiból, amelyekkel megkoszorúzunk minden oltárt és minden emlékkövet, csak arra a sírra ne jusson, ahol ő fekszik?

Mert ma már nem várjuk őt. Ott látták utoljára abban a csatában. Most már bizonyos, hogy ott porladozik a szabadság vértanui között.

Reggel hat óra tájban érkeztem Segesvárra. Az Emke úti könyvében csupán ennyi az útbaigazítás: „Fehéregyházától délre két közös sír.”

Megindultam hát a városból Fehéregyháza felé.

Egy dombon az országút mellett magas kőemlék: hamuszínű magaslaton sárgára festett életnagyságú oroszlán, amint alvó fejjel az első lábaira hajol, s a lábai alatt egy tört kard van.

A Petőfi szobra ez talán?

Nem.

Skarjatin orosz tábornok emléke.

Bem apó itt terítette őt le ezen a dombon egy ágyúgolyóval. Aranyozott betűk magyarázzák egyik oldalon oroszul, a másik oldalon németül ennek az emlékeknek a micsodaságát.

A német fölirat ez:

Gregor Jacovlewitsch Scariatine dem Heldenmüthigen! Kaiserlich russischer General-Major in der Suite Seiner Majestät des Kaisers von Russland, Chef des Generalstaabes des 5. Armeecorps. Im Revolutions-Kriege am 31. Juli 1849 durch eine feindliche Kanonenkugel bei Schsässburg gefallen. Als Denkmal Dankbarer Anerkennung des gemeinschaftlichen Kampfes und Sieges der allirten Heere und des freundschaftlichen Bundes der erhabenen Kaiser von Oesterreich und Russland Franz Joseph des I. und Nicolaus des I. das k. k. Siebenbürgische Armeekorps.

Az emléket csinos fatetőzet védi az esső ellen. Látszik, hogy gondozzák.

De hol a másik?

A dombon az emléktől mintegy húsz lépésnyire egy házikó fehérlik. Annak az udvarán fát vág egy parasztember.

- Atyámfia, - mondom neki, - igazítson engem útba: mondja meg, merre van a honvédek sírja?

Az ember hozzám jön, és tört magyarsággal kérdezi, hogy mit kérdezek.

- A honvédek sírját keresem.

Nehezen ért, mert oláh. Azt hiszi, ezzel a muszka emlékkel van bajom, mert mentetetődzni kezd, hogy ő nem húzza hiába a fizetést: ő mindennap leporolja az oroszánt is, a kerítést is. A betűket alig három napja kente be újra aranyfestéssel.

Végre megértjük egymást: a honvédek sírjáról nem tud. A Petőfi nevet most hallja először.

Megindulok az országúton. Vizsgálom a földeket jobbra-balra. Megállítok minden szembejövőt, minden szekeret, oláht, székelyt, szászt, - senki sem tudja, hogy a sírok merre vannak.

Végre egy órai gyaloglás és kérdegetés után egy aprószemű öreg székelylyel találkozom. Az tud az egyik sírról.

- Lent van az, Héjjasfalva végén a tanorokban.

- Nem lehet az, - feleltem, - az útikönyveim azt mondják, hogy mind a két sír itt van Fehéregyháza mellett.

- De bizony, istállom, ott van ez. Tudom én, hiszen ott járok el mellette. Két faágyút is lehet ott látni.

- Mennyire van ez ide?

- Hát van egy posta.

- Mennyi az a posta? Egy óra? Két óra?

- Több az egy óránál.

Fáradt voltam már. Gondoltam inkább visszamegyek az öreg székelylyel a városba, és kocsit fogadok. Vissza is fordultam. Akkor egy csendőr azt tanácsolta, hogy üljek a vonatra és szálljak ki Fehéregyházán: ott van a sír az állomás mellett.

Sietnem kell, hogy a vonatról le ne maradjak. A fehéregyházi állomáson csakugyan útba is igazított a pályaőr: csak menjek föl a földek között a dombra; ott talállok egy magas keresztet, - az a.

Itt meg kell mondanom, hogy én eddig valami kőoszloplemléket kerestem, meg akörül valami fehérlő kőrakást. Úgy rémlett, mintha azt olvastam volna, hogy az útonjárók mindegyike vet oda egy követ és hogy azt időnkint el is kell onnan hordani.

Dehiszen erre út is alig van. Ez egy kis keskeny mesgye, amit mezei munkások tapostak úttá. De mindegy: elszorult szívvel ballagok az embertől elhagyott vetések között fölfelé. Sárgába hajló búza, pityóka meg tengeritáblák, bokortalan zöld terület ez a hegyekig, - ime megpillantok egy magasra meredő fakeresztet.

Levett kalappal megyek a vérrel megszentelt földön.

Milyen némaság!

Talán éppen ezen az úton hozták őt is, faágakra fektetve s a vér piros harmatként hullott ugyanebbe a fahéjszínű porba. Közönséges vitorlavászon-ruha volt rajta s egy katonaköponyeg. A sapkája ott maradt az országút mellett, ahol összeesett a muszkák vasai alatt. Így hozhatták őt hajadonfővel; szétzilált hosszú gesztenyeszín hajából vérázottan borul egy-két fürt a homlokára; arcán a halál viaszfehérsége; a köponyeg zsebében holmi papirosok; bánja is a jámbor szász micsoda papiros az, legföljebb, ahogy rátekin, azt gondolja magában:

Milyen fiatalúr, kár érte!

És beeresztették a többi közé.

A kereszt előtt állok. Rozzant régi, egy öl magas fakereszt. Valamikor feketére volt festve, és már akkor szürkére mosta volt az idő, mikor fekete otromba betűkkel ráfestették, amint most is lehet olvasni. *Honvédek*. - A kereszt egyik ágán. A másikon: *Petőfi Sándor*. Középen: (Már alig olvasható) 1849. júl. 31.

A szememet könny borítja el, ahogy azt a nevet ezen a rossz fakó fakeresztben megpillantom. Idő telik belé, míg újra föl tudom emelni az arcomat.

Besüppedt sírhalom. Már nem is halom, csak a féltős vadvirágok mutatják halomnak. Katáng türkiskék csillagvirágai, kalászba érett fű, vörös lóhere, lilaszín fűrtösvirágú méhfű, a koronilla halványpiros virágai s más, nekem ismeretlen füvek borítják e helyet, amely alatt a szabadság vértanui porladoznak.

Kerestem a vadrózsa-bokrot, amelyről Coppée olyan meghatóan énekelte, hogy ott nyílik a síron, s esténként rajta énekel a csalóány.

Nincs.

Kerestem a köveket, amiket a kegyeletes kezek vetnek ide.

Nincs.

Pusztá, elhagyott ez a hely, még a madár sem jár ide, nem hogy emlékezet.

Magam sem tudom már, hogyan jutottam le az országútra, csak egyszer megint ott találtam magamat a Küküllő vize partján. Tán épp ammellett az ér mellett, amelynek iszapjából Bem apót félholtan vonták ki a menekvő honvédek. Rám erőltettem vigasztalónak azt a gondolatot, hogy a másik sír, az a drágább és hogy az én elbúsulásom korai volt.

Újra megkezdődött a sok kérdés, az ide-oda utalás. Sehol egy mutató tábla, sehol egy kéz, mintha ebben a szent földben nem is emberek, hanem állatok laknának.

Elmentem egészen Héjasfalváig, meg vissza Fehéregyházig az országúton és már le is mondtam arról, hogy ezt a másik sírt megtalálom, mikor délután 3 óra tájban újra szembe találtam Cseke Simon bácsit, az öreg székyemet.

- Jöjjön vissza velem az úr - mondotta - majd megmutatom.

Visszafordultam és mentem vele egészen be Héjasfalvára. Mert csakugyan ott van ez a két sír Héjasfalván a tanorokban, a falu két szélső épülete között. De micsoda sír ez is! Egy fakó otromba faoszlop, aminek golyóformájú gömb van a teteje faragva és azon rozsdás bádognyiradék. Az oszlop mellett két ágyúforma korhadt fadarab, amit félig betakart már a dudva s ezek között egy keskeny, kis, alig arasznyi magas földhányás. Fű és vadnövény borítja ezt is és csak egy-két bokor télizöld mutatja, hogy valaki valamikor erre is gondolt. Írás itt semmi sincs.

Ez a sír olyan messzire van Fehéregyházától, amelynek egyik kapujából Petőfi a csatát nézte, hogy legalább is egy óra hosszúig kellett volna futnia, hogy arra a területre érjen, amelynek az elesetteit ebbe a sírba hordták össze. Én azonban úgy olvastam a följegyzésekben, hogy az orosz lovasság éppen Héjasfalva felől került nagy hirtelen a magyarság hátába és így Petőfi, amint itt elgondoltam, a másik sír területén esett el. Dehát elvégre is mind a két sírban a hazáért elesettek tetemei porladoznak, és mind a két sír vérrrel megszentelt oltára a szabadságnak.

Megnehezült szívvel hagytam el ezt a sírt is. Az öreg Cseke még egy óráig maradt velem. Mikor elbúcsúztunk, mégegyszer megfogadta, hogy ahányszor bejön Segesvárra, mindig hoz helyettem is egy-egy rózsát mind a két sírra, s a kis-solymosiak közül senki sem jön ezután erre virág nélkül.

Dehát annyira elfogyott-e már a virág Magyarországon, hogy csupán Kis-Solymosra szoruljon a kegyelet? - Szegény Petőfi, vajjon megfordult-e valaha gondolatodban, hogyha Kis-Solymos nem hoz a sírodra virágot, olyan elhagyott lesz a föld, amely tetemeidet földi, mint a hazátlan földönfutóé, akit elásnak az országút mellett, s a nevét már másnap elfeledik.

POLÓNYI GÉZA

Cigánybarna testes, kövér, eleven temperamentumú ember.

Ha veszekedés van a parlamentben, vagy haszonélvezet fölött való osztzkodás a folyosón, - egyikből sem hiányozhatik.

A rendkívül fürge és éles esze folytán máris rengeteg vagyonhoz jutott.

Ismeretes a parlamenti szereplésében, hogy mikor csak lehetett, támadta Szilágyi Dezsőt, s ha ez őt ezerszer földhöz vágta is, ő ezeregyedszer is neki ment és azt mondta:

- No, most megeszlek, ham, ham!

Hát ezt is ügyvédi furfangból tette.

Mert nem volt ellensége ő egy cseppet sem Szilágyi Dezsőnek, sőt még szerette is. Hanem egyszerűen csak azért rendezett ellene a zajos kirohanásokat, mert - a saját vallomása szerint, - minden ilyen birkózása 7-10 új pört hozott neki.

A publikum ugyanis hatalmas embernek gondolta. A bírák félték tőle: S különben is jeles ügyvéd.

Így történt aztán, hogy mikor a haruspexek magukra maradnak, nevetve összenéztek. Polónyi azért, mert új pöröket kap, Szilágyi pedig azért, mert könnyű győzelemre volt alkalma.

Polónyi egy ízben nagyon magára haragította a sajtót.

A sajtó, - akármilyen nagy erő is Polónyi Géza, - nagyobb erő, mint ő, s ha kettőjük közül küzdelem támad, az bizonyos, hogy Polónyi a vesztes.

Ennek az összeütközésnek az oka a következő:

Polónyi, mint afféle jókedvű fecsegő ember, egy alkalommal valami léha kifejezést röppentett el a Kossuth nevével kapcsolatban a képviselőház folyosóján.

Egy fiatal kezdő hírlapíró nem tudván azt, hogy a folyosón mondottakat nem kell komolyan venni, kiírta azt a lapba és ezzel kegyetlen kellemetlenséget okozott Polónyinak.

Polónyi meg mérgében boszút akart állni emmiatt az egész sajtón és rávette az elnököt, hogy a hírlapírók ajtaját falaztassa be.

Bánffy beugrott.

A folyosót befalazták és kifalazták s Polónyi magára maradt egy egész hadsereggel szemben.

De a civakodás különben is életeleme.

A függetlenségi pártban ő kuszálja össze rendesen a fonalakat; veszekedik, hol ezzel, hol azzal, hol az egész párttal, szóval teljes erővel dolgozik mindig azon, hogy minél több ellenséget csináljon magának.

De ez is magyar jellemvonás.

PÓSA LAJOS

A kilencvenes évek elején történt, egy uzsonnázó társaságban a nők elevenségéről volt szó. Pósa elővette az óráját:

- Fogadjunk, - mondotta, - hogy nincs olyan nő, aki öt percet tudjon hallgatni.

A társaságban vagy két nő volt jelen. Valamennyien vállalkoztak a hallgatásra. De egyszer-csak megszólal az egyik:

- De unalmas ötlet!

- Találjon ki mást! - mondta a másik.

- Írjanak inkább az emlékkönyvbe, - szólt a háziasszony.

Így rendre megszegték a hallgatást.

Csak egy fiatal nő, Tábori Róbert írónak a felesége állotta meg a próbát.

Pósa mingyárt be is írta az emlékkönyvbe:

- Ezennel bizonyítom, hogy amit még soha nő nem cselekedett, Tábori Róbertné öt percen át hallgatott.

Tábori Róbert átvette a tollat s alája írta:

Életem legboldogabb öt percét Pósa Lajosnak köszönhetem.

(Talán fölösleges megjegyeznem, hogy Táboriné jóságos szelíd asszony volt, s boldogan élt a férjével.)

PROHÁSZKA OTTOKÁR

Levél.

1912. december 22.

Ahol Ottokár püspököt köszöntik, én is ott állok pálmaággal. Nekem is pásztorom: a fejérvári nyájba írtak be születésemkor. De ha nem oda írtak volna is, mikor Ottokár püspök tiszteletére zúgnak a harangok, nem foghatja el megyehatár azoknak a harangoknak hangját: túlzengenek rajta egész Magyarországra.

Köszöntöm Ottokár püspököt, akit Szent István lelke vezetett kézen Alba Regia püspöki székébe. Szegény a püspökség, - hiszen részben ma is Budáról kapja kenyerét, - de az igazi püspök sohasem szegény. Krisztus kincseit hordozza magával. Es Ottokár püspök kezében századok óta nem látott új fényben ragyognak azok a kincsek.

Köszöntöm Ottokár püspököt, az újkor nagy papját, aki gondolattal ment fel a lépcsőn a püspöki székbe: Krisztusnak égő gyertyáját vitte fel oda s új fényre gyújtotta vele Betlehem kialudt csillagát, - az embervezérlő csillagot, amely ma is minden élő léleknek útra-világító vezetője az örök Igazsághoz.

Köszöntöm Ottokár püspököt, a huszadik század apostolát.

Köszöntöm a napba öltözött embert, kit Isten homlokon jelölt a kiválasztottság fényes jegyével.

Márk evangelista oroszlánja él az ő lelkében és János evangelista tolla ragyog a kezében. Mikor a szónoklásban elfárad, az a pihenése, hogy ír. Mikor az írásban elfárad, az a pihenése, hogy szónokol.

És az ő írása fényben úszó liliommező. És az ő szónoklása csillageső a sötétségben.

Boldog a templom, amelybe ő belép! A gyertyák maguktól meggyulladnak ott. S mikor ő megszólal a szószéken, elolvad a jég, s a virágok kinyillanak, merev-óriás kérdőjelek egyenkint fontyorodnak össze a templom ajtajában és változnak üres árnyékokká. Mert az ő igéje napfény és melegség és erő. Örömmel örvendezik hallatára a földi ember s amenje után az angyalok tapsolnak a Magasságban.

RÁKOSI JENŐ

Az 1900-iki párizsi kiállításon találkozom a reggeliző asztalnál Rákosi Jenővel. Kérdezi tőlem, hogy mi hatott rám legjobban?

- A Rodin kiállítása, meg a Danyán képe: az utolsó vacsora.

- Hol van az?

- A szépművészetek csarnokában. Olyan megragadó kép, hogy nem tudok tőle aludni se. Nem volt még ott, szerkesztő uram?

- De voltam. Nem emlékszem arra a képre.

- Hát mi tetszett legjobban?

- A japánok kiállítása. Azon lehetett látni, hogy ha a magyar művészet az ázsiai alapokon fejlődött volna, a mi művészetünk más volna, mint az európai.

Rákosi még a képtárban is a nemzeti politikát nézte.

*

Rákosi Jenő azt írta egyszer, hogy élete legnagyobb gyönyörűségének ismerné, ha most látná először Hamletet.

Fogadni mernék, hogy a színész, aki Hamlet apját szokta játszani, sose látta Hamletet meghalni, és az a színész, aki Fortinbrast szokta játszani benne, sose találkozott Poloniusszal.

A színészeknek nincsenek olyan kívánságaik, mint Rákosi Jenőnek.

ROHONCZY GEDEON

A szűz imája.

Egy nyári bál vagy téli jégünnep után a bakfisok csak róla álmodhatnak. Pedig a nappali világításnál már túl van a negyvenen és a monokli már nem annyira díszül, mint inkább szükséges eszközzül szolgál neki.

Daliás alak. Pörge kis bajuszát gonddal kunkorítja, de haj dolgában kezdi elhagyatottnak érezni magát.

A nagy politikusok között nem kap numerust. Neki a politika is olyan sport, mint a róka-vadászat vagy a korcsolyázás. Ma megkörvonalazza a *jégcsaládot*, holnap pedig ő viszi az első zászlót a liberális nagygyűlésre a nagy menet előtt, amely a polgárok *egyenlősége* mellett tüntet országosan.

De ő nem is indult államférfinak. Az egyetlen beszéde, melynek nem vívó-teremben volt a folytatása, a Tisza szabályozásáról szólott. Ezt mint a vízügyi bizottság előadója mondta el. De mert érdemes, okos és megőrzésre méltó beszéd volt, nem pedig veszekedés, a lapok könnyen átléptek rajta.

Rohonczy különösen akkor volt elemében, mikor viharos idők jártak a parlament körül.

Ilyenkor nemcsak beszélni szokott, hanem lőni is.

Országos hatást különben a nemzet fejlődésére nyarankint szokott gyakorolni a sárgadinnyéivel.

(1894.)

RUDOLF TRÓNÖRÖKÖS

Pongrác a Burgban.²

- Mikor Rudolf meghalt, - beszélte Pongrác, - bezzeg a cigányok könnyezve sajnálták.

Mert épp az előtte való együtt-voltunkban kértem tőle valamit, osztán azt mondta rá:

- Ne kérj tőlem Laji semmit, mert egyebet, mint pénzt, nem adhatok. Hanem ha majd király leszek, akkor ne búsulj...

Mikor mán kisírtuk magunkat, aszondom a cigányoknak:

- Kell valamit tennünk, de mit?

Hosszan tanácskoztunk. Végre is abban egyesültünk meg, hogy koszorút viszünk fel a koporsójára.

Eleinte úgy volt, hogy az egész banda felutazik, de aztán az útiköltségre való gondolkodásból magamra maradtam.

Hát fogtam a szép koszorút, vonatra ültem vele. Mikor elérkeztem vele Bécsbe, kocsira ültem: egyenesen a Burgba hajtattam.

Jó későcskén volt már a délutáni idő. A folyosók már homályoztak. De ismertem a járást. Úgy ismerem én a Burgot, akár a tenyeremet.

Ahogy végigmegegyek egy hosszú folyosón, kinyílik oldalt egy kisajtó és kilép onnan Ferenc József őfelsége. A korona a fejibe; a nadrágszija a nyakába.

Míngyárt megismertem.

De ő is.

Csak a nyakamba borult, osztán aszongya:

- Nekünk megesett Laji! Én a fiamat vesztettem el, te pedig a legkedvesebb barátodat.

Pongrác nótái.

Hogyan került a magyar muzsika a Burgba?

Valamelyik Gelsei Guttmann lakodalmat tartott Bécsben, s felvitte a Pongrác bandáját. A cigányok erdélyi urakkal találkoztak odafenn a Práterben, s ezek a jó bandát Rudolfnak a figyelmébe ajánlották.

Rudolf már akkor ismerte a cigányzenét, s kapott az alkalmon, hogy a Burgban is bemutassa.

A cigányok a Burg ebédlőjének a karzatán négy nap egymásután muzsikáltak az ebédnél a királyi családnak. A harmadik napon Rudolf szóba állt a cigányokkal, s azt mondta Pongrác-nak, hogy két köszöntőt fog mondani az asztalnál. Az elsőt az édesanyjára; erre a cigányok a

² 1906. III. 26-án beszélte az Orientben.

Gotterhaltét zendítsék meg; - a másodikat a feleségére; erre a Rákóci szóljon, de olyan tüsszel, aminővel csak tudják.

Így is történt.

A cigányok mindennap a *Nincsen annyi tenger csillag* nótával kezdték a zenét, s utána valami frisset játszottak, amelynek a cigányok közt *Pityegős* csárdás a neve.

A negyedik napon maga a király is huzatott velök egy nótát, mégpedig ezt:

Uram, uram, bíró uram, adja ki a stb.

Vajjon honnan tudta ezt a nótát a király?

A görgényi napokból.

A kolozsvári öreg Pongrác a legnagyobb fejű cigány Magyarországon. Ő volt Rudolfnak a kedves cigánya. (Tőle származik az Egy cigány - egy király mondás is, ötőle magától hallottam.)

Talán érdemes a följegyzésre, mert azt jellemzi, hogy mennyire velünk érzett a királyfi, mikor a zenénél fölmelegedett, s a társaság is bizalmas volt, Rudolf odaszólt Pongrácnak:

- Mit is izent az öreg?

És ekkor a cigány tudta már, hogy azt a nótát kell húznia, amelyik ezelőtt ötven esztendővel (1848) annyi sok ezer magyart mozdított a csatátérre.

*

Hát azt vajon hányan tudják, hogy mi volt rávésve belülről a Rudolf karikagyűrűjére?

Ez a mondat:

Isten áldd meg a magyart!

SZABOLCSKA MIHÁLY

Két ereklye.

Szabolcska Mihály, a mi kedves poétánk, Párisból hazajövet meglátogatta Kossuth Lajost. Hogy miket beszélgettek, azt bizonyosan feljegyezte ő a maradéknak. Erre a történetre csak annyi tartozik, hogy Kossuth megkínálta őt szivarral.

Szabolcska a kezében tartotta a szivart, de nem gyújtott rá. Kossuth meg a beszélgetésben nem vette észre. Így jutott Szabolcska egy olyan szivarhoz, aminőt Kossuth szokott szívni. Be is göngyölte szépen selyempapiros híján újságpapirosba, s eltette a ládjába gondosan.

Persze, mikor hazaért, legelőször is a szülőit látogatta meg, és csak innen egy kis kerülővel ment Debrecenbe.

A kerülő Nagyszalonta volt. Mint afféle poéta-ember látni kívánta az Arany-szobát, amely akkor még a gimnázium házában volt berendezve. És meg is nézett mindent áhítattal.

Az Arany-ereklyék között megvan az a dohányszita, amelyikből a nagy költő a pipáját tömögette. (Legyen följegyezve emlékezet okáért, hogy Feszty Árpád, a mai világhírű festőnk, szállította neki köpönyeg alatt a szűz dohányt.) És a szita mellett ott van egy gyujtótartó is.

Magyarázza a szoba őre, hogy ebből a szitából pipázott utoljára is a nagy költő, és ezek a gyujtók voltak az ágya mellett.

Szabolcska arra gondolt, hogy kér egy szálát a gyujtókból, hiszen marad még vagy húsz szál az utókornak. Oda tenné azt az egy szál gyujtót az Arany arcképéhez, az üveg alá. Hát jó lenne kérni, de bizonyos, hogy nem adnak. Hogyan is adnának? Nem olyan emberre bízták ezeket, akiről gondolni lehetne, hogy ad belőle.

- Uram, ne vigy a kísértetbe, - sóhajtott fel titkon Szabolcska, - pap létemre íme lopásra gondolok. Apage Satanas!

De az ördög bizony nem hagyott békét az én papomnak.

Mi egy szál gyujtó? - suttogta neki. Annyi mindenféle szép és szembetűnő tárgy van itten, hogy ez az egy csomó gyujtó föl se tűnik. Századok jöhetnek és századok mehetnek annélkül, hogy annak az egy szál gyujtónak a hiányát észrevennék. Senki úgy Aranyt nem szereti, mint te és ebben az egy szál gyujtóban senki úgy meg nem becsüli az ő emlékét, mint te. Hát nem jobb helye lesz-e tenálad, mint ebben a zugban? Aztán elvégre is ha nagyon fogja nyomni az a kis szálka a lelkedet, megírhatod a végrendeletedben, hogy adják vissza az Arany-szobának.

Így birkózott az ördög jó Szabolcska Mihálylyal, és elvégre is erőt vett rajta. Mikor a vezető hátat fordított neki, behúnyta a szemét, hogy ne lássa, amit cselekszik és kinyujtotta a kezét...

Örömmel, de némi lélekfurdalással is érkezett a szállására. Kinyitotta a ládját és egy kis papirosgöngyöleget vett ki belőle. Odatette az egy szál gyujtót Kossuth szivarja mellé, és megint begöngyölte a két ereklyét kegyeletesen.

Debrecenben nagy örömmel fogadták az idegenből hazatért teológust. A jóbarátai mingyárt lakomát is rendeztek. A lakoma a Bikában volt, a földszinten. Magyary Kálmán hegedült nekik és Vértesi Arnold mondta rá az első köszöntőt.

Szabolcskát mélyen elérzékenyítette ez az ünneplés. Azon gondolkozott, hogy miképpen szerezhette ő is valami örömet barátainak? Hozott magával Párisból egy kis csomag eredeti havanna-virzsinát, valami huszonöt darabot; ez jutott eszébe, hogy ezt most széjjel osztja: Sohse szívott még Debrecen igazi havannát.

Benyúl a zsebébe és kivesz két kulcsot.

- Pajtáskám, - mondja a vele szemben ülő teológusnak, - eridj fel lelkem a szobámba és itt van ez a kisebb kulcs, a ládámnak a kulcsa. Nyisd fel a ládámat, találsz benne egy csomag havanna-szivart. Ugyan hozd le kérlek.

A teológusnak egy kicsit keresztben állt már ugyan a szeme, de azért határozott irányban ment az ajtónak. Hanem útközben mégsem állhatta meg, hogy egy néhány cimboráját ne értesítse:

- Havannáért megyek. Párisból hozott nekünk a Miska igazi havannát!

Várják a havannát, hát jön is úgy félóra múlva a fiú. Egy félig már elégett szivar volt a szájában. A szivarból füstöl erősen, de a kezében nincsen más, csak a szoba kulcsa.

- Barátom, - mondja Szabolcskának, - én összevissza forgattam a ládádat, de nem találtam benne több szivart, csak egyet. Ammellett ott volt a gyújtó is, hát mingyárt rá is gyújtottam vele. Hanem a többinek nem hozhattam.

- Jézus Mária, Szent József! - jajdult fel Szabolcska pópista kétségbeeséssel.

És majdcsaknem elájult.

- Mi baj, mi baj? - kérdezik a mellette ülők elhűlve.

Szabolcska keserűen kifakadt:

- Tudod-e, mi ég a szádban? Az a szivar, amit én Kossuthtól kaptam Turinban. Tudod-e, mivel gyújtottál rá? Azzal a gyújtóval, amelyik az Arany Jánosé volt.

A teológusnak kiesett a szivar a szájából. Majdcsaknem meg kellett kötözni, hogy fel ne akassza magát ott az örömlakomán.

SZEDERKÉNYI NÁNDOR

Az egriek örökös képviselője.

Tud magyarul, németül, diácul és különösen jártas a papok nyelvében.

Innen van, hogy az egri papság mindig hű támogatója. Persze ő is hű támogatója a papi érdekeknek.

A politikában sok vizet nem zavar, habár sokszor beszél, de a tollával érdekes munkákat végez. Így az általa megírt Heves vármegye monografiája, egyike a legszebb és legérdekesebb magyar monografiáknak.

A múlt nyáron (1898 augusztus 2-án) a budapest-egri vonaton Szederkényi Nándor kedves társaságában utaztam.

Beszélgésünk majdnem az út végéig az ő páratlan szorgalommal megírt Heves vármegye monografiája körül forgott. Én hogy még akkor nem olvastam ezt a jeles munkát, csak úgy, mint Herman Ottó, az egri hőssasszonyok iránt érdeklődtem legjobban. Szederkényi elkedvetlenedett a kérdéseimtől és szinte fájdalmas arccal felelte:

- Nem találtam rájuk vonatkozólag semmi adatot.

Én csak elképedtem erre a nyilatkozatra és mert a kocsiban mások is ültek, siettem másra terelni a beszélgetést.

De azt hiszem félreértettem Szederkényit. Ő mint szívvel-lélekkel egri ember keztyűs grófnőket, skofiumos, sisakos Zrinyi Ilonákat és más bájos nemesi hölgyeket szeretett volna a történelem homályából kiszedni és leírni a vár hős védőinek s hogy ilyeneket nem talált, arra mondta, hogy semmi eredményre nem jutott a kutatásával.

Azonban, hogy én is úgy értettem a beszédét, mint a mi kiváló tudósunk Herman Ottó, napokig lidércként ült a mellemen az a gondolat, hogy az egri hősnők története pipabeszéd, koholmány s úgy éreztem magamat, mint a mesebeli öreg Mirkó király, akinek az országából elrabolták a napot.

Végre, hogy napok multával sem tudtam szabadulni a nyomástól, előszedtem az én kis könyvesházamból minden olyan történelmi munkát, amely Eger ostromáról beszél és hát meg is vigasztalódtam. Megtaláltam ugyanis, hogy a híres ostromban csakugyan vitézkedtek nők, ha nem is grófnők, nem is nemes rendűek, de mind magyarok; olyan nők, akik részint a várbeli őrkatonák feleségei voltak s az ostrom alatt a gyermekeiket is maguknál tartották, részint olyanok, akik a városból húzódtak fel a várba, vagy azokból az Eger mellett levő községekből, amelyeket a török tábor az ostrom alatt ellepett.

Én megelégedtem ezzel az eredménnyel s ha találkoztam volna azóta Szederkényivel, bizonyára tisztázódott volna ez a kérdés közöttünk. Mert nekem most már bizonyos, hogy ő az egri hősnők kérdését mesének nem tartja, csak mint sokan mások, azt a magyar amazon légiót kereste, amelyet a színműírók helyeznek el a Dobó bástyáin.

Hogy azonban Herman Ottó egy lap húsvéti számában Szederkényivel történt beszélgetését közli, ezzel országos kérdéssé válik Egernek szép híre. Hát mesebeszéd, koholmány a hőssasszonyok küzdelme? Bizonyára sokan elkeserednek, mikor a mi történelmünknek ezt a fényes lapját kihullani látják.

Hát ne lássák kihullani!

Az egri ostrom történetét *Tinódi Sebestyén* írta meg legrészletesebben. A többi magyar történetíró Istvánfytól Acsádi Ignácig mind az ő *Eger viadaláról való énekét* tette maga elé, mikor ezt a történetet földolgozta. *Ortelius* Jeromosból is dolgoztak egynéhányan, de mert *Ortelius* maga is más forrásokból merített, a magyar történetírók őt inkább a munkájában levő képekért becsülik. Azonban az egri viadalt illetően *Ortelius* a szokottnál jobban becsülendő - ezt majd az írásom végén megmondom.

Nézzük *Tinódit*. Még nem száradt föl a török vér, még melegek voltak a falak az ágyúk alatt s a borbélyok reggeltől estig kötözgették, mosogatták a száz meg száz sebesültet a vár udvarán, mikor *Tinódi Egerbe* érkezett. Szinte látom, hogyan tartja kezében a papirozt és hogyan kérdez és jegyez minden nevet, minden számot, minden dátumot. Kétségtelen, hogy egy nagy hősenek tervez, aminőt a *Homerosz Iliásza*. Mert ilyen diadalt nem ért még, nem is hallott. Ebben akarja megörökíteni a nevét és költészetét.

Fájdalom, a sokat hányódott lantosnak soha sem volt erre ideje és nyugalma s ami verse a viadalról fönmaradt, az csak vázлата a tervezett munkának.

De ebben is riporter-i hűséggel számlálja el, hogy hány férfi és hány nő volt a várban, hogyan készültek a harcra, ki hol állott és küzdött, úgy, hogy az ének nem is egyéb, mint rossz rímekbe szedett hadi tudósítás.

Tőle tudjuk meg elsősorban, hogy hány nő volt a várban az ostrom alatt:

„Valának szorgalmatosak tisztökben
Falukról es parasztak harmincnégyen,
Sütő asszonynépek es tizennégyen,
Egyéb asszonyok, gyermekök negyvenöten.”

Tehát negyven-ötven volt az asszonyok száma és hogy nem úri rendből valók, az kétségtelen. Dobónak a felesége, meg a többi tiszt asszonya mind távol volt, jobbára a Felföldön, ahova a török dűlés nem ért. De vajon levon-e ez valamit az események értékéből?

Az asszonyok csak az utolsó rohamban vettek részt. Előbb nem is volt rájuk szükség. Hanem hogy az a nap, támadókra és védőkre egyaránt meleg nap volt:

„Dobó futamék bástyába hertelen.
Ott minden népét erősen biztatja.
Azt köveket asszonyok hordatja.
Viadalhoz azzal jobban támasztja.
Gyorsan, *vitéz asszonyok hagyigálnak.*” stb.

Aki tudja, hogy a régi történetírók a legjelentősebb eseményt se mondják el bővebben, mint egy ilyen rövid feljegyzésben, annak ennyi adat is elég lenne, hogy az egri asszonyok lehullt cserkoszorúját visszategye a fejükre. Azonban, hogy *Tinódi* is jeles valaminek tekintette az asszonyok csatáját, kitűnik egy másik énekéből, amelynek a címe:

Egri históriák summája.

Ebben rövidebben mondja el az ostromot s a nőket nem hogy kifelejtené, mint jelentéktelen epizódját a viadalnak, hanem még körülményesebben emlékezik meg róluk, mint az előbbi énekében.

Azt mondja:

A tömlöcz bátyánál Dobó vala.
Ott ő apródját ellőtték vala,
Ő keze lába sebösült vala,
Ott *asszonynépek vitézködnék vala.*
Lám sok köveket vártakra hordnak,
Nagy bátor szívvel ők hagyigálnak.

Ez már amint én látom, olyan világos és határozott bizonyíték, hogy több könyvre és írásra nem is kellene hivatkoznom.

De van még:

Dobó a törökök eltakarodása után terjedelmes jelentést küldött a királynak. Ez a jelentés bizonyára megvan most is a bécsi udvari levéltárban. Csak elő kellene kotorni. A mi országos levéltárunkban (a limbusban) meg van a jelentésnek az a része, amely a sebesült vitézeket sorolja föl, hogy a királytól jutalmat kapjanak, valamint az özvegyeket és árvákat, akik az ostromban veszítették el a családapát, hogy ezek is részesüljenek a király atyai gondoskodásában.

Ezek a nők, akik itt meg vannak nevezve, vagyontalanok s csak ezek lehettek ostrom alatt a várban, mert hogy szegények voltak s a férjük katona, nem is volt hova máshova menekülniök. Van köztük maklári és felnémeti nő is. Mind a két falut elhagyta a magyarság a török jövetelkor és vagy Borsodba, vagy a Mátrába futottak. A nők nagyobbrésze azonban egri emberek özvegye. Ezek tehát mind afféle vörös boron erősödött, tüzes, magyar menyecskék bizony nem nézték tétlenül, mikor a török az ő Jánoskájukat, Miskájukat ütögette.

A neveik: Kassayné Margit, Nagyné Orsolya, Törökné Anna (egri), Szabóné Anna, Mészárosné Örzse (egri), Vassné Katalin, Bertalanné Katalin (várbeli katona özvegye), Nagyné Dorottya (egri), Molnár Jánosné Apollónia (egri), Deliné Örzse (várbeli), Kassika Örzse (felnémeti), Molnár Ambrusné Apollónia, András diák neje Ágnes (egri), Gyurkóné Margit (a Mecskei szolgájának felesége), Nagy Balázsné Dorottya, Abádyné Klára és Szőrné Katalin, ez a maklári molnárnak a felesége.

Mondom, csak azok vannak megnevezve, akiknek Dobó adományt kért.

Ezeken kívül a *szegény sorsú sebesült vitézek névsorában* is van egy női név. Azt mondja a lajstrom:

„Margaretha consors Casparis Kochys una cum marito suo per pixidem et lapides vulnerata, merentur flor 4., et, maritus vestem.”

(Kocsis Gáspárné Margit a férjével együtt golyóktól és kövektől sebesült. Jutalmuk 4 forint és a férjnek ruha.)

A többi sebesült is csak 2-3 forintot kapott, pedig voltak köztük elegendően, akik vagy kezüket, vagy lábukat, vagy szemük világát veszítették s nem egynek a megemlékezésénél odajegyzi Dobó:

„Perpetuus mendicus factus” (örökké koldussá nyomorodott.)

A töröktől elvett zászlókat, köztük Ali basa aranyos vörös bársony zászlaját, az ostrom után való napon négytagú küldöttség vitte Bécsbe I. Ferdinándhoz. Névszerint: Vajda János, Iványi György, Somogyi András és Kőszegi Albert.

Ortelius Jeromos, aki az esemény után talán tíz esztendőre került a bécsi császári udvarhoz íródeáknak, eleget hallhatott ottan azokból a történetekből, amelyeket a négy vitéz az ostromról elbeszél s a kezén is foroghattak a Dobó jelentései, Dobót pedig minden bizonynyal

személyesen is ismerte. Az Ortelius terjedelmes magyar-török harci krónikájában az egri nőkről ezeket olvassuk:

„...auch die Weiber mit Steiner, siedheissem Wasser, Bechkräntzen und dergleichen zulieffen, und dem Feind gevaltigen Abbruch thäten, und sich nicht als Menschen, sondern als grimmige Löwen und Bären erzeugten.”

Magyarul folytatom az idézett hely szavait:

„Többek között egy asszony a leányával együtt ott volt a bástyán, a harcoló férj mellett. Mikor ez golyótól találva holtan rogyott össze, nem akarta addig elhinni, míg érte boszút nem áll. Elkapta a kardját és pajzsát s hamarosan három törököt küldött a másvilágra. Csak ezután ölelte föl a férje holttestét és vitte a templomba, később pedig a temetőbe.

Egy másik asszony, - így folytatja Ortelius, - követ vitt a fején, hogy az ellenségre vesse, azonban a fejét szétlőtték. Ekkor a leánya fölragadta az anyja vérétől pirosló követ és lezúdította. Két török halt szörnyet a kő alatt s még másik kettő is elterült.”

Hát talán ezt lehetne koholmányoknak nevezni, ha már valakinek az a nézete, hogy minden koholmány, ami szép és amit csak egy történetíró állít egymagában.

De ha elgondoljuk azt, hogy abban az esztendőben, mikor a török föl akarta falni egész Magyarországot s immáron Temesvár, Szolnok, az egész Alföld, az egész Duna melléke a hatalmába került, s csak az egy Eger verte vissza a Fölvidék kapujában a törököt, Bécsben ez az esemény oly nagy örömet kelthetett, hogy a négy egri vitézt kézzől-kézre kapdosták és töviről-hegyire elbeszéltették velök a negyvennapos viadalt.

Aztán meg hogy a későbbi esztendőben Dobó is megfordult egynehányszor az udvarnál, már hol mint ünnepelet hős, hol mint könyörgő rab, - az ottaniak aligha találtak a vele való beszélgetésre érdekesebb anyagot, mint azt a híres ostromot, amely a török-magyar harcokban a legragyogóbb diadallal végződött.

Ortelius Jeromos tehát, amit az egri nőkről följegyzett, a bécsi udvarban hallhatta s valószínűleg magától Dobótól is.

Vajjon föltehető-e egy osztrákká vált németről, aki a kétféjú sas rezidenciájában lakik, hogy adatokat kohol a magyar dicsőség megörökítésére!

SZEMERE MIKLÓS

Szemere Miklós életrajza került a minap a kezembe. Perényi dr. írta meg és adta ki tavaly (1897) Sátoralja-Ujhelyen. Hogy ezt az érdekes kis munkát olvasom, eszembe jut, micsoda jó történeteket hallottam én is az öreg úr rokonaitól.

Szemere, mint az életrajzíró is mondja, kicsiny ember volt, akkoraforma, mint Kiss József, és olyan jó tornász, amilyen a mostani poéták között bizony nem akad. Persze a régi poéták nem a falak közt növekedtek, mint mink. Sárospatak meg, ahol az öreg úr is iskolázott, ma is páratlan iskola abban a tekintetben, hogy a növendékek nemcsak elmeileg fejlődnek benne, hanem testileg is. Személyes tapasztalatból mondhatom.

Perényi beszéli, hogy mikor egyszer az öreg úr Kazincy Gáborhoz ment, őt még az ágyban, alva találta. Kapja magát, tótágast áll az ágy előtt a szoba közepén és így álltában rikkant rája:

- Szervusz Gábor!

Kazincy csaknem halálra ijedt, mikor az álomból föltretenve egy olyan embert látott maga előtt, akinek feje nincsen, a két karja meg sarkantyús csizmájában végződik.

De hetven esztendőskorában is tett ilyen figurát az öreg, mikor egyszer a tolcsvai szüreten valami bolondos összeszólalkozásban megharagította a feleségét.

- Micsoda? - mondja az ezüstkupakos tajtékpipát letéve, - haragszik az asszony? No majd szépen beszél ez mingyárt.

Azzal a hetven esztendőskorú öreg úr neki rugaszkodik: föl a pinceház tetejére és tótágast áll a kéményen.

A felesége összecsapja a kezét és sikoltozik!

- Miklóskám! Kedves Miklóskám, gyere le.

- Nem addig, míg meg nem vallod, hogy nekem van igazam!

És ott állott mindaddig, míg csak a felesége ki nem jelentette, hogy mindig az urának volt igaza.

Máskülönben példás egyetértésben éltek, de a legjobb asszonyt se tudom elképzelni, hogy ne zsörtölődjék például, mikor van egy olyan szoba a házban, amelyet kitakarítani a férj nem enged. Egy múzeumféle szoba volt az, ahova az öreg úr mindenféle történelmi ritkaságot gyűjtött össze.

Egyszer aztán hogy az öreg úr otthon feledte a kulcsot, bezzeg neki álltak a múzeum kimeszelésének és kiporolásának.

Hazamegy Szemere s megdöbbenve látja, hogy a múzeumot *rendezték*.

- Hát ez a drága bot hogy törött el?

- Az bizony a porolásban.

- De az Isten szerelmére, hiszen ez a Nagy Frigyes botja!

- Bot csak bot, - felelte az asszony. - Ezért csak nem haragszol, Miklóskám?

Dehogy nem haragudott! Hanem csak úgy magában dúlt-fúlt az öreg úr.

Néhány nap múlva vásárra ment a ház asszonya. Az öreg úr ezalatt szintén rendezett. A társalgó szoba bútorait berakta az ebédlőbe, a diványt kiemelte a konyhába, a gépnýársat betette a szoba közepére. De már annyi bátorsága nem volt, hogy otthon várja meg a felesége dicséretét. Puskát vetett a vállára és eléje ment az asszonynak a határig.

- Jézus Mária! - mondotta az asszony, mikor meglátta őt, - mi lóg ki a csizmádból?

- Tudom is én. Kapca kellett, de nem találtam, fölhúztam ami a kezembe akadt.

- De hiszen ez az én régi jó selyemsálom.

- Rongy csak rongy, - felelte az öreg vállat vonva.

(Ezt a történetet az életrajz másképpen írja meg: Én azt hiszem, így hitelesebb. Nekem Szemere Atilla így mondta el.)

1874 nyarán meglátogatta Kossuthot is az öreg úr. Erre az alkalomra egy vaskos könyvbe összeírta az összes költeményeit és átadta Kossuthnak, hogy mondja meg a véleményét, érdemes-e kiadásra!

Hát Kossuth el is olvasta.

- Szép költemények, - mondotta egynéhány nap múlva, - ki írta?

- Én, - felelte Szemere.

- Te? No hallod Miklós, - szólt Kossuth a fejét csóválva, - komolyabb embernek gondoltalak.

Aztán nem beszéltek többet a versekről.

Hanem Szemerének ez a megjegyzés annyira zokon esett, hogy még aznap tűzbe dobta az egész kötetét.

Mikor megtért az utazásából, a táskája mindenféle rézpénzzel és ezüstpénzzel volt tele. Darabig rejtegette a felesége előtt, de végre is föltűnt az asszonynak, hogy a táska olyan nehéz és hogy csörömpöl.

Vallatóra veszi a poétát, hát kiderül, hogy az öreg úr ahányszor fizetnie kellett, mindig papírossal fizetett, s amit így visszakapott, nem ismervén a pénznek az értékét, egyszerűen belecsapta a kofferjába.

Ez volt az alapja az ő úgynevezett numizmatikai gyűjteményének, amit annyian megcsodáltak a múzeumában.

Nem született az öreg se pénzembernek, se gazdálkodónak. A háztartás és gazdálkodás a jóságos és szorgalmas asszony gondja volt. Ő maga politizált, verselt és vadászott.

De a vadászata is inkább kóborlás volt, mint vadászat. Akinek olyan eleven szíve és szeme volt a természet szépségei iránt, mint öneki, annak a vadlesés nem lehetett a főmulatsága.

A háza mindamellett tele volt szép agancsokkal. Taplósipkát viselt és az íróasztala egy sok százesztendő tölgyfának a dereka volt. Csak éppen hogy meggyalultatta a tetejét.

A taplósipkáról jut eszembe még egy történet. Ezt Szabó Endrétől hallottam.

Szabó Endre, mint afféle poéta, fiatal korában meglátogatta az öreg urat.

Szemere szívesen látta őt. Nem bocsátotta el éjszakára se.

A fiatal poéta aztán egész éjjel hallotta, hogyan tüsszöl és köhög a szomszéd szobában az öreg úr.

- No, hogy aludtál, öcsém? - kérdezte másnap Szemere a vendégét.
- Én csak jól aludtam, - felelte Szabó Endre, - de Miklós bátyám talán meghűtötte magát?
- Hallottad, hogy köhögtem?
- Hallottam ám.
- Nem voltam én beteg, öcsém, soha. Hanem az este pipázva feküdtem le, aztán hogyan, hogyan nem, egy szikra ráhullott a taplósipkámra. Az füstölt, az átkozott! El nem tudtam találni, mi a bajom. Reggel, mikor föl akarom tenni, akkor látom, hogy hamu-sipka.

SZÉN JÁNOS

Sakkjáték hazánkban.

Mióta a Szentföldről visszatért katonák megismertették a nyugati népekkel a sakkjátékot, azóta hazánkban is mindig voltak a „legnemesebb játék”-nak kedvelői.

Így legelsőben is Róbert Károly királyunkról tudjuk, hogy udvarában a sakkjátékos kedvelt mulatság volt. Thuróczy említi, hogy Róbert Károly 1335-ben sakktáblával (tabula pro saccis) ajándékozta meg János cseh királyt.

Ez időtől fogva a magyar királyi udvarokban mindig mulattak a sakkal. Mátyás király neje, Beatrix, szenvedélyes sakkozó volt. Ulászló cseh királyt nem egyszer elverte.

II. Lajos korában Batthány Ferencet tartották az ország legjobb sakkjátékosának, aki különben a király főpohárnoka, később horvátországi bán. Az ő idejében egy olasz doktor, Olivér Jeromos kószálta be Európát és fölkereste az egyes országok híresebb sakkozóit, hogy vele sakkozzanak. Száz aranyban játszott egy partit. Ez a sakkhős hazánkba is eljött 1557-ben és Nádasdi Tamásnál mutatkozott be először. Nádasdi nem mérkőzött meg vele, hanem Batthányhoz küldötte, mint e játéknemben legerősebbhez. - Így jegyezte ezt föl Kerékgyártó Á. történetírónk. De arról aztán nem szól a história, hogy milyen eredménnyel mérkőztek.

Főuraink, papok és tudósok foglalkoztak az utóbbi századokban sakkal. Kár, hogy a historikusok nem írtak bővebben róla.

A sakk általánosabb elterjedése csak a XIX. század harmadik évtizedétől kezdődik.

A Dorottya-utcai Wurm-féle kávéházban keletkezett az első sakktársaság.

Szén János a leghíresebb magyar sakkmester csoportosította ott maga köré a sakkjáték kedvelőit.

Erkel Ferenc jeles zeneszerzőnk, *Lőwenthal* a később világhírű sakkhős, és *Grimm* Vince az „elegáns játékmódorú sakkmester” voltak az első magyar sakktársaság vezérei. De akkor még nem volt ezeknek európai hírnevük s ők maguk sem gyanították, hogy a sakkhistoria meg fogja örökíteni neveiket.

Szén mélyen gondolkodva, hibátlan számítással játszott. Játéka nem volt merész, inkább alapos.

Lőwenthalt „sakkhuszárnak” gúnyolták, mert mindig a lovakkal intézte heves rohamait. Innen vette eredetét a sakklónak későbbi „huszár” neve.

Erkel a parasztok, - vagy mint most mondják Márki elnevezése után: „gyalogok” állására számított.

Grimm a futók mestere volt. Ha elszedték a futóit, meg volt zavarodva. Különben arról volt híres, hogy elegánsan játszott: egyenesen mattrá törekedett és egyes tisztek ellen nem indított ostromokat, csak ha erre szüksége volt.

Természetes, hogy ez a négy magyar sakkmester sok játékost vonzott maga köré. *Fényes Elek* statisztikusunk szintén mindennapi játszótársuk volt.

A negyvenes évek elején egy gazdag lengyel mutatkozott be a sakktársaságnak és Szénnel óhajtott mérkőzni. Hevesen játszott és voltak igen szép húzásai. De Szén nyugodt játékán minden csele meghiusult.

Nevezetes, hogy ez a lengyel ismertette meg hazai játékosainkkal a futó gambitot. Később aztán mindennap megjelent a kávéházban és Löwenthallal játszott, mert annak tüzes játéka legjobban megfelelt az övének. 10-14 partit játszottak naponként, és pedig jó nagy összegekben, amit Löwenthal rakott mindig zsebre.

1842-ben oly tekintélyes számban gyülekeztek már egybe a magyar játékosok és oly kitűnő erővel, hogy mérkőzésre merték hívni a párisi sakk-klubot.

Nagy szó volt ez akkor. Mert Páris volt a sakkvilág központja és nem egy világhírű sakkjátékos volt tagja a klubnak. Magyar sakkjátékos pedig akkor még nem ismertek külföldön.

A párisiak mosolyogtak az ajánlaton s megírták, hogy elfogadják a keztyűt.

Ezer forintban ment a multság. Ezt a summát részvényekből állították össze. 10 forint volt egynek az ára, s elképzelhető, hogy mekkora volt a bizalom Szén János iránt, ha azt mondjuk, hogy a részvények hamar elkeltek.

A parti vezetésére bizottságot alakítottak ugyan, de ez csak annyiban vett benne részt, hogy tudomásul vette, micsoda húzást gondolt ki Szén.

Az öreg úr maga elmélkedett rajta és a játék elején mindig komor volt. Mikor már a közepe felé járt a parti, az öreg Szén derült arccal jelent meg a kávéházban, és nagy titkolózva mondogatta barátainak:

- Jól állunk.

A részvények ára egyszerre felszökött. A lengyel duplán veszített örömeiben és a magyar játékosok kezdték kifeszíteni a mellüket.

Négynapos gondolkozási idő volt minden húzás után. Szén valahányszor megkapta a párisi póstát, mindig vidámabb lett.

A győzelem biztos volt.

És csakugyan, egy félesztendei erős küzdelem után a híres párisi sakk-klub csúfosan elvesztette a partit.

A külföldi sakkisták ekkor nagyobb érdeklődéssel fordultak felénk. Szén János neve egyszerre ismert lett az egész kontinensen és a parti minden sakklapban megjelent.

A pesti sakktársaságnak nagy jövőt jósoltak ekkor. De közbejötték a szabadságharc mozgalmai és a sakktársaság odahagyta a 64 kockás harcteret azért a csatamezőért, ahol eleven katonák intézték az ütközeteket, és a tétel a nemzet szabadsága volt.

SZILÁGYI DEZSŐ

Óriás a törpék között.

Olyan szónok, mint John Bright. Tanult. Tud. Van benne akarat és kitartás. Az alkotásai praktikusak. Ha kell, jómodorú; ha kell, goromba, mint a bérkocsis.

Az Isten is miniszternek teremtette.

De a parlamenti menyasszonysága mégis soká tartott.

Ennek azonban ő maga volt az oka.

Életének legfőbb gyöngesége, hogy bevette az Apponyi maszlagát.

Apponyi ugyanis elhitette vele, hogy Magyarországon a polgári származása miatt sohasem lehet miniszter. Egy polgárminiszter volt csak: Horváth Boldizsár. Több nem lesz. Ha mégis lesz valaki, az nem lehet más, csupán csak Szilágyi Dezső, de csak akkor, ha Apponyi lesz a miniszterelnök.

Szilágyi Dezső abban az időben komolyan fogta fel Apponyit. Hitt benne.

De aztán kijózanodott.

Ment a maga útján és a hajóját, ha meg is roncsoltan, de nem összeomlottan vitte a kikötőbe.

Mint miniszter rendkívüli munkaerő és szorgalmas is.

Ez eddig hihetetlenül hangzott. A kövérsége miatt ugyanis ráfogták, hogy lusta és kényelmes. Szilágyi az alkotásaival felel a gonosz nyelveknek.

Az udvarnál nem szerették.

Ahányszor még Bécsben járt, mindig örömmel jött haza. Nem azért, mintha jól végzett volna, hanem mert túlesett a hosszú és hideg ünnepies ábrázatokon.

Bécs ellenzéki fluidumokat látott benne.

Szilágyi Dezső szerette a jó ebédeket (ámbátor a király asztalánál még nem lakott jól magyar ember) - és az is illusztrálta az ő politikai buzgalmát, hogy az ülések ideje alatt semmivel sem étkezett jobban, mint a legutolsó diurnistája. Egy kis borjúpörkölt, egy szelet sonka futtában, néha állva bekapva, - ez az igazságügyminiszter ebédje heteken át.

És ebben annyi a változatosság, hogy ha beszéd során van, akkor egy pohár közönséges asztali bort, ritkán egy pohár madeirát öntött be.

Hogy aztán mennyi a spiritusz a beszédeiben, azt mindenki tudja. Őt hallgatni élvezet, kivált ha rögtönzötten beszél, hogy valakinek a támadásait visszaverje. Ilyenkor a gorombaság csimborasszói magaslatára emelkedve, kápráztató tűzijátékokat produkál.

Az előadásában van valami professzori. Jobbra és balra hajlong. Olykor meg, - különösen, mikor nevéssé akarja tenni a t. előttemszólót, - táncmesteri állásokat vesz föl s az arcán ördögi mosolygás kíséri az éles nyilatkat, amelyeket biztos és erős kézzel lő az ellenfelére, egy perc alatt elborítva ezernyi sebbel, amelyek közül nem egy életveszélyes is.

A privát életben, hol selyem, hol pokróc. Az alantasaival szemben mindig pokróc, de nem azért, mintha rossz ember volna, hanem mert únja az aprócseprő ügyeket és mindig kevesli, amit dolgoznak.

Tud angolul, franciául és németül. A memóriája nem éppen kitűnő, de az elméje friss és széles határban mozog.

Kitűnően vív és kedvesen udvarol. De nem kitartással.

Ez az oka, hogy házasságig nem udvarolt senkinek.

TÁRKÁNYI BÉLA

Tisztelt ünneplő közönség!³

A Magyar Tudományos Akadémia megbízott, hogy jelen legyek az ő képében itt ezen az irodalmi ünnepen, és tolmácsoljam az üdvözlését.

Bizonyára érzik Önök is, hogy nemzeti művelődésünknek ez a nagytekintetű főintézete ebben az üdvözlésben nemcsak a szokásos pálmalevelet küldte ide, hogy egy tagja beleillessze az ünnep koszorújába. Változtak az idők: írónak és irodalomnak ma, - ebben a szerencsétlenségbe fordított országban, - más a jelentősége, mint azelőtt.

A háború előtt az író egyszerű munkása volt a közművelődésnek. Mint a tanító, mint a pap, mint a professzor. Az iskolákon túl az író könyvei, színművei, dalai folytatták az ember-nemesítés, nemzetfejlesztés munkáját. Névvél, vagy névtelenül. A könyvírók névvél, a dalírók többnyire névtelenül. Ha valami szép dalban ringatózott a lelkünk, ha valami nemesszövegű színművet láttunk, ha valami gyönyörködtető vagy elérzékenyítő könyvet olvastunk, az érzésünk kiemelkedett a köznapiélet apró kedvetlenségeiből, sarából, porából, kicsinyes unalmaiból. Az érzésünk ez volt:

- Mégis csak szép embernek lenni: Szép és méltóságos valami, hogy ember vagyok.

Ma: ha dalt hallok, ha színjátékot látok, ha megnyitom valamelyik kedves könyvemet: Berzsenyit, Jókait, Petőfit, Vörösmartyt, Arany Jánost..., az érzésem ez:

- Mégis csak szép magyarnak lenni. Szép és méltóságos valami, hogy magyar vagyok.

És túl az új határokon... amerre a Nap kél, és Nap nyugoszik, s északnak és délnek, amerre csak átfestik a vasúti állomások nevét, s amerre csak szobrokat döntenek és zúznak, mindenfelé él a magyar dal, és él a magyar könyv. Mert a magyar dalt átfesteni nem lehet. És a magyar könyvből a magyar lelket kidönteni nem lehet.

A magyar lélek... megtartó bástyája a magyar könyv, a magyar irodalom. Ezt a bástyát felrobbantani, arra nincs elég puskapora sem a kisántántnak, sem a nagynak. Ez a bástya a mi elrabolhatatlan, kifoszthatatlan, bilincsbe verhetetlen, ledönthetetlen, összetörhetetlen erőnk. S ha olykor könnyes szemmel nézünk is a jövő idők kódébe, ezen bástyán mindig napfényben, mindig biztonságban érezzük magunkat. Ez a bástya a mi San Salvador szigetünk.

Petőfi szobrát lefejezhették Pozsonyban, de a költeményeit nem fejezhették le. Tied hazám e szív, s e lélek... Kölcsey szobrát ledönthették Szatmáron, de a himnusza átzeng a határzáró szuronykerítésen, és átzúg a bilincsek csörgésén. Átzeng és átzúg hozzánk rab-keletről, és rab-északról, és rab-délről. És visszazeng innen a kifosztott, a meggyalázott, ma is vérző és gyászoló Maradék-Magyarországból rab-keletnek. és rab-északnak, és rab-délnek: Megbűnhötte már e nép...

Tisztelt hölgyeim és uraim, mégis csak szép és méltóságos valami, hogy magyarok vagyunk.

Ezzel a gondolattal vagyok jelen itt a magyar írótoltnak ezen az emlékünnepeken, és adom át a M. T. Akadémia üdvözlését.

³ A szerző egyetlen szónoki műve.

THALY KÁLMÁN

Karakterisztikus tatárfej, összenyomott, erősvonású arc. A fejét pedig mintha mindennap a borbély kirakatából hozná a házba.

Valamikor fekete ember volt. Most már fehéresszürke. Hiába, megöregszik minden a világon.

Ő mint poéta kezdte a nyilvánosságot. Ő írta az *Árpád apánk, ne féltsd ősi nemzedet*: kezdetű bokázó nótának a szövegét. Ma már nem igen ismerik ezt a nótát, mert nem bokázik a magyar, de a hatvanas években együtt énekelték a *Garabangyi* (Garibaldi) nótával országszerte.

Az arca és alakja olyan pogányul kuruc, hogy az ember első látásra azt mondja:

- No, ha ez felöltözne gyolcsingbe, gatyába, nem szeretnék vele találkozni a Bakonyban.

Pedig egy galambszívű, jólelkű öreg úr. Ha fel is rukkan olykor, öt perc múlva már ő maga siet békülni, és csak azért nem vakarja a fejét röstelkedésében, mert a frizuráját összezavarná vele.

Rendesen a Fejérváry miniszter széke mellett ül és innen beszélve szokta összeszidni szemtől szembe rögtönzött haraggal. Fejérváry mosolyogva néz rá. Az öreg meg csak beszél, csak ágál. Mikor aztán bevégezi, az az első dolga, hogy előveszi a zsebéből a cukorpikszist és odakínálja Fejérvárynak.

Csak hogy míg a pikszisre kerül a sor, nagyot kell addig várni, mert Thaly Kálmán minden pillanatban kész arra, hogy beszédet kezdjen, csak a befejezést nem tudja megtalálni.

Hiába oszlik ki a teremből az egész országgyűlés, hiába sugdossák hátulról:

- Fejezd már be!

Neki ez mindig nagy munka s csak a végső kimerülés bírja rá, hogy az utolsó mondatot befejezze.

Politikájában nem enged a negyvennyolcból.

A kurucokból gyakran idéz. Még a mennyország trónjára is azt látja felírva:

„Pro patria et libertate!”

TISZA KÁLMÁN

Tisza Kálmánt úgy nézték a karzati látogatók, mint a múmiákat szokták nézni a múzeumban.

Nem kellett megmutatni, melyik az. Kerekfejű, fehérszakálú, vékonybajuszú és feketepápaszemű arca épp olyan ismert, mint Bismarké, vagy a királyé.

Az évek hosszú során nem is változott semmit. Legfeljebb annyit, hogy a szakála tiszta hófehérré vált, olyan fehérré, mint bátyjéé, Tisza Lászlóé, aki más egyébbel nem is tűnik ki a képviselők közül.

Tisza Kálmán ma már hallgató ember.

Ha bent járt a Házban, szívesebben üldögélt künn a folyosón, ahol elmaradhatatlanul mellette lehetett látni az ő kedves krónikását, *Mikszáth* Kálmánt. Mikszáthot szerethette is. A nimbuszát, melyet az uralkodása teljesen lekoptatott, Mikszáth aranyozta helyre a humorával. Ha Mikszáth nincsen, Tisza ma fekete alakja a magyar parlament történetének.

Tisza Kálmánt mi épp úgy nem mérhetjük meg, mint ahogy Vajay képviselő uram nem tudta megmérni a Szent István tornyát, mikor Bécsben járván, alája állott és fölneézett rá, és fölkiáltott:

- Jaj, de magos!

Ezelőtt pár évvel magam is láttam, hogyan hajladoztak előtte az emberek.

Ma már nem hajladozik senki.

Tisza Kálmán egyszerű öreg úr. Pózolni sohasem is tudott. Most is azt a kabátot viseli, amit a nagyváradi szabója varr neki és pirítósz kenyéret eszik kuglerek helyett a vacsorája után.

A parlamentnek most már csendes tagja ő. Csupán akkor lehet látni a teremben, mikor Wekerle, vagy Horváth Gyula beszél, vagy pedig mikor előre jeleznek valami érdekes beszédet.

Ilyenkor a Wekerle és Hieronimy széke mögött levő harmadik padba ül be. A fején fekete sapka. A kezében pedig a gömbölyű keménykalapját tartogatja. Az arca a szónok felé fordul. A csattanós helyeken jókedvűen hunyorgat. Wekerlének mosolyog. Horváth Gyulának bólint is olykor.

Mikor ő beszél, az egész ház elcsendesül. Egyesek kiállanak a középre. Herman Ottó a két tenyeréből pótfületeket csinál. Károlyi Gábor pedig olyan, mint a macska villámláskor.

Zengéstelen, száraz, gyöngye és nehezen érthető hangon szólal meg, de amiket mond, minden szavának van értéke és súlya.

A karzati közönség ilyenkor boszankodva hajlik előre és hegyezi a füleit, csak az alant felzúgó helyeslések vagy ellentmondások jutnak fel hozzá.

Az öreg úr különben ma már inkább csak a folyosón beszél. Kritikus napokon bemegy Wekerléhez a miniszterszobába és ott ad neki tanácsokat, vagy pedig, mikor a parlamentben váratlan vihar tör ki, a padból izen Pulszky Gusztinak, vagy Hieronimytól hozzá. Ezt persze mindig oly kíméletesen teszi, hogy alig lehet észrevenni.

Az öreg úr nem változott. De a tábor, az változott. Az öreg úr ma is olyan csendes, olyan egyszerű, olyan barátságos, mint azelőtt volt.

Wekerle eltanulta tőle a ravaszságot, de nem a házi politikát, azt a modort, amellyel Tisza a szabadelvű párt minden tagját barátjává tudta tenni.

Az öreg úr jóbarát volt és meleg ember. Wekerle gőgös és hideg.

Az öreg úr szilárd volt. Wekerle makacs.

Az öreg úr szerény volt. Wekerle feszeleg.

Az öreg urat a király szerette. Wekerlét elszíveli.

Az öreg úr uralkodott tizennégy esztendeig. Wekerle nem fog uralkodni négy esztendeig.

Tiszára azt mondták, hazafiatlan ember. Magam is ingerült voltam ellene, mikor Kossuthot kihonosították. Hanem valami mégis megnyitotta iránta a véleményemet.

Egy ízben ugyanis meg akartam venni Rozsnyai antikváriusnál Horváth Mihálynak a magyar nemzet történelmét. S ugyanakkor, mikor a boltban alkudtam rá, belépett az öreg úr:

- Van-e egy Horváth Mihály? - kérdezte a kereskedőtől.

- Van, - felelte az, örömeben reszketve.

- Mi az ára?

- Harminc forint, kegyelmes uram.

- Megveszem, - mondá az öreg úr a kopott bugyellárisát elővéve, - újonnan nem kapom, aztán nevenapja lesz holnap a fiamnak.

És megvette.

Hanem, hogy aztán Tisza Pista mit tanult ebből a történelemből, az a jövő történelme írja majd meg.

TOLSZTOJ LEÓ

Ez a föld.

Tolsztoj egy hírlapi cikket bocsátott világgá. Az volt abban, hogy ez a szó: *haza*, frázis: - belénk hazudott hamis érzelmek: hogy a hazáját voltaképpen senki sem szereti, és hogy elkövetkezik az az idő, amikor minden embernek a nagy világ lesz közösgye hazája.

Bővebben nem mondhatom el a cikkét. Annyira idegen nóta volt ez nekem, hogy nem kívántam az emlékezetemben megtartani. A lapot eldobtam. Az első percben olyan formán éreztem, mintha azt látnám, hogy valaki az anyját rugdalja. Később arra gondoltam, hogy Tolsztojt bölcsnek nevezik, és hogy ő nem a mi korunknak beszél. A bölcsök egyenes úton mennek, és előre-érkeznek; és a magaslaton megállva így szólnak:

- Új föld, új út, erre jöjjetek!

Mi pedig tévelygünk és elmaradozunk. És azt mondjuk:

- Bolondokat beszél az öreg.

Negyedmagammal megyek: egy úr, egy pap, meg egy paraszt van velem.

- Mi a haza? - kérdeztem tőlük.

- Hazám a szívem, - mondja az úr.

- Hazám az ég, - mondja a pap.

- Hazám a falum, - mondja a paraszt.

Az öreg bölcs leoldja a szemüvegét a füléről, és azt mondja:

- Nézz bele. Lásd a világot. Két különböző világrész kutyája összetalálkozik - és megérti egymást. Két különböző világrész embere összetalálkozik - és nem érti meg egymást. A kutyák állatok: az emberek istenek. Az embereknek utól kell érniök a kutyákat.

Eleinte szédülök az erős üvegtől, de később hozzáilleszkedik a látásom. A mi országunk kicsi. Az emberek is kicsinyek benne. Aki nagy, az összezsugorodik, hogy ne lássék nagynak. Aki alacsony, az hamis sarkakon jár, hogy ne lássék alacsonynak. Csak az állam nagy és erős. Nincs olyan hajlék, ahova be ne tolja a kezét. Ma adót rabol, holnap legényfiút. Egyik markában a pénzünk, a másikban az életünk.

Hát mindegy. Az ember ember, és az ország ország. Legyen világegység. Lepje el a rónáinkat, völgyeinket muszka, német, angol, cseh. A balatoni hajókon lengedezzen a kínai sárkány. A tiszai hajókon a dán fehér kereszt. Mi pedig kerekedjünk föl falvankint, és menjünk Muszkaországba, Belgiumba, Morvaországba. Nemzetek nincsenek többé, csak emberek vannak. Országok nincsenek többé, csak világ van. Hagyja el a keveredés kedvéért a magyar ezt a földet.

Ezekre a gondolatokra mégis egy hatalmas hullámvetést érzek a lelkemben: hullámvetést, amely e gondolatokkal szembe rohan.

Pedig magam is azt mondom, hogy a frázisok kora lejárt. A gondolkodás nálunk is levetette az ócska köntösét. Az iskolázott embereink isznak a modern világbölcsességnek hideg Bosko üvegéből és mindegyik mást iszik belőle. Csak a Tisza vizét nem issza egy sem. Az új

időknek cilinderkalapos szürke szelleme már a mi szívünkre is rátette vértelen kezét, és megszoktatta arra, hogy ha dobog is, hidegen dobogjon. Lám, fejet bólintunk már az orosz bölcsnek új evangéliumára, és mi is azt mondjuk:

- Igen, a föld közös; az ember egyforma; a harang nem egyéb, mint vasfityegővel rezgetett bronz-öntvény és a világ teremő minden nemzetnek egy istene.

És mégis mi magyarok, mikor a mi földünkről van szó, a mi falvainkról, városainkról, házainkról, vidékeinkről, mikor azt mondja valaki, hogy a Rákóczi, Kossuth hadai voltaképpen csak piros vizet eresztettek erre a földre, éshogy a zászlóink rongyok, a multunk dicsősége lidércfény, a jövőnk reménye képzelődés; hogy ez a föld nem haza, csak föld, és hogy mondjunk le hasznos cserébe a világegység eszméjéért a hozzá való tömeges ragaszkodásról, mondjunk le a fényeiről és az álmairól és vegyünk részt a nagy nemzetkeveredésben - akkor minden más ital elpárolog a fejünkből, csak az édes Tisza vizének ereje marad benne. A szívünk fölmelegsik egy másik láthatatlan kéz melegétől, a vasfityegő által rezgővé tett érc ismerős, hozzánk érhető szóval beszélő szent harang nekünk. A zászlórongyokat pedig megcsókoljuk, mert apánk vére nem piros víz, hanem égő fájdalom, és az országunk nem agyagtömegek területe, hanem Szentföldünk nekünk.

Van hibánk, van szerencsétlenségünk és van bánatunk. De a puszták magányán élő betűtudatlan parasztunk is mindig tudta és mondotta:

- Él még a magyarok Istene!

Ki az a magyarok Istene. Ki az a külön Isten, akit a római világreligió ezer esztendő óta nem bírt eltávolítani ettől a nemzettől; akinek a hitét vassal és arannyal irtották és mégis van; akinek a vallását nem tanítják és mégis tudjuk; akihez mindig akkor kiáltunk, mikor nem egyedül, hanem egész nemzetestül ülünk a szomorúságban.

Bizony ez a rejtelmes valaki a soktudású bölcseségnél is nagyobb erő, ez a modern kor szelleménél is istenibb nemzet-lélek, ez a mi országunk őrszelleme, akit tőlünk ki nem gyilkolhatott sem a tatár, sem a török, sem az osztrák, sem a világbölcsesség.

Nincsenek kísértetek. Nincsenek boszorkányok. És nincsenek szellemek. De ez az egy szellem van, - nevezzük bár őt a magyarok Istenének, vagy géniusznak, haza-érzésnek, földerőnek vagy semminek, - de van!

Hogy micsoda valóság, meglevőség ez, arról még nem írt könyvet az akadémia. Analizálva, obszerválva, számokba foglalva, könyvekben magyarázva nincsen. Csak annyit tudunk róla, hogy egészében felfoghatatlan, és láthatatlan. Olykor századokig alvó gyöngesség, olykor egy perc alatt viharrá rettenesedő hatalom. Van vonzó ereje, amely hazavonja a más egek alatt járó magyar embert. Van átalakító ereje, amely magyarrá teszi az idegen országból idegenül született embert. És van lekötő ereje, amely magához öleli az itthon-levőt.

A földünk őszelleme ez. Nem hiszünk benne, mert 1895-öt írunk, és már nem hiszünk semmit. Nem is tiszteljük, mert 1895-öt írunk és már nem tisztelünk semmit. De azért ő nem távozik el tőlünk. Hallanunk kell a szavát, mikor az idegen országban a párnán fekvő fejünkhöz odahajolva susogja:

- Gyere haza... Gyere haza édes fiam!

Rodostóban sírással felelnek rá.

Turinban gyötrelmes küzdelem között mondja neki egy hang: - „Nem, nem!” - Az emigránsokat hazahozza az olasz földről, a bolyongókat hazahozza más csillagok alól, még a szegény tanulatlan szegedi kubikos is hazajön a szavára Romániából.

És itthon ez a földszellem az, amely a német Hederichből Héderváryt, a román Vojkból Hunyadit, az olasz Brebireből Zrinyit, az arezzói Gvadagniból Gvadányit formálta; amely a cseh Csermák lantjára magyar húrokat ajzott és a lengyel Bémet megkoszorúzva ölelte fiának. Ez a földszellem marasztotta itt az ötvenes évek morva és cseh beamtereit, és tette magyar fiúknak apjává, s ma is ugyanez a földszellem kér ezer meg ezer magyar nevet a belügy-minisztériumból a fiainak, és hazát az elszakadottaknak.

A földünknek ez a lelke az, amely két erős karjával átfogja azt, akit a sorsa vagy ötlete külföldre küld, és azt mondja neki:

- Ne menj fiam, ne menj!

Ki az, aki nem érezte valaha ezt a láthatatlan erőt, vagy nem hallotta valamelyiket e hangtalan susogások közül?

Ez a szellem a mi földanyánk.

Ismerte őt már az ősidőknek még meg nem katolizált pogány magyarja is, midőn a betegsége fájalmában fölkiáltott:

*Föld, édes anya, te neked mondom el őket: ennec a torcában erős pöörős toroc erezködet, -
oszollyon, romollyon, benne meg ne maradhasson.*

Aminthogy a szőregi paraszt ma is csaknem ugyanezt kiáltja a torokbajában, mondván:

Főd anyám!

Torkom fáj!

Néköd panaszolom!

Gyógyítsd meg!

És arcára borul és háromszor megcsókolja a földet.

A békésmegyei paraszt mikor érzi az utolsó óráját, lekívánkozik az ágyról a pusztára földre. Ott könnyebben hal meg, - mindenki tudja.

A földnek ez a megbecsülése talán idegen az emeletes házakban lakó és szurkon járó emberfajtának, de nem idegen nekünk, akik az országnak nem azon a köves középpontján élünk.

Mi a föld emberei vagyunk, és nem a faragott köveké. Mi ebből a földből nőttünk ki, mint a fáink. Mi ehhez a földhöz millió gyökérszállal ragaszkodunk, mint a fáink.

Nem érdemünk ez, csak természetünk. A pacsirtának sem érdeme, csak természete az, hogy még röpködésében is a földjét nézi és annak énekel, s a gólyának sem érdeme, csak természete az, hogy a vizeinkre mindig visszatér.

Nem szeretem a lakkot és nem szeretem az aranyozást. Mi nem vagyunk ugyanazok, akik ezelőtt ezer évvel bejöttek. Az ősi hordók régi, nemes, de meg-megfogyatkozott borát új termékek nedvével kellett feltölteni és frissíteni.

Az ő érzelme- és gondolatviláguk is más volt, mint a mienk. Ők nem azok voltak, amik mink vagyunk, és mi nem lehetünk azok, amik ők voltak. De azért a Bene vitéz csontvázát mégis másnemű meghatottsággal nézzük, mint a Buláki múzeum II. Ramszeszének maradványát. Bene vitéznél szép és tisztességes gondolat az nekünk, hogy a díszruhájában, a lova hátán ülve temette el magát, ellenben a Ramszesz csontjainál csak a mulandóság szárnylebenése érinti a lelkünket. Merthát Bene vitéz adta teremtette pogányhitű legénye, ha nem is szegtünk vele kenyeret egy század asztalánál, de az is szegény a mi földanyánknak a gyereke volt.

Ennek az anyának a szeretetére nincs katekizmus a mi katekizmusaink között és nincs prédikálószerű a mi templomainkban. De nem is kell talán. Mikor a mezőn járunk, a kezénél vezetve a gyerekünket, megállunk egy helyen és így szólunk:

- Tudod-e, miért olyan magas itt a fű? Itt csata volt, fiam. A nagyapád apja itt esett el, szegény.

A gyerek nem ismerte a nagyapja apját, de azért egykor majd az is idevezeti a maga gyerekeit és azt mondja neki:

- Tudod-e, miért olyan magas itt a fű? Itt csata volt, fiam. A nagyapád nagyapja itt esett el, szegény.

Mert a föld is katekizmus, szent kérdések és szent feleletek vannak benne. Némelyik feleletet már benőtte a fű, és elfújta a szél. De a kérdése megmaradt, és azon eltűnődünk mi a gondolatainkkal, a pásztor a furulyájával.

Nem is adjuk ám el a mi sovány, kedves földjeinket, a mi rozzant, de meleg házainkat, hacsak a nyomorúság vagy az adótörvény el nem erőszakolja tőlünk. Akik itthon vannak, nem válnának meg azoktól, akik meg távol vannak, azok haza-hazajönnek, mint a fecskék az eresz alá:

- Míg fiatalok, hazajönnek mulatozni, mikor öregek, hazajönnek lealkonyodni.

Némelyikünknek nincs is földje. Nekem sincsen. Nincs egy tenyérnyi földem, amelyre a fejemet lehajthatnám. De azért enyémnek érzem az egész hazát, az egész vármegyét, az egész falut. Föl-fölbuzogó örömmel járok azokon a földeken, amelyeknek minden háza, udvara, fája, árka, patakja, mesgyéje, rétje egy-egy sor írás, egy-egy fölkiáltó-jel a tavaszom történetében. Keresem a vizek partján az én gyermeklábaim nyomát. Az emlékezetem ide-oda száll, mint a pillangó a virágok fölött, és betelik az én lelkem az örvendezések mézével. Olykor aztán beballagok a temetőbe is. Az szép hely. Ott van egy nagy domb és négy fakereszt rajta. Lesz, lesz valamikor mégis egy tenyérnyi földem, ahova lehajthatom a fejemet. Az a mi családi birtokunk.

Kreutzer-sonata.

Matematikai javaslat felnőtt gyermekeknek: miként tanácsos a közönséges összeadást algebrai művelettel helyettesíteni. A számok papirosból vannak kinyírva és az érdeklődés ébren-tartásáért pirosra, kékre, fehérre és feketére befestve. De azért nem érti meg senkise.

TÓTH BÉLA

Úri ember volt. Modora, másokkal bánása úri. De az embert csak addig szerette, míg mellette volt. Azután analizált. Hálás volt az iránta tanúsított figyelemért és szeretetnyilvánításért.

Schopenhauert olvasta, de a jó asztalt szerette.

Látogatóba nem járt sehova. Mindenkit gyűlölt, útált, számárnak tartott, de nem mondta. Ha valaki közeledett hozzá, abban a pillanatban szerette.

Az utcán mindig magánosan járt, felvont szemöldökkel a semmibe nézve, nyugodtan. Sohse sietett.

Mindent helyeselt:

Konstantinápolyi utunkon egy hengegő oláh a hajón.

- Szóljak neki?

- Nem érdemes.

- Igaz.

Kisidő múlva:

- Ez mégis túrhetetlen.

- De mi közünk vele.

- Igaz.

- Az ilyen embert tárgynak kell nézni.

- Ez az én véleményem is.

Öt perc múlva fölkelte és pofon ütötte az oláht.

Konstantinápolyból kitiltották.

Halála híre 1907 ápr. 4.

Temetése ápr. 5.

Árva volt a temetésén is, mint életében. Újságírók és az ellenségei kísérték. A kegyesrendiek közül nem volt ott senki, pedig azt a szerzetet mennyi szeretettel emlegette. A zsidók keresztényebbek voltak, mint ők.

Konstantinápolyból a legnagyobb fezt hoztam el neki. Kicsi lett.

Egyszer drámaírással is megpróbálkozott.

Felesége halála után újra a pálinkaivás. - Ez ölte meg.

UGRON GÁBOR

Mikoriban az országgyűlések írását kezdettem, egy napon, ahogy a házba lépek, nagy lármát hallok ki a teremből, mintha legalább is öt ember gyilkolta volna egymást odabenn.

- Mi az, mi történik? - kérdem ijedten az ajtón álló rendőrt.

- Semmi, - feleli a rendőr, - Ugron beszél.

Bemegyek a terembe, hát csakugyan Ugron áll ott és velőkbe csattogó éles, erős hangon beszél arról, hogy a marhasót némely esetben tisztábban szeretik a gazdák.

Ez a beszéd úgy tűnt fel nekem, mintha Kinizsi Pált látnám, amint hősi erejének teljességét kifejtve, a két kardjával bőszerűen tranchirozna egy kirántott csirkét.

Ugron nem találkozott a maga epochájával.

Ugron forradalmárnak született. A lelke tűz. A szónoklatai viharok. A mondatai kartácsok, amelyek robbannak és gyújtanak, de sohasem ölnek.

Ugron kiváló elme és kiváló szónok.

Mikor a marhasónál nagyobb érdekességű témáról beszél, az mindig eseményszámba megy. Ő már a bevezetésével túl megy azon a sikeren, hogy leköti a hallgatóság figyelmét. Ő a lelkeket ragadja magával.

Gyújt.

Rémít.

Fenyeget.

Villámot suhogtat a kormány feje fölé.

Lő, vág, szúr.

És mindezt egy perc alatt.

A következő pillanatban egyszerre leesik a hangja, és te kijózanodva, bámulva nézel rá. De a következő percben ismét ott vagy, ahol előbb voltál. Mert Ugron hangja ismét emelkedik. Hosszú, vékony mutatójával csáklya gyanánt vagdalja a levegőt, s a hangja csattog és a vihar újból feltornyosul és a villámok újra csattognak.

És ez így megy néha egy órán keresztül.

Ugronnak valóban az a nagy hibája, hogy nem tudja a hangját modulálni. Nem ismeri azokat a szónoklati fogásokat, amik csak a hang erejének *kellő* időkből és szavakhoz alkalmazottan való beosztásában érvényesülhetnek. Sohasem olvasta, hogyan szónokolt Kossuth, és nem tudja azt, amit a legkisebb énekes színész is tud: a *crescendo* és *decrescendo* alkalmazását.

Ugron máskülönben magas, kerekfejű, aprószemű, tuskésszakálú ember. A bajúszát nem gondolja, ami sokat levon az arca festőiségéből. Öltözködni nem tud.

Azt mondják róla, hogy ősrégi székely családból származik és hogy túlságosan takarékos ember.

Nem tudom.

Mindössze a multját: Pesten tanult, Párisba ment 24 éves korában az 1871-iki szorongatáskor, hogy a köztársaság zászlója alatt harcoljon. Majd a Garibaldi seregébe állott és részt vett egynehány csatában.

A katonai kérdésekben való jártassága innen származik.

Fejérváry minisztert sokszor mennykövezi. Az ember azt hiszi ilyenkor: no most mingyárt neki esik és széttépi.

Pedig a beszéde után együtt cigarettáznak künn a folyosón...

VAJDA JÁNOS

Vajda János albérlője.

Valami mérnökféle kedves úriember járt egyszer nálam, - van már vagy tíz éve. A nevét, bizony sajnálom, elfeledtem. De a beszélgetésünkben elmondta, hogyan ismerkedett meg Vajda Jánossal?

Azt nem felejtettem el.

Papirosra azonban mégse tettem a történetét. Semmiségnek gondoltam, afféle szappanbuboréknak, amely egy percre gyönyörködtet s mingyárt vége is.

Hanem a napokban olvastam az angol Böklnek a dicséretét, hogy a historikusokat ő szoktatta el az anekdotázástól. Hát, - mint Eötvös Károly mondaná, - derék ember volt, okos ember volt az a Bökl, de ebben mégis hibázott.

Merthiszen igaz, hogy merőben anekdotákból nem való történelmet írni, de maradjanak meg azért az anekdoták is. A kalács is jobbízú, ha itt-ott mazsola is van benne. Meg aztán a történelemben a legkisebb anekdóta is úgy világosít, mint a fényvetítő-gépek.

Az irodalom történetében is.

Eszembe jutott az a kicsiség is Vajda Jánosról. Mennyivel jobban elém-hozza azt a zord poétát, mint azok a szélesen tudományos értekezések.

Íme, ahogyan elmondta:

*

- Ismertem én kérem Vajda Jánost is. Igaz, hogy csak egyszer beszéltem vele életemben, de másodszer már nem is kerestem rá alkalmat.

Akkor történt ez, mikor az utolsó technikai évemre mentem fel Budapestre.

Délben érkeztem oda. Éshát persze először is lakást kerestem.

Ahogy kilépek a Nádor-hotelből, mingyárt ott kezdem meg a kapucédulák olvasását.

Nézek is vagy három házban afféle szobácskákat.

Nem nekem valók.

Megint egy kapu, megint cédulák rajta. Az egyik fehér, új cédula, friss írás rajta:

Tiszta kis szoba, úriembernél,
úriembernek kiadó.
Olcsó. II. em. 16.

- Hm. Furcsa.

Nézem bent a kapu alatt: ki lakik a *II. em. 16-on*?

Olvasom:

Vajda János.

Csak eldöbben a szívem: micsoda szerencsés nap ez!

No kibérlem, akármilyen! Kibérlem, akármennyibe kerül is!

Kettesével ugráltam át a lépcsőket, hogy ha netán valaki éppen nézné a szobát, ráígérjek, eléje vágjak.

De hátha máris másé a szoba, s a cédulát csak otffelejtették?

Aggodalmas sietséggel keresem a 16-ot.

Megtalálom.

Konyha.

Egy idős cselédféle asszony mosogat benne.

- Jónapot. Kiadó még az a szoba?

- Kiadó, - feleli alázatos szemmel. - Meg tetszik nézni?

- Megnézem.

- Húsz forint.

- Megnézem.

- Hát tessék kicsit várni: szólok előbb az úrnak.

S megtörli a kezét. Óvatosan nyitja a kilincset, bekandít, aztán bemegy.

Engem otthagyt a konyhán.

Rendbe-szedem a kabátomat. Tapintok a nyakkendőmre. Megsimítom a bajuszkámat. Pillantok a cipőmre is: poros-e? Állok áhítatos várakozással.

Dörmögést hallok bent.

A szívem dobog.

S hallom is a szavakat:

- Hát csak győjjön.

Az asszony megnyitja az ajtót.

- Tessék ifiúr, - mondja alázatosan.

S megy előre lábujjhegyen, mintha beteg mellett járna.

Szalónféle szobácskába lépek. A szemem egyszerre Vajda Jánosra tapad. Ott ül a díványon az alacsony szobácskában. A díványnak a közepén ül. Hamuszínű hálóköntös van rajta, s előtte az asztalkán feketekávés csésze, a csésze mellett hímzett házisapka. Csibukozik.

- Aláoszolgálja, - rebegek oly meghajlással, mint a kisdíákok szoktak a professzoruk előtt.

Valamit dörmög. Biccent is a fejével. Csak úgy szemszögletből pillant rám. Aztán elnéz mellettem. Sunyorgó szemmel néz az ablakra, mintha versről gondolkodna.

- Tessék, - mondja halkán az asszony.

S megy tovább előre. Kinyit egy ajtócskát.

- Ez az.

Nyomorult kis zug. Udvari, egyablakos. Látszik, hogy a túlsó lakásnak a cselédszobája volt valamikor, de a nagy lakásokból aprókat csináltatott a tulajdonos.

A szobában egyébiránt semmi sincs, csak egy rossz vaságy, meg egy sárga asztalka, amelynek a festése már megvedlett. No meg egy rossz nádszék. Olyan szobát nyolc forinton is lehetett bérelni abban az időben.

De én nem is igen néztem, csak éppen forma kedvéért.

- Jó lesz, - mondtam, - bérelem.

- Hát akkor a költő úrral tessék beszélni.

S bevonta az ajtót, visszatért lábujjhegyen a konyhába.

Én csak álltam a költő úr előtt. A szívem dobogott. Az inam remegett.

- A szoba éppen nekem való, - rebegtem tisztelettel.

- No derék, - szólalt meg nyájasan, - derék. És látom: ön rendes fiatalember.

Megszippantotta a csibukját:

- Dehát kicsoda maga?

Mondom a nevemet, és hogy technikus vagyok.

- Technikus. Derék. Technikus: jó pálya. Megegyeztek Katival a szoba árában?

- Meg, kéremalássan. Húsz forintot mondott. Tessék, mingyárt ki is fizetem.

Elővontam a tárcámat, és eléje tettem illedelmesen a két bankót az asztalra, mintha két tojást tettem volna oda.

- Tessék.

Sunyorít a pénzre, és sunyorít rám is.

- No derék. Tehát ön itt fog lakni. Ez a szoba az öné. A másik ott, az én hálószobám.

- Igenis kéremalássan.

- No derék. Hogy híjják?

Mondom megint a nevemet.

- Mi az apja?

- Kasznár, kéremalássan.

- Kasznár. Derék. Kasznárság: jó pálya. A föld javaiban él. Jó pálya.

- És ha lehet, - mondtam alázatosan, - mingyárt be is költöznék.

- Mingyárt? - kérdezte megütközve.

- Ha lehet. Mert hotelban lakom.

- Lehet, - mormogta elkomolyodva, - lehet. Megfizette: lehet. Tehát már lakóm. Jön, megy. Amikor tetszik.

S elborultan nézett maga elé. Mintha csak magában mormogna, ismételte:

- Jön, megy, amikor tetszik.

Fölemelte a fejét és szigorúan nézett:

- Járnak ide majd a barátjai is?

- Nem, kérem, nem fognak járn.

- Mer azt nem szeretem.
- Nem fognak járni.
- De talán van leányismerőse, vagy másféle nő?
- Nincs kérem.
- Mer azt nem szeretem.
- Nincs kérem.
- Akkor hát ön jár hozzájuk és kimaradoz. Későn tér haza.

S aggodalmasan pillogott.

- Nem maradozok ki kérem.
- Hát én azt nem is tűröm. Nem tűröm, hogy későn járjon. Hogy itt ajtókat nyitogasson, kopogjon, zörögjön, dörögjön...
- Kérem én...
- De hiszen tudom én: az ilyen fiatal sihederek ki-kimaradoznak, rendetlenkednek! lumpolnak! betyárkodnak!

Fölkelt és a szeme kigyulladt a haragtól. A haja, a szeme, a szemöldöke, a bajusza csupa tüske, csupa fehér tüske. A szeméből mintha kék szikrák löveltek volna reám. Egyre dörgőbb hangon folytatta:

- Semmi, kíméletet, semmi, tisztességet nem ismernek!
- De kérem, - mentegetődztem alázatosan.
- Hazudik, ne is szóljon, mert hazudik! Látom én mindennap a Fiume-kávéházban a mai fiatalságot: már reggel kilenc órakor biliárdoznak! Haszontalan léha fráterek! Maga se különb! Nem is alkuszik arra a szobára! Csak fogja a pénzt: ideveti az asztalra. Amit az apja verejtékes munkával keres! Hajnalban kel az apja, lótfut, mint a komfortáblis ló, még pihenése sincs! És az ilyen ficsúrok csakúgy szórják! Mintha boglyában állna a bankó otthon! „*Húsz forint. Itt van. A szoba az enyém.*” És itt keresztül-kasul jár rajtam azér a nyomorult húsz forintért: itt jön-megy, mintha az övé volna az egész ház! Leül és badarságokat mond nekem, hülyeségeket, butaságokat! Itt kopog, krárog, itt részegen dülöngözik! Hallatlan rüpökség! Hallja maga: ide ugyan be nem hozza a ládáját! Itt a pénze! Takarodjék innen haszontalan fráter, hitvány himpellér!

Ma se tudom, hogyan jutottam ki abból a szobából. Még csak annyit hallottam mögöttem, hogy a vihar a gazdasszonyra fordult:

- Kati, ostoba lúd! Miket tanácsol maga nekem!? Micsoda szemérmesség! Vegye le azonnal azt a cédulát a kapuról!

WEKERLE SÁNDOR

(1894.)

Magas, testes ember.

A súlya 156 kiló. Járása nehézkes és a lábahegyét befelé fordítva jár, ami akkor is rosszul állana neki, ha nem volna magyar miniszterelnök.

Az arcát beretválja és az első pillanatra a lakáj hatását teszi az emberre, később azonban csak előnyére válik finom szögellatú fehér nagy arcának, amelyen a vidámság és ravaszság derüje játszik folyton, míg apró fekete szemeiből az elmésség kiragyog.

A haja szürke, rövid és tüskés; gondos oldalválasztékkal hordja. A fülei mellett egy kis szakállfélét hord, ami jól áll neki.

Rendesen fekete kabátban jár és fehér nyakkendőt visel.

Kedves étele a sonkacsánk.

Kedves olvasmánya Sekszipir.

Kedves nótája „Nagypénteken mossa holló a fiát.”

Az illatszerek közül a heliotropot használja.

Szereti Szilágyi Dezsőt, Csáky Albint, József főherceget és tiszteli a szőke asszonyokat.

Mindig dolgozik és mindig siet.

Gyakran látom őt végigrohanni a folyosón, be egyenesen buffetbe és ahol egy portói pörköltet bűvészi gyorsasággal kap be; utána elszi egy fél szivart (Uppmant) s azzal tíz-tizenöt embert kihallgat a kis miniszteri szobában.

Innen mindenki boldog arccal távozik.

Ömaga még boldogabb arccal siet végig a folyosón, de mielőtt az ülés-terembe lépne, a fél-szivarját beledugja a gázlámpa csavarójába.

Jó lesz az öt percnyi szünet alatt.

A teremben nem üdvözl senkit. Már a belépésekor a szónokra függeszti a tekintetét. Leül. Hallgat egy percig. Akkor már tudja, miről van szó.

Ha felelni akar, följegyez egy két pontot, de sohase láttam, hogy azokra a beszéde közben szüksége volt volna.

A memóriája jó. Az áttekintése tiszta. De ritkán hatol a mélyre; szívesebben csapong a felszínen és átengedi magát az elméje játéknak.

Innen van az, hogy hallgatva őt, azt mondjuk:

- Ez nagy és zseniális államférfi.

Énekelve beszél. Beszédében tűz van, az elmének az a tüze, amely csak a nagy poéták, művészek és nagy rögtönzők tulajdona.

Wekerle poéta, előadóművész, és kitűnő rögtönző.

Mint poéta sajátos megvilágítást tud adni a tárgynak és megkapó formákat talál. Az embert beleragadja abba a nézetbe, amibe ő is ringatódzik, hogy ez a világosság napfény, pedig csak villamvilágítás.

Mint előadóművész az arcának pikáns, gúnyos és derült színjátékával kíséri minden mondatát. Néha el is komolyodik és önérzetes fellobogással csapkod jobbra-balra, nem ritkán olyan hévvel, hogy magát is megsebzí, vagy pedig fedetlenül hagyja a vékonyabbik oldalát, ahova egy Appónyi vagy Horváth Gyula nem is késik a ripszttal.

De főképpen azzal ragadja a beszéde sodrába a hallgatók lelkét, hogy mindig rögtönözve beszél és míg ötletei kápráztatóan cikáznak, egy másodpercnyi időt nem enged arra, hogy a szavait beszéd közben mérlegelhesse a hallgatóság. Az új meg új képek és fordulatok forgatába ragadja magával a hallgatóság figyelmét. Megrohan, elkábít és kikacag. Olykor a legérdekesebb pontoknál a lélekképek is elállnak.

Érdekes ilyenkor nézni az öreg Tisza Kálmánt.

Rendesen ott ül mögötte a harmadik padban: A karját keresztbe fonja. A lábát keresztberakja és a följáró szabadjára kilógatva himbálja.

Mosolyog az öreg és nagyokat bólint, mikor Wekerlének egy-egy mondása elcsattan; de a mosolyában mindig benne van:

- Fiatal vagy öcsém, fiatal.

Persze Wekerle egy csöppet sem tartja magát fiatalnak. Lám, az egyházpolitikai reformok fősztínre hozása micsoda szeniális dolog! Mikor már a vörösbársony székek el van törve az egyik lába és a nemzet zavarosnak látja azt a bizonyos bort, amelyet oly gyakran öntögetnek a parlamentben a pohárba, akkor ő föláll, és mint egy svarckünsztler belenyúl a motyóba és előemel egy csillogó tetszetős szép arany serleget.

Állok! És íme kezembe veszem a Deák Ferenc hagyatékát! Drága és szent nekünk! Kinek mi tetszik: tokaji? Kávé? Likőr? Melegen vagy hidegen?

És valósággal az: Deák Ferenc pohara. Telve a liberalizmus tiszta borával.

Csak hogy ki játszotta az ő kezére?

Wekerle vakon kapott utána. Tetszett is neki. Az ő lelkét a liberalizmus napfénye melegíti, hát hogy isne fogadna el olyan eszközt a fennmaradásra, amely a saját elveinek is megfelel.

Ő maga is abban a gondolatban ringatódzott, hogy ezek a reformok természetes következményei az elkeresztelési rendeletnek.

Csak akkor, mikor megpillantotta a Bécs felől tornyosuló sötét felleget, akkor vette észre, hogy az eszköz mellett maga is eszközül van felhasználva.

Ez akkor rendkívül boszussá tette.

Az ingerültsége olyan nagy volt, hogy napokig nem lehetett vele beszélni.

De a reformokat már akkor visszavonni sem lehetett.

Hát lássuk, hogyan készülnek a korszakalkotó kérdések? hogyan főznek a boszorkánykonyhán?

A magyar arisztokrácia egy része - az utóbbi évtizedben - koldussá lett és kisöprödött úgy a főrendiházból, mint a közélet színpadáról, a más része azonban felgazdagodott.

Ez a felgazdagodott rész úgy van most, mint a pálmák az üvegházban. A pálmák az üvegházban nőnek és egyszer csak megakadnak a tetőnél. Át akarják nyomni az üvegtetőt. Levegőre kíváncsognak.

A magyar arisztokrácia levegője az *udvar*.

Csakhogy az meg nincs.

Az udvar Rudolf halála óta kripta.

A király elaggott. A királyné az utazási vágy által üzetve, évek óta bolyong a külföldön, ma egyik országban, holnap a másik országban.

A mágnásnőknek, a főúri leányoknak új generációja nőtt azóta és az a generáció szomorúnak, elviselhetetlennek érzi a sorsát. Nincs udvar. Nincs tér, ahol ragyoghasson, szerepelhessen, virágozhassék a maga levegőjében.

Hol csillogtassa a gyémántjait? Hol ragyogtassa a nevét? Hol keveredjék név a névvel, család a családdal, érdek az érdekkal, ha az udvar levegőjében nem.

Ez az oka, hogy a magyar arisztokrácia évek óta sóvárogva várja és kívánja a trónváltást.

Ez az oka, hogy a főúri szalonokban, úgy Bécsben, mint Budapesten már évek óta szövik-fonják a kérdést, hogyan lehetne ezt siettetni.

Ezért játszódtott elő végre a polgári házasság kérdése, hogy a király egy országos bonyodalomnak elviselhetetlen unalmaiba keveredjék és hogy alkotmányos érzületét összeütközésbe hozzák katolikus buzgóságával, és így miután a liberalizmusnak ellene szegülni ereje nincsen, de viszont klerikalizmus érdekeinek sem engedheti át a kezeit a sok innen-onnan való zaklatást megunja és tért ad a változásnak.

Hát bizony Wekerle maga is alig vette észre, hogyan kerül a kezeibe a liberalizmus zászlója. De ha már megfogta, úgy fordította azt, hogy a nemesebbik oldalát vetette fölül és most már az arisztokrácia új módok fölött gondolkozhatik.

-&-